

Životni i kulturni prostori Martina Jurja Kovačića (1744-1821)

Rebrina, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:096446>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ana Rebrina

**ŽIVOTNI I KULTURNI PROSTORI
MARTINA JURJA KOVAČIĆA (1744 – 1821)**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

ANA REBRINA

**ŽIVOTNI I KULTURNI PROSTORI
MARTINA JURJA KOVAČIĆA (1744 – 1821)**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivana Jukić

Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

1	UVOD	2
	a) Tema rada i dosadašnja istraženost	2
	b) Ciljevi i metodologija rada	4
2	O MARTINU JURJU KOVAČIĆU: BIOGRAFIJA.....	6
3	ŽIVOTNI PROSTORI MARTINA JURJA KOVAČIĆA.....	10
	a. Upravna i obrazovna politika bečkoga Dvora	10
	b. Trnava i kameralni studiji u Beču	14
	c. Ponovo u Ugarskoj: službenik Sveučilišne knjižnice	18
4	KULTURNI PROSTORI MARTINA JURJA KOVAČIĆA.....	22
	4.1 Kulturno djelovanje: od Jozefinista do zagovornika povijesnih prava	22
	4.2 Kraljevski povjesničar.....	35
	4.3 Diplomatičko-literarna ekspedicija	43
5	KULTURNO DJELOVANJE MARTINA JURJA KOVAČIĆA IZVAN ŽIVOTNIH PROSTORA.....	50
	5.1 Blago Ilirije – projekt Kovačića i braće Grimm	51
	5.2 Monumenta Germaniae Historica	59
	ZAKLJUČAK	64
	LITERATURA:.....	69
	a) Izvori	69
	b) Literatura	72

1 UVOD

a) Tema rada i dosadašnja istraženost

Tema ovoga rada je Martin Juraj pl. Kovačić Šenkvički – analiza njegovog životnog puta kroz državne službe, kao i njegovog znanstvenog rada, sa osvrtom na političke okolnosti i kulturne aspekte vremena koji su ih uvjetovali. Kovačić je prvenstveno poznat kao pravni povjesničar, latinist i arhivist. U ovome radu posvetili bismo se analizi životne karijere i kulturnih aspiracija Kovačića u međutjecaju i aferama lokalnih političkih okolnosti te dominantnijih općeeuropskih duhovnih tokova njegova vremena. Promotrit ćemo kako su se politika habsburškog Dvora i fenomen političkih društava u Monarhiji odrazili na život i rad lokalnih ugarskih i hrvatskih plemićkih patriota kojima je Kovačić pripadao.

Kovačić je u prvom desetljeću 19. stoljeća postao poznat kao „povjesničar, kompilator, poligraf, istraživač i otkrivač srednjovjekovnih izvora“.¹ Već 1786. bio je urednik i pokretač znanstvenog časopisa *Merkur von Ungarn oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer*, prvog znanstvenog časopisa na području Ugarske namijenjenom svim zemljama Krune sv. Stjepana² koji je izlazio u Pešti od 1786. do 1788. godine. Krajem 1780-tih i 1790-tih godina istaknuo se nizom povijesno-pravnih publikacija, programatskih spisa te jednom teološko-političkom disertacijom u duhu jozefinizma. Početkom 19. stoljeća svojim arhivskim otkrićima i temeljitim dopunama *Corpus Juris Hungarici* (dalje: CJH) bio je slavljn u Monarhiji i intelektualnim krugovima u inozemstvu.³ Svojim širokim utjecajem bio je zaslužan za razvitak i rad mnogih znanstvenih radova, projekata i institucija zbog čega je od 19. stoljeća do danas fragmentarno obrađen u stranoj znanstvenoj literaturi širokog spektra disciplina, od pravnih studija i historiografije do sporednih poput lingvistike, romantizma, umjetnosti, historiografije, politike i masonske povijesti. Kao akter privatnih i političkih

¹„Intelligenzblatt der annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes“, u: Neue Anallen der Literatur, 2/1 siječanj, (1808): 1.

²Kako i samo ime govori (*Merkur von Ungarn oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer*. Pešta: Lettnerischen Schriften, 1786-1788).

³ *Corpus Juris Hungarici* (lat.: Zbornik ugarskoga prava), pravni zbornik Zemalja Krune sv. Stjepana. U početku 16. st., na zahtjev plemstva za uređenjem prava, sabrani su važeći kraljevinski zakoni (*Decreta Regni*), a pozitivno pravo sustavno je obrađeno u djelu *Tripartitum* Ištvana Verbőczyja. Zajedničkim objavljivanjem tih dviju cjelina (od 1628.) uspostavljena je jezgra *Corpus Juris Hungarici*, kojemu su nadalje pridruživani prav. komentari, pomagala i dodatci. *Corpus iuris Hungarici* primjenjivan je u pravnoj praksi sudova na području Hrvatske i Slavonije sve do polovice XIX. stoljeća. (Preuzeto sa Hrvatske enciklopedije, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12522> 12. 4. 2019).

zbivanja pojavljuje se u mnogim biografijama nekih od najvećih državnika, znanstvenika, pjesnika i avanturista Europe.

Da bismo shvatili kakav je doprinos njegov opsežni pravni i kulturni rad imao za povijest i kulturu u Hrvatskoj potrebno je imati jedan pregledan uvid u njegov život i rad. Nažalost, do danas u Hrvatskoj nije obavljeno takvo istraživanje te njegovo ime nalazimo tek u nekolicini radova koji se osvrću na specifične aspekte njegove kratke djelatnosti u Hrvatskoj. Poželjno je da se ovdje osvrnemo na one autore u Hrvatskoj koji su pisali o Kovačiću. O Kovačićevom radu piše Ivica Filipović u dva članka, jednoj recenziji članka Éve V. Windisch i jednom članku o Kovačićevom radu u biskupskom arhivu u Zagrebu.⁴ Kovačić je neizostavan kao izvor u izučavanju hrvatske srednjovjekovne povijesti zbog njegove nadopune CJH; iz ovog razloga redovito ga nalazimo u pravnim knjigama od kojih bismo se ovdje koristili djelom Ivana Beuca.⁵ O njemu piše Šime Jurić te autor iznosi rad Kovačića i njegova sina u biskupskom arhivu u Zagrebu.⁶ Spominju ga i Stjepan Ćosić, Eva Verona i Metod Hrg.⁷ Ferdo Šišić spominje Kovačićev sakupljački rad u članku *Iz arkiva u Körmendu*.⁸ Kovačić se još pojavljuje u djelu *Gradišćanski portreti* Stjepana Krpana⁹ te u sintezi hrvatske povijesne znanosti Stjepana Antoljaka *Hrvatska historiografija*, u već češće obrađenoj temi Kovačićevog djelomičnog uređivanja biskupskog arhiva u Zagrebu.¹⁰ Zadnje objavljeno djelo koje se osvrće na Kovačića bio je *Leksikon podunavskih Hrvata – bunjevaca i šokaca*.¹¹

⁴ Treba napomenuti da Filipović donosi netočnu informaciju Kovačićeve godine rođenja (Ivica Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola Kovačić u Hrvatskoj“, u: *Arhivski vjesnik* 9 (1966): str. 273-284); Ivica Filipović, „Eva V. Windisch: Martin Juraj Kovačić i prvi pokušaji organizacije naučnog rada u Mađarskoj“, u: *Arhivski vjesnik*, 11-12/ 1 (1969): 434-435.

⁵ Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* (Zagreb Pravnopovijesne studije, 1985).

⁶ Jurić donosi informaciju da je Kovačić bio „bivši upravitelj Sveučilišne knjižnice u Pešti“ što je netočno. (Šime Jurić, „Zbirka inkunabula Metropolitanske knjižnice u Zagrebu“, u: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 8/ 3-4 (1962): 109).

⁷ Hrg naime navodi da je dolazak Kovačića u Zagreb 1812. bio „prvi dodir Vrhovca s Kovačićem“, ovo je također netočno jer Vrhovac i Kovačić održavaju blisko prijateljstvo još u Pešti 1780-tih godina. (Metod Hrg, „Sređivanje biskupskog arhiva u Zagrebu godine 1815.“, u: *Arhivski vjesnik* 10 (1967): 109); Stjepan Ćosić, „Apokrifni popis plemićkih rodova Bosanskoga kraljevstva“, u: *Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe*, 3 (2017): 167-178; Eva Verona, „Jozefinske bibliotečno-političke mjere s osobitim osvrtom na sudbinu knjižnice Kr. Akademije (današnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke) u Zagrebu“, u: *Vjesnik bibliotekara hrvatske*, 24 (1979-80): 1-41.

⁸ Šišić se ovdje pozabavio dokumentima iz hercegškog arhiva obitelji Batthyány koji se odnose na srednjovjekovnu hrvatsku povijest (Ferdo Šišić, „Iz arkiva u Körmendu“, u: *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 4 (1905): 209-228).

⁹ Stjepan Krpan, *Gradišćanski portreti* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988).

¹⁰ Stjepan Antoljak, *Hrvatska historiografija* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2014), 329-330.

¹¹ Slaven Bačić, *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. 13, Ko-Kr (Subotica: Hrvatsko Akademsko Društvo, 2017), 104.

U ugarskoj historiografiji najopsežnije je obrađen u djelima Éve V. Windisch čiji je dugogodišnji rad na Martinu Jurju Kovačiću dopunjen od strane Ferenc Glatza i objavljen u knjizi *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Uz knjigu promotrili bi i njene ranije izdane članke. Kovačićem su se bavili mnogi ugarski povjesničari, lingvisti i pravnici, no u ovom radu bazirali bismo se prvenstveno na radove Jánosa Poóra, Istvana Soósa, Éve Balázs, Jakaba Bleyera i drugih. Od njemačkih znanstvenih radova koristili bi osim izvora, novinskih članaka i biografija pisanih od strane Georga Heinricha Pertza i Ignjata Aureliusa Fesslerera i analize korespondencija Augusta Sauera, Otto Wintera i Istvána Frieda koji su pisali o Kovačićevim odnosima sa njemačkim lingvističkim i historiografskim krugom.

b) Ciljevi i metodologija rada

Cilj ovoga rada je prvo ponuditi čitatelju pregledan prikaz Kovačićeve karijere, tijekom znanstvenog rada i kulturnog djelovanja. Drugi važniji cilj je prikazati povijesno i političko životno okruženje u kojemu je djelovao sa analizom važnijih društvenih elemenata koji su definirali njegov život, ambicije i nakraju njegove doprinose na znanstvenom i kulturnom polju. Primijenili bismo i komparativnu metodu analize izvora jer sam slučaj Kovačića kao istraživačke teme zahtjeva ovakav pristup. U ovom radu držat ćemo se prvenstveno mađarske povijesne i lingvističke literature a u drugome redu i objavljenih biografija, izvora, korespondencija u većoj mjeri, Kovačićevih izdanih djela kao i onih u rukopisu te i ponešto prije navedene literature koja se bavila temom Kovačića u Hrvatskoj. Windisch također kritizira njegovu slabu zastupljenost u mađarskoj historiografiji iako je ona mnogo plodnija od hrvatske te dobro pokriva sve sadržajne aspekte njegova djelovanja.

Prvo donosimo kratku biografiju u svrhu stvaranja jedne opće slike o samoj ličnosti. Rad ima dvije glavne tematske cjeline – „Životni prostori“ i „Kulturni prostori Martina Jurja Kovačića“. Ovdje bismo dali detaljniju analizu Kovačićeve karijere – od njegovog obrazovanja, službeničkih pozicija do njegovog društvenog statusa i financija. Analizirajući tijekom njegovih službi u Sveučilišnoj knjižnici i Arhivu Ugarske komore promotrili bi kako su njegove zasluge u javnom promicanju kulture dovele do razvoja njegove znanstvene karijere. Ovo bismo usporedili sa općom politikom jozefinskih reformi, njegova života tijekom vladavine Leopolda II. (1791. – 1792.) te napokon Franje II. (1792. – 1835.) u pitanjima koja se odnose na Kovačićev životni put. Stalan fenomen koji će se protezati radom je Kovačićeva veza kao i

članstvo u prosvjetiteljskim društvima masona i *lesergesellschaften* koja su tvorila njegov društveni i profesionalni krug prijatelja te utjecala na formiranje njegovih pogleda.

U Kovačićevim radovima protežu se i kontradiktorna stajališta kao i političke orijentacije. Koliko su se njegova uvjerenja uklapala u ideološka načela vremena i s kojim se društvenim identitetima poistovjećivao (prosvjetiteljski, staleški, nacionalni) – ovo bi pokušali analizirati kroz dostupnu građu sa posebnim osvrtom na pitanja u kojima su se ovi identiteti razilazili. Pogledali bi rukopise i djela koja nam otkrivaju kakva je osobna uvjerenja stvorio tijekom svoga života i kako su razna iskustva kroz kontroverzna poznanstva utjecala na njih. Nakraju bi promotrili koji je bio njihov utjecaj na njegove znanstvene radove i projekte. Pošto su teme kulturnog i životnog prostora isprepletene, u poglavljima o kulturnom prostoru i djelovanju obratili bismo pozornost na njegovu opću misaonu orijentaciju i međusobnu suradnju sa hrvatskim intelektualcima kao i stranim intelektualcima izvan Monarhije. Uz to bi se detaljnije osvrnuli na izabrane primjere njegovih kulturnih projekata – usporedbom raznih rukopisnih izvora, novinskih članaka, izdanih djela te napokon znanstvene literature pokušali bismo stvoriti precizniju sliku o problemima koji su zaokupljali ovu ličnost te u čiju se službu nakraju života postavio.

Od Kovačićevih znanstvenih rasprava u ovome radu analizirali bi i izabrane teme koje su nam bitne za opću sliku pravno-političkih aspekata koji se odnose na hrvatsku povijest i hrvatski državnopravni status kroz prošlost.

2 O MARTINU JURJU KOVAČIĆU: BIOGRAFIJA

Martin Juraj pl. Kovačić Šenkvički (Martinus, Martón, Martin; Georgius, György, Georg, Đuro; Kovachich; Senquicziensis, Schenkwitz, Šenkvičský) rođen je 9. studenog 1744. u hrvatskoj iseljeničkoj obitelji iz redova sitnoga plemstva u Velikim Šenkvicama na području Bratislavske županije (dalje: Požunska županija). Gimnaziju je polazio kod isusovaca u Trnavi.¹² Završava sveučilišni studij filozofije 1765. na Trnavskom sveučilištu te u sljedeće dvije godine studira i završava pravo a zatim i teologiju. Godine 1772. odlazi u Beč gdje završava političko-kameralne studije kod Josepha Freiherra von Sonnenfelsa.¹³

Vraća se u Ugarsku godine 1774. te dobiva službu kancelista u bivšoj knjižnici isusovačkog kolegija; ona je sad trebala činiti tek uspostavljanu Sveučilišnu knjižnicu.¹⁴ Godine 1777. knjižnica se seli u Budim zajedno sa Sveučilištem.¹⁵ Kovačić je godine 1781. imenovan zamjenikom kustosa u knjižnici te u isto vrijeme stječe doktorat iz filozofije.¹⁶ Postavljen je na čelo sakupljanja arhivske građe bivšeg isusovačkog kolegija pod vodstvom G. H. Bretschneidera, tim pothvatom je došao u sukobe sa isusovačkim direktorom knjižnice Geörgyijem Prayom. Sukob je završio njegovim preseljenjem 1784. u Arhiv Ugarske komore u Budimu gdje dobiva poziciju arhivara (*indicans*).¹⁷ Između 1786. i 1788. pokreće, financira i uređuje mjesečnik *Merkur von Ungarn*.¹⁸ Godine 1788. u duhu jozefinskih načela piše djelo

¹² U *Leksikonu podunavskih Hrvata i Hrvatskom biografskom leksikonu* pojavljuju se informacije da je uz Trnavsku gimnaziju još pohađao gimnaziju u Modroj, Ostrogonu i Pezinoku. Ova informacija se ne podudara sa mađarskim biografijama te se lako može pretpostaviti da su neki autori biografiju Kolinovića iz *Chronicon Templariorum* protumačili kao Kovačićevu pošto samo djelo ima dva autora s obzirom na Kovačićeve dopune (*Leksikon podunavskih Hrvata*, 104).

¹³ Joseph von Sonnenfels bio je sveučilišni profesor kameralnih studija u Beču, carski kancelar i teoretičar kameralizma. Bio je član masonske lože *Zur wahren Eintracht* i jedan od vodećih lica prosvjetiteljstva u Monarhiji. Nakon osnivanja Iluminata u Bavarskoj postao je jedan od prvih članova sekte u Habsburškoj Monarhiji. (Heinz Schuler, *Die St. Johannis-Freimaurerloge "Zur wahren Eintracht". Die Mitglieder der Wiener Elite-Loge 1781 bis 1785.*, in: *Genealogisches Jahrbuch 31* (1992), Neustadt/Aisch 1992, S. 100-101).

¹⁴ Éva V. Windisch, *Kovachich Márton György, a forráskutató* (Budimpešta: MTA Történettudományi Intézet, 1998), 18 i „Kovachich Márton György és a magyarországi levéltári anyag feltárása a XIX. század elején“, u: *Levéltári Közlemények*, 37/1 (1966): 63.

¹⁵ Verona, „Jozefinske bibliotečno-političke mjere“, 2.

¹⁶ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 63; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 19; Verona, „Jozefinske bibliotečno-političke mjere“, 3.

¹⁷ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 63.

¹⁸ Rozália Bódyné Márkus, *Néhány adalék az 1780-as évek sajtótörténetéhez*, 235, preuzeto sa http://epa.oszk.hu/00000/00021/00365/pdf/MKSZ_EPA00021_1996_112_02_223-258.pdf#page=13 12. 4. 2019.

posvećeno Maksimilijanu Vrhovcu¹⁹ pod naslovom *Dissertatio religione*.²⁰ Od važnijih izdanja treba istaknuti *Chronicon militaris ordinis equitum templariorum* (kraće poznato kao *Chronicon Templariorum*) tiskano 1789. godine u kojemu objavljuje istoimeno djelo njegova pokojnoga sumještanina Gabrijela Kolinovića Šenkvičkog.²¹ Kovačić knjigu dopunjuje vlastitim sadržajem kao i predgovorom o problematici rada. Predgovor započinje posvetom i životopisom upravo preminuloga Antuna Jankovića Daruvarskog.²²

Pod utjecajem Nikole Škrleca Lomničkog²³ Kovačić se 1789. posvetio istraživanju ugarske pravne povijesti s namjerom ispravka i nadopune zakona u CJH. Odmah sljedeće godine 1790. izlazi njegova prva dopuna zakonima ugarskih zemalja pod imenom *Vestigia*

¹⁹ Maksimilijan Vrhovac, hrvatski biskup i političar (Karlovac, 23. 11. 1752 – Zagreb, 16. 12. 1827). studirao je filozofiju u Hrvatskom kolegiju u Beču, a teologiju je 1774. doktorirao u Bologni. Zaredio se 1775. u Zagrebu, bio je profesor dogmatike na zagrebačkoj Akademiji i suplent bogoslovije, bilježnik Duhovnoga stola, kanonik Zagrebačkoga kaptola, čazmanski kanonik, rektor zagrebačkoga sjemeništa (1785) te rektor Centralnoga sjemeništa u Pešti (1786). Godine 1787. car Josip II. imenovao ga je zagrebačkim biskupom. Bio je učlanjen u lože u Hrvatskoj te je posjećivao i Peštanske lože tijekom svoga života u Pešti. Potkraj 18. st. počeo je raditi na političkom i kulturnom ujedinjenju hrvatskih zemalja. Pošto je Dalmacija 1797. pripala Habsburškoj Monarhiji, pokrenuo je akciju za njezino sjedinjenje s Hrvatskom, prikupljajući u tu svrhu dokumente iz arhiva bečke Dvorske kancelarije, a 1805. spriječio je pokušaj uvođenja mađarskog jezika u hrvatsku javnu upravu ističući u Gornjem domu zajedničkoga sabora potrebu uvođenja „ilirskoga jezika“ u upravu. Zauzimao se za razvoj jedinstvenoga „ilirskog“ jezika i pravopisa, koji bi zamijenio latinski jezik, pri čem je surađivao s J. Kopitarom i J. Dobrovskim. Godine 1813. pozvao je svećenstvo svoje dijeceze da skupljaju narodno blago a u tu svrhu napisao je glazbenoplesni prikaz *Pleszopiszen* (1818). Godine 1818. Sveučilišnoj je knjižnici darovao nekoliko tisuća knjiga. Razvio je opsežno dopisivanje sa suvremenicima u Hrvatskoj i drugim slavenskim zemljama (sačuvano 15 svezaka), mnogima od njih bio je mecena (Preuzeto sa Hrvatske enciklopedije, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65481> 12. 4. 2019).

²⁰ Martinus Georgius Kovachich Senquicziensis, *Dissertatio de religione ut ea reipublicae curae esse debet* (Pešta: Literis Trattnerianis, 1788); V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 31-32.

²¹ Gabrielis Kolinovics Senquicziensis i Martinus Georgius Kovachich Senquicziensis, *Chronicon militaris ordinis equitum templariorum e bullis papalibus, diplomatibus regiis, ceterisque instrumentis publicis tum coaevis, aliisque probatissimis scriptoribus collectum* (Pešta: Literis Trattnerianis, 1789).

²², V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 31.

²³ Nikola Škrlec Lomnički (Skarlec, Skerlec, Skerletz de Lomnicza), hrvatski pravnik i kameralist (Zagreb, 29. X. 1729 – Zagreb, 29. I. 1799). Humanističke discipline studirao u Beču, a pravo u Bologni (1749–51) i Egeru (1751–53). Pri Sudbenom stolu u Zagrebu bio je bilježnik (1754–58) i sudac (1758–63), od 1761. vrhovni zemaljski blagajnik, od 1763. protonotar Hrvatskoga Kraljevstva. Kao član Kraljevinskoga vijeća za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju (1767–79) predvodio je rad na upravnim, gospodarskim i prosvjetnim reformama. Bio je izvjestitelj za Hrvatsku u Ugarskom namjesničkom vijeću (1779–82) te viši ravnatelj škola i studija (1776–85). Znatno utjecao na osnutak Političko-kameralnoga studija u Varaždinu i Kraljevske akademije znanosti u Zagrebu. Od 1782. bio je veliki župan Zagrebačke županije, umirovljen 1785. zbog neslaganja s politikom Josipa II. Nakon Josipove smrti 1790. ponovno je postao veliki župan (do smrti) te jedan od najznačajnijih političara u Ugarskoj; zastupao je umjereno reformna stajališta na Ugarsko-hrvatskom saboru (1790). Bio je pristaša saveza ugarskog i hrvatskog plemstva u otporu bečkomu apsolutizmu te idejni tvorac saborskih odluka kojima je dio nadležnosti Hrvatskoga sabora bio prenesen na Ugarsko namjesničko vijeće i Ugarsko-hrvatski sabor. Ipak, protivio se uvođenju mađarskog jezika u Hrvatsku i naglašavao njezinu upravno-političku posebnost. Bio je jedan od najznačajnijih kameralista u Hrvatskoj i Ugarskoj. Napisao više djela, od kojih su najpoznatija dva s područja ekonomije: Opis zemljopisno-političke situacije u Ugarskom Kraljevstvu s obzirom na trgovinu (*Descriptio physico-politicae situationis Regni Hungariae relate ad commercium*, 1802) i *Nacrt zakona pokrenutih i iznesenih o pitanju javnoga gospodarstva i trgovine (Projectum legum motivatum in objecto oeconomiae publicae et commercii perferendarum*, 1826). (Preuzeto sa Hrvatske enciklopedije, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59708> 12. 4. 2019).

comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum (Tragovi sabora koje su Ugri održali od uspostave njihova kraljevstva u Panoniji do današnjih dana). Ubrzo Škrlec pomaže pri izradi daljnjih dopuna samome djelu.²⁴ Njegov ambiciozan plan za stvaranje povijesnog instituta razrađen je u objavljenom djelu *Institutum diplomatico-historicum inclyti regni Hungariae regnorumque* (1791.) u kojem ujedno poziva plemstvo da se pridruži znanstvenom projektu.

Godine 1793. uspinje se na poziciju registratora u Arhivu Ugarske komore te s ovom službom završava Kovačićevo službeničko uzdizanje.²⁵ Dodatak njegovim *Vestigia* izlazi u tri sveska *Supplementum ad Vestigia comitiorum* (Dodatak tragovima sabora) koji su tiskani u Budimu između 1798. do 1801. *Vestigia comitiorum* i njihovi *Supplementum* danas se smatraju Kovačićevim najvažnijim djelima pravne dopune zakona CJH. Kovačić često šalje i svoje planove za sakupljanjem arhivske građe palatinu i moli za dopuštenjem pregleda arhiva zemlje.

Po naredbi Kraljevske komisije za ispitivanje insurekcijskih pitanja, Kovačić 1810. kreće na „diplomatičko-literarnu ekspediciju“ sakupljanja srednjovjekovnih izvora i ostale građe za Nacionalni muzej u Pešti. Ekspedicija službeno traje 5 godina no Kovačić tvrdi da su on i sin ekspediciju vodili 7 godina, što je vjerojatno ispravnije s obzirom na njihove samostalne napore i troškove.²⁶ Po prvi puta posjećuje biskupski dvor u Zagrebu 1812. ali ostaje samo tri tjedna. Sljedeće godine njegov sin Josip Nikola dolazi u Zagreb na studij prava u Pravoslavnoj akademiji. Stigao je u Zagreb na Staru godinu 1814. te u narednim mjesecima provodi uređenje i katalogizaciju biskupskog arhiva za Vrhovca.²⁷

Kovačić i sin prisustvuju događajima uoči Bečkog kongresa u lipnju 1814. te u Beču stupaju u uže veze sa Jakobom Grimmom. Maksimilijan Vrhovac mu 1819. daruje imanje izumrle plemićke obitelji Berković u Neuzini na području tadašnje Torontalske županije (Banatu) kao nagradu za njegove znanstvene zasluge.²⁸ Preko veza sa bečkim bibliotekarskim krugom 1820. Kovačić i sin pomažu povjesničaru Georgu Heinrichu Pertz²⁹ u planiranju građe

²⁴ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 28; Neven Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma Mártonu Györgyu Kovachichu 1791-1798“, u: *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799*, sv. 4. (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Pravni fakultet u Zagrebu, 2007).

²⁵ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 21; Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 280.

²⁶ „Uebersicht des Briefwechsels (Von September bis Dezember 1821)“, u: *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellschriften deutscher Geschichten des Mittelalters*. Sv. 4 (1822): 186-187.

²⁷ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 88.

²⁸ Iván Nagy, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, sv. 6 (Pešta: Kiadja Ráth Mór, 1860), 415; Bačić, *Leksikon podunavskih Hrvata*, 105.

²⁹ Georg Heinrich Pertz (1795–1876), njemački povjesničar, rođen u Hanoveru 28. ožujka, 1795. Studirao je u Göttingenu od 1813. do 1818. Njegova teza o merovinškim majorima palača svratila je pozornost baruna vom Steina koji ga je 1820. zadužio za uređivanje Karolinških kronika za novonastali *Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*. U potrazi za izvorima krenuo je na ekspediciju kroz Njemačku, Habsburšku Monarhiju i Italiju,

za *Monumenta Germaniae Historica* (dalje: MGH)³⁰ te su imenovani članovima društva *Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* koje je izdavalo MGH. Ubrzo nakon toga Kovačić umire 1. prosinca 1821. u Budimu, u dobi od 77 godina.

Kovačićeva opsežna zbirka od 350 svezaka povijesne, pravne i druge građe je danas većim djelom pohranjena u Nacionalnoj Széchényijevoj knjižnici, u današnjem Madžarskom nacionalnom muzeju, dio njegove zbirke i rukopisa je u Sveučilišnoj knjižnici Loránd Eötvös u Budimpešti, u biskupskoj knjižnici u Nitri te manji dio u Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke nadbiskupije.³¹ Povijesno-pravne publikacije Kovačića i njegova sina Josipa Nikole nezaobilazni su izvori za hrvatsku srednjovjekovnu povijest. Rukopisna ostavština Martina Jurja u raznim arhivima sadržava ne samo vlastite radove već i veliki broj prijepisa dokumentacijske građe iz cijele Ugarske. Ovaj fond je plodan izvor za izučavanje dokumenata koji se odnose na narativne, političke i kulturne aspekte hrvatske povijesti.

te pri povratku 1823. vom Stein ga zadužuje sa uređivanjem *Monumenta Germaniae Historica*. Iskustva svoga istraživanja tijekom ekspedicije publicirao je u *Archiv der Gesellsch. für deutsche Geschichtskunde* (1824—1872). Godine 1823. imenovan je sekretarom Arhiva i od 1827. imenovan je glavnim čuvarom kraljevske knjižnice u Hannoveru. Od 1832. do 1837. uređivao je *Hannoverische Zeitung*. Godine 1842. u Berlinu je imenovan je članom *Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften*. Umire 1874. u Minhenu. (*Encyclopædia Britannica*, 11 (Edinburgh: A. Bell and C. Macfarquhar, 1911), 263-264).

³⁰ *Monumenta Germaniae Historica* (lat.: Njemački povijesni spomenici), najopsežnija i najvažnija zbirka kritički redigiranih srednjovjekovnih izvora za njemačku povijest, ali i povijest šireg europskog prostora. Obuhvaća razdoblje od približno 500. do 1500. godine. Začetnik te zbirke bio je H. F. K. vom Stein, pruski ministar i reformator s početka 19. st., koji je 1819. u Frankfurtu na Majni osnovao Društvo za stariju njemačku povijest (*Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*), čije je poslove 1875. preuzela središnja uprava sa sjedištem u Berlinu. Najzaslužniji za uspjeh projekta *Monumenta Germaniae Historica* bio je Georg Heinrich Pertz, kojega je von Stein zaposlio kao urednika i 1823. postavio na čelo cijeloga pothvata. Objavljivanje je započelo 1826., a za Pertzova je uredništva, zahvaljujući njegovu zalaganju i suradnji s najistaknutijim njemačkim znanstvenicima, izašlo 20 svezaka. Uslijedilo ih je potom još stotinu, a posljednji je objavljen 1925. Od 1949. uredništvo zbirke djeluje u sklopu Njemačkoga zavoda za istraživanje srednjega vijeka (*Deutsches Institut für Erforschung des Mittelalters*) u Münchenu. Zbirka *Monumenta Germaniae Historica* obuhvaća povijesna djela, zakone, pravne knjige, isprave, zbirke pisama, pjesme, spomenice i registre pokojnika, političke traktate i spise iz kulturne povijesti srednjovjekovlja. Izvori u zbirci podijeljeni su u pet osnovnih skupina: *scriptores* (pisci), *leges* (zakoni), *diplomata* (isprave), *epistolae* (pisma) i *antiquitates* (starine), te tzv. ostale serije (*Weitere Reihen*). Izdanja sadrže i izvore važne za hrvatsku srednjovjekovnu povijest. (Preuzeto sa Hrvatske enciklopedije, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=41835> 12. 4. 2019).

³¹ Bačić, *Leksikon podunavskih Hrvata*, 104.

3 ŽIVOTNI PROSTORI MARTINA JURJA KOVAČIĆA

a. Upravna i obrazovna politika bečkoga Dvora

Kovačićevi studijski dani na Trnavskom i Bečkom sveučilištu standardan su odraz obrazovne politike bečkog Dvora usmjerene prema modernizaciji uprave.³² U svrhe modernizacije državnog aparata kraljica Marija Terezija (1740. – 1780.) provodila je politiku vladanja putem dikasterija koji su direktno podređeni kraljevskoj vlasti.³³ U Ugarskoj je 1723. uspostavljeno Namjesničko vijeće (*Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum*) u Požunu³⁴ kao centralna upravna institucija. Dikasterij po uzoru na Namjesničko vijeće osnovan je i u Hrvatskoj 1767. godine pod imenom Hrvatsko kraljevsko vijeće (*Consilium Regium Croaticum*).³⁵ Nakon njegova ukidanja 1779. sve njegove ovlasti preuzima Namjesničko vijeće u Ugarskoj.³⁶ Svrha ovih reformi bila je upravni aparat učiniti neovisnim od staleža te upravu podrediti dikasteriju koji je odgovoran samo kralju. Iza ove politike bio je i kameralistički plan poboljšanja gospodarstva a time i kraljevskih prihoda.³⁷ Predstavnici Banske Hrvatske unutar Namjesničkog vijeća, nakon ukidanja HKV, bili su ban i dva savjetnika iz nekadašnjeg HKV – Nikola Škrlec i Antun Batthyányi.³⁸ Namjesničko vijeće je od tada igralo centralnu ulogu političkog života u svim Zemljama Krune sv. Stjepana a time i Hrvatskoj.

U Namjesničkom vijeću na čelu je stajao kraljevski namjesnik ili palatin no kroz 18. stoljeće provodila se politika neimenovanja palatina i prijenosa njegove uloge na namjesnika. Za kraljevske namjesnike imenovani su članovi Habsburške kuće te oni u potpunosti preuzimaju uloge palatina. Od 1732. – 1740. namjesnik je suprug Marije Terezije Franjo Stjepan Lotarinški, budući car od 1745. – 1765. a od 1765. – 1780. vojvoda Albrecht od Sachsen-Teschena. Od 1790. imenovani su palatini iz Habsburške kuće – nadvojvoda Alexandar Leopold od 1790.-1795., brat cara Franje II. te nadvojvoda Josip Anton Johann od 1796.-1847. Namjesnik je predsjedao ne samo Namjesničkim vijećem već i Saborom; Sabor je za vrijeme Marije Terezije sazivan vrlo rijetko dok je Josip II.(vladao od 1780. – 1790.) vladao

³² Ivana Horbec, „Razvoj uprave i javnih službi Banske Hrvatske za vrijeme vladavine Marije Terezije“ (Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2009), 19-21.

³³ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 94.

³⁴ Bratislava (Pressburg), bio je sjedište zajedničkog Sabora i kulture. Gubi svoju centralnu ulogu nakon što se važnije institucije sele u Budim tijekom vladavine Josipa II.

³⁵ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 23.

³⁶ Isto, 35, 41.

³⁷ Isto, 30, 94.

³⁸ Isto, 41.

isključivo putem carskih reskripata (intimata putem Namjesničkog vijeća). Prvi Sabor nakon dugo vremena sazvan je 1790. u Požunu; time se i u Hrvatskoj saziva Hrvatski sabor ranije u pripremi za zajednički Sabor. Dolazi do ponovnog sazivanja sabora 1791. gdje će se pokazati da su neki zaključci zadnjeg zasjedanja bili neadekvatno formulirani i potakli pitanja municipalnih prava.³⁹

Obrazovna politika Marije Terezije usmjerava se i općoj reformi školstva u Monarhiji koja se odrazila osnivanjem novih sveučilišta i odjela; novi program školstva donesen je dokumentom *Ratio educationis 1777*.⁴⁰ Kraljica pridaje osobitu važnost osnivanju odjela za kameralistiku⁴¹ pod vodstvom Josepha Freiherra von Sonnenfelsa. Tako je odjel za kameralne studije osnovan na Sveučilištu u Trnavi 1770. po uzoru na Bečko sveučilište a u Varaždinu već 1769.⁴² Znanost o upravi kameralnih studija obuhvaćala je predavanja iz gospodarstva i politike u idejnom duhu kraljevskih apsolutnih prava. No, najvažniji aspekt ovih studija bila je njihova propisana nužnost za dobivanje javne službe – time diploma Sonnenfelsova tečaja postaje glavni cilj studenata koji neuspješno traže službu.⁴³ Reforma školstva izazvala je i žestoke kritike isusovačkog *Ratio studiorum* zbog zastarjelosti njihove naobrazbe, među najčešćim argumentima bila je kritika da se isusovačka naobrazba usmjerava prvenstveno na usavršavanje latinskog jezika te da njihovo obrazovanje nije adekvatno za potrebe novih političkih i ekonomskih studija.⁴⁴

Osim kameralnih studija, drugi bitni politički faktor modernog obrazovanja kao i prosvjetiteljskog diskursa bile su teme prirodnog i javnog prava. Ideje Thomasa Hobbesa urodile su konceptima izjednačavanja osobe vladara sa državom, utjelovljene u velikoj slici upravnog aparata vladara kao organa jednog velikog umjetnog organizma.⁴⁵ Bit teorije prirodnog prava bila je odvojiti ličnost vladara od ideje božanskog podrijetla i izjednačavanje osobe vladara sa entitetom države.⁴⁶ Christian August Beck bit će glavni pionir habsburškog

³⁹ Isto, 78, 410.

⁴⁰ Isto, 191.

⁴¹ Prema Horbec, kameralizam je „gospodarsko-upravna doktrina,“ gdje kao učenje o državnoj praksi i praktičnoj politici propagira ideju o važnosti intervencije države u postizanju općega blagostanja – gospodarskog, a potom i društvenog boljitka stanovništva od kojeg će profitirati svi sa državom na čelu. Ideje prosvjetiteljstva propagirat će vjeru u napredak i humanitarnu ulogu države te naglašavati razumni i racionalni red državnog uređenja i prava. (Horbec, „Razvoj uprave“, 5).

⁴² V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 17; Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 41.

⁴³ Isto. 316-318.

⁴⁴ Stipe Ledić, "JOSIP KERESTURI – JAVNO DJELOVANJE I POLITIČKA MISAO." Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2018. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:478854>, pristup 12. 4. 2019), 43-44.

⁴⁵ Thomas Hobbes of Malmesbury, *The Leviathan or the Matter, Forme, & Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill*, preuzeto sa <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/hobbes/Leviathan.pdf> 12. 4. 2019.

⁴⁶ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 5.

apsolutističkog tumačenja prirodnog prava te je u svome udžbeniku Josipu II. naglašavao opasnost staleža u podjeli vlasti, ističući nesputanost prava vladara kao nužnost unapređenju države.⁴⁷ Jean Jacques Rousseau će adaptirati Hobbesove koncepte države prosvjetiteljskim načelima u kreaciji teorije društvene jednakosti, tumačeći u svojem djelu *Društveni ugovor* da zakonodavstvo potječe od podanika tj. cijele populacije.⁴⁸ Rousseaua je promovirao i Sonnenfels u svojem udžbeniku *Grundsätze der Polizey-, Handlung- und Finanzwissenschaften*.⁴⁹ Glavni ciljevi bili su dokazati da staleži uzurpiraju vlasti koje pravom pripadaju kralju.⁵⁰ Time je indoktrinacija učenika postala jedna od glavnih karakteristika obrazovnog sustava tijekom vladavine Marije Terezije i Josipa II. Najglasniji kritičar staleške samovolje u Monarhiji postaje Adam Ferenc Kollár, voditelj knjižnice kraljevskog dvora, koji je na temelju dekreta ugarskih kraljeva argumentirao apsolutna prava vladara i zalagao se za oporezivanje plemstva zbog nesuvremenosti insurekcije. Njegova su djela zabranjena u Ugarskoj no njihov idejni utjecaj osjetiti će se i dalje putem jozefinizma i liberalnih teoretičara 19. stoljeća.⁵¹

Drugi društveni fenomen koji je obilježio Kovačićeve studijske dane bila su društvena mjesta okupljanja prosvjetitelja tj. slobodnozidarske lože. U svrhu uspostavljanja jedne šire mreže znanstvene suradnje, mnogi slobodni zidari biti će ugledniji članovi društva – znanstvenici, istraživači, pisci, lingvisti, liječnici, profesori te mnogi plemići i aristokrati. Osim intelektualaca bilo je i trgovaca i bankara a često je plemstvo dopuštalo da i njihovi sluge postaju članovi.⁵² Pretpostavlja se da je u Habsburškoj Monarhiji bilo oko dvije ili tri tisuće masona. Iako je kraljica Marija Terezija na temelju papinske bule iz 1738. godine pokušala sprječavati zasjedanja društva, pod utjecajem njena muža cara Franje Lotarinškog, koji je redovito sudjelovao u zasjedanju bečke lože *Zu den Drei Kannonen* u Beču (osnovane 1741.), ona ipak pruža masonima slobodu nesmetane aktivnosti.⁵³ Budući car Josip II. bio je u osobnim prijateljskim vezama sa mnogobrojnim masonima, posjećivao je zasjedanja pojedinih loža, bio je njihov česti patron te je prvenstveno članove loža regrutirao u svoj činovnički aparat.⁵⁴ Joseph von Sonnenfels, kao istaknutiji član lože *Zur wahren Eintracht*, javno je priznavao svoje

⁴⁷ Isto, 82, 116.

⁴⁸ Martin van Creveld, *The Rise and Decline of the State* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 191.

⁴⁹ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 193.

⁵⁰ Isto, 190.

⁵¹ Ledić, „Josip Keresturi“, 172; Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 200.

⁵² Ivan Mužić, *Masonstvo u Hrvata* (Split: Laus, 2000), 117.

⁵³ Josipa Dragičević, „Maksimilijan Vrhovac i slobodno zidarstvo u 18. stoljeću“, 50, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/104144> 12. 4. 2019.

⁵⁴ Katalin Kapronczay, *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon - A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltárának kiadványai*, 4 (Budapest: Semmelweis Kiado, 2007), 176.

masonstvo i promicao djelovanje loža.⁵⁵ Dolaskom Josipa II. na vlast 1780. povećava se broj samih loža po cijeloj Monarhiji te one počinju tiskati i svoje časopise. U uredbi iz 1785. o regulaciji loža (*Freimaurerpatent*), Josip II. tvrdi za „masonska društvo“ da bi trebalo biti sastavljeno „od poštenih ljudi kojima može vjerovati i koji mogu koristiti državi“. Društva su redovito nosila imena koja su promicala nacionalnost sa nazivima *patria* i *natio* u svojim imenima dok je sama ideologija patriotizma dominirala ideološkim diskursom u raspravama unutar loža.⁵⁶ I sam Rousseau je popularizirao štovanje koncepta *patrie* kao apsolutnog ideala a ovo je prema njemu podrazumijevalo unapređenje jezika, kulture, običaja, pa čak i arhitekture i odjeće u svrhu „razvitka vlastite zasebnosti“.⁵⁷ Pod utjecajem francuskih filozofa, lože u Ugarskoj i Hrvatskoj strastveno su propagirale odanost unapređenju *patrie* kao i unapređenju i modernizaciji kulturnog života i umjetnosti. Početkom 1770-tih osnovana je loža *Magnanimitas* u Pešti.⁵⁸ Grof Ivan Drašković u dvorcu Klenovnik 1777. stvara novu konstituciju i ritual, danas poznat kao Draškovićeve *Opservanca*, čiji je cilj bio uspostaviti neovisnost masonerije u Zemljama Krune sv. Stjepana od bečkih i berlinskih loža. Drašković je *Magnanimitas* podredio svojoj *Opservanci* a svrha mu je bila, kako je napisao Ferenc Kazinczy, "povezati sve najbolje glave svih županija".⁵⁹ Druga važna karakteristika utjecaja Draškovićeve *Opservance* u Ugarskoj je njegovo širenje Montesqueievih ideja.⁶⁰ U *Magnanimitasu* je bilo mnogo Hrvata a iz nje su se širili i u budimske lože. Jedna od temeljnih ideja ove lože bila je promovirati zajedništvo staleža Zemalja krune sv. Stjepana te je time službeni jezik lože bio latinski. Ovo će se odraziti na zalaganju nekih državnika i intelektualaca na korištenju latinskoga kao službenog jezika pri kraju stoljeća.⁶¹

Vladavina Josipa II. karakterizirana je centralizacijom uprave i germanizacijom. Germanizacija se najviše osjetila u obveznom poznavanju jezika za pristup državnim službama, školstvu, znanstvenim publikacijama i tisku.⁶² U već žestokim pravnim raspravama o prirodi i

⁵⁵ Heinz Schuler, „Die St. Johannis-Freimaurerloge ‘Zur wahren Eintracht’“. Die Mitglieder der Wiener Elite-Loge 1781 bis 1785“, u: *Genealogisches Jahrbuch 31* (Neustadt/Aisch, 1992), 41.

⁵⁶ Gábor Tüskés, Rumen István Csörsz, Béla Hegedüs, Margit Kiss i Réka Lengyel, *Lichtsucher: Aufgeklärte Sozietäten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa* (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2017), 11-13, 120.

⁵⁷ Crevelde, *The Rise and Decline of the State*, 192.

⁵⁸ Dragičević, „Maksimilijan Vrhovac“, 52-53; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 21.

⁵⁹ Lajos Nagy, „Budapest története 1686 – 1790“, u: *Budapest története III. A török kiűzetéstől a márciusi forradalomig* (Budimpešta: Akadémiai kiadó, 1975), 155; Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, 117; Piroška Balogh, „The Language Question and the Paradoxes of Latin Journalism in Eighteenth-Century Hungary“, u: *Latin at the Crossroads of Identity*, (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015), 74-75.

⁶⁰ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 166.

⁶¹ Balogh, „The Language Question“, 187.

⁶² Ivo Perić, „Stanje na hrvatskom prostoru u vrijeme Francuske revolucije i koalicijskih ratova protiv Francuske“, u: *Povijest Hrvata, od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*. sv. 2 (Zagreb: Školska knjiga, 2005), 345.

ulozi feudalizma koje se protežu od vremena Kollárovih kritika, najvažniji simbol Josipove politike spram plemstva bilo je carevo odbijanje ceremonije krunidbe.⁶³ Još veće nezadovoljstvo i otpor izazvala je Josipova reorganizacija županija podjelom cijeloga upravnoga područja Hrvatskih i Ugarskih zemalja na 10 okružja neovisno o granicama čime je plemstvo smatralo da je oduzeta i njihova županijska samouprava.⁶⁴ Ovo je potaknulo županijsko plemstvo da primjeni svoje pravo *jus resistendi* tj. pravo otpora kralju. Iako je pravo ukinuto još od strane Leopolda I., tijekom Josipovih reformi županije su ipak pružile otpor, smatrajući reforme nezakonitim napadom na njihovu autonomiju.⁶⁵ Nametanje germanizacije potaknulo je mađarsku nacionalnu svijest a time i težnje za uvođenjem mađarskog jezika u Sabor i škole. Kovačić će tako za vrijeme 1780-tih pokušati uspostaviti ravnotežu sa germanizacijskom politikom i svojim patriotskim opredjeljenjem.

b. Trnava i kameralni studiji u Beču

Kovačić je od svojih najranijih dana, kako i sam piše, živio na fizičkoj razmeđi miješanja kultura i nacija (*nationes, gentes*). Životni prostor Požunske županije karakterizira u to vrijeme veliki broj hrvatskog iseljništva koje je uspostavilo svoja naselja još u 16. stoljeću, prvim valom dolaska iz 1556. sa područja Kostajnice te kasnije Siska.⁶⁶ U nekim mjestima poput Šenkvice dolazi do stapanja jezika i predominacije slovačkog. Ovu korupciju govora kritično opisuju Kovačić i Gabrijel pl. Kolinović Šenkvički u sadržaju djela *Chronicon Templariorum*. Sama razdvojba „slavenskih“ i „ilirskih“ jezika i dijalekata je dosta arhaična. Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju i Bosnu Kolinović i Kovačić nazivaju „našom domovinom“ (*patria*) a hrvatski jezik (*lingua Croatae*)⁶⁷ svojim „domovinskim jezikom“ (*patria lingua*).⁶⁸ U odnosu na ostale slavenske narode Hrvate smještaju u grupu ilirskih naroda (*Illyricis gentes*) tvrdeći da Hrvati dominiraju sjevernim djelom Ugarske te sentimentalnim duhom opisuju kako se hrvatski jezik postepeno iskvaruje utjecajem okolnih slovačkih dijalekata.⁶⁹ Iz izvora i literature vidimo da Kovačić najvjerojatnije nije poznao hrvatski, pošto je hrvatski još u Kolinovićevo vrijeme odumirao u Šenkvicama, dok je sa hrvatskim prijateljima korespondenciju vodio na latinskom i njemačkom.

⁶³ Perić, „Stanje na hrvatskom prostoru“, 345.

⁶⁴ Beuc, *Povijest institucija*, 218-219.

⁶⁵ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 146-147.

⁶⁶ Kolinovics i Kovachich, *Chronicon*, 21-30.

⁶⁷ Isto, 23.

⁶⁸ Isto, 13-14, 21, 28.

⁶⁹ Isto, 23, 31.

Iz današnjih istraživanja znamo da je izvorni šenkvički govor bio ikavsko-ekavski čakavski koji je u svome govoru imao kajkavizme.⁷⁰ Običaj da Šenkvičani koriste zamjenicu „kaj“ ostao je zapamćen u lokalnoj kulturi Požunske županije gdje se Šenkvičanima podrugljivo dobacivalo „kaj delaci“ od strane okolnog stanovništva.⁷¹ Kostajnica, iz koje potječu Šenkvičani, povijesno se nalazila na dijalektološkoj tromeđi kajkavsko-čakavsko-štokavskoj – s toga je razumljivo zašto su iseljeničke naseobine Hrvata Požunske županije obilježene mješavinom dijalekata.⁷²

U ranijim godinama svoga studentskog života Kovačić održava bliske veze sa svojim prvim uzorom i utjecajem na historiografsko usmjerenje – Gabrijelom Kolinovićem, lokalnim plemićem i povjesničarom.⁷³ Sa Kolinovićem i Kovačić je u svojim ranim godinama odrastao u okruženju hrvatskih plemićkih obitelji no nemamo nikakvih podataka da se Kovačić osobito zanimao za svoje hrvatsko porijeklo u ranijim godinama života. Ovi sentimenti pobuditi će se u njemu tek mnogo godina kasnije u specifičnim društvenim okolnostima. Drugi bratislavski znanstvenik s kojim je bio u kontaktu je Ištvan Kaprinaj (Stephani Kaprinai). Kovačić se posebno zanima za povijest te traži od Kolinovića i Kaprinaja povijesna djela isusovaca Geörgyija Praya i Ištvana (Stephani) Katone.⁷⁴

Isusovačku gimnaziju je Kovačić završio u Trnavi nakon čega studira filozofiju na Trnavskom sveučilištu, tada jedinom sveučilištu u Ugarskoj do sredine 18. stoljeća koje je nudilo visoke studije.⁷⁵ Osnovano 1635., bilo je drugi najvažniji kulturni centar gdje su se miješali studenti i profesori iz svih zemalja Krune sv. Stjepana.⁷⁶ U ovom multikulturnom i

⁷⁰ Ivan Brabec, *Kajkavci u dijaspori*, 82, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/300994> 12. 4. 2019.

⁷¹ Ivan Brabec, *Kajkavci u dijaspori*, 81.

⁷² Isto, 82.

⁷³ Gabrijel Kolinović-Šenkvički (Gabrielis Kolinovics Senquicziensis), ugarski povjesničar hrvatskog podrijetla (Šenkvice, Slovačka, 24. ožujak 1698. – Šenkvice, 22. prosinca 1770.), povjesničar hrvatskog porijekla iz Velikih Šenkvica u današnjoj Slovačkoj. Školovao se na isusovačkoj akademiji u Trnavi, radio u upravama mnogih vlastelinstava, a od 1730-ih bio je županijski porotnik i kraljevski odvjetnik u Bratislavi i Trnavi. Napisao je historiografska djela, rasprave, životopise, autobiografske zapise, genealogije, kronologije, putopise i pjesme na latinskom, hrvatskom i slovačkom jeziku. Za života objavio Sjećanje na Josipa Esterházyja (*Posthuma memoria Iosephi Esterhazii*, 1754), a posmrtno su mu tiskani Veliki ljetopis vojnoga reda vitezova templara (*Chronicon militaris ordinis equitum templariorum*, 1789) i Novo doba Ugarske (*Nova Ungariae periodus*, napisana 1741., a tiskano 1790). To je djelo jedan od značajnijih izvora za proučavanje ugarske povijesti. Kolinović je pisao o povijesti hrvatskih obitelji u okolici Požuna, o Rakoczyjevoj uroti i gajio je posebno zanimanje za svoje hrvatsko podrijetlo. Godine 1731. posjetio je Zrinski dvor u Čakovcu te opet 1751. posjećuje Hrvatsku Kostajnicu u kojoj piše djelo *Alexi Lycophillii Illyrici Idea Militis Christiani*. Kolinović donosi u Šenkvice ratnu zastavu posvećenu od strane zagrebačkog biskupa Juraja Branjuga koja se pohranjuje u crkvi čime jasno vidimo kolike je snažne osobne sentimente gajio za hrvatski identitet (Preuzeto sa Hrvatske enciklopedije, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32425> 12. 4. 2019; Krpan, *Gradišćanski portreti*, 20-21).

⁷⁴ Djela Praya, Katone i Daniela Cordinesa su u ono vrijeme bili primarna djela za povijesni narativ Zemlja Krune sv. Stjepana. (V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 21).

⁷⁵ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 17.

⁷⁶ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 113-114.

multinacionalnom okruženju razvili su se prvi začeci Kovačićeve traganja za samoidentifikacijom.⁷⁷ On traga za identifikacijom u nekoliko sfera – u znanosti, u službi te u političkim percepcijama – time traži svoje mjesto u društvu i u državi. Mnogi od ovih identiteta nisu uvijek bili kompatibilni unatoč percepcijama koje će studiji u Monarhiji promicati.

U pismima prijateljima 1760-tih žali se na loše izgled u zaposlenju. Još uvijek priča o pronalasku vlastite svrhe i pripadnosti krajem 1780-tih, dakle mnogo godina nakon pronalaska službe i društvenog oslonca.⁷⁸ Ova individualna svrha, koja je isprva bila iz osobnih potreba stalnog zaposlenja, sada postaje znanstvena i patriotska.⁷⁹ Iz ranijih pisama vidimo da je njegova obitelj bila osiromašena i da je stalno od svoje najranije mladosti bio zabrinut za svoje izgled i financije; kao i mnogi drugi pripadnici sitnoga plemstva živio je i studirao zahvaljujući bogatim mecenama.⁸⁰ Njegov primarni fokus u ovo vrijeme je bio usmjeren traženju financijske stabilnosti putem službe. U studentskoj fazi njegova života javljaju se i prvi začeci egzistencijalnih problema – Kovačić se češće obraća Kolinoviću i povjerava mu svoje strahove. Uz financijske probleme žali se i na svoje zdravlje, tvrdi da mu ozračje u Trnavi nije po volji, da vlada lakonska religiozna strogost te da se nekoliko puta teško razbolio od takvog načina života.⁸¹

Godine 1765. završava sveučilišni studij filozofije te nakon par mjeseci boravka u Italiji vraća se u Trnavu, gdje za dvije godine završava pravo a zatim teologiju.⁸² U pismima Kolinoviću opisuje da se u njemu javlja očaj i melankolija i da ne zna kako da si osigura budućnost u okruženju gdje nema nikakvih mogućnosti zaposlenja. Upravo iz toga razloga ulazi u red Pijarista. Tumači Kolinoviću da je ovaj potez bio pokušaj da napokon poboljša svoje izgled u pronalasku službe i stalnih primanja.⁸³ I u budućnosti će ostati u kontaktu sa mnogim bivšim Pijaristima tako da mu je ovaj potez ipak bio od društvene koristi.

Kada je 1770. u Trnavi osnovan kameralni studij Kovačić je bio imenovan za studenta. Nakon toga 1772. odlazi na Bečko sveučilište gdje sluša predavanja iz državnog prava i ekonomije te polaže ispite kod Josepha Freiherra von Sonnenfelsa. Adam Ferenz Kollár ga podučava o ugarskom običajnom pravu i diplomaciji te Kovačiću predstavlja diplome carske

⁷⁷ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 31.

⁷⁸ Isto, 27.

⁷⁹ Pismo Kazinczyju, Lengyel, „The correspondence“, 106-108.

⁸⁰ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 16-17.

⁸¹ Isto, 21.

⁸² Putovanje u Italiju je poznato iz korespondencije, gdje je točno boravio nije navedeno u biografiji (V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 18); Kolinovics i Kovachich, *Chronicon*, 114.

⁸³ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 18.

knjižnice i dokumente iz vlastite zbirke.⁸⁴ U pitanju osobnih načela službenika, pojedinci su se morali istaknuti strašću pri svojim obranama prosvjetiteljskih načela. Tko je argumentirano branio ideologiju i načela prosvjetiteljskog diskursa na pravnim i kameralnim studijima dobio je preporuke i mogućnost pronalaska službe. Time je ideološka svijest bila prvi preduvjet pri stvaranju karijere.⁸⁵ Kovačić je bio oduševljen svojim životom u Beču – prosvjetiteljsko okruženje mu je nudilo udobnost i kozmopolitsko društvo. U pismu prijatelju piše da iako je bio siromašan da mu je život bio kao „u Parizu“ i tvrdi da se veoma rado želi vratiti u Beč. Tijekom ove dvije godine studija u Beču Kovačićev patron Nikola (Miklós) Kondé pokrivao mu je troškove života.⁸⁶ Kod Sonnenfelsa se po prvi puta susreće sa bečkim prosvjetiteljstvom, učio je o filozofiji „javne dobrobiti i sreće“ – svrsi javnog djelovanja i unapređenja društva te se susreće sa idejama francuskih filozofa. Kapronczay smatra da su se mnogi ugarski masoni upoznali sa masonerijom, te štoviše postali članovi loža, još tijekom svojih studija u Beču; među ovim primjerima navodi i Kovačića.⁸⁷

Bilo da je Kovačić doista ušao u koju od loža ili ne⁸⁸, činjenica je da je on na samim studijima bilo temeljito obrazovan u masonskoj prosvjetiteljskoj retorici. Snažni kontrast Beča od Trnave pobudio je pozitivne asocijacije kod mladih studenata koji su oduševljeno prihvatili prosvjetiteljstvo kao svoj svjetonazor.⁸⁹ Za vrijeme vladavine Marije Terezije plemići, nakon što su završili studije, teško su nalazili zaposlenje što je rezultiralo stvaranjem intelektualnog proletarijata. Mnogi mladi intelektualci su se u svojim privatnim korespondencijama žalili na svoje jadne izgledе unatoč visokom obrazovanju – oni su nezadovoljni ideološkim sustavom, činjenicom da je patronat jedina mogućnost probijanja te prihvaćaju prosvjetiteljstvo kao soluciju svojim problema i kao svjetonazor koji odgovara na njihove životne potrebe.⁹⁰ Prosvjetiteljski fenomen stapanja različitih izvorno nespojivih identiteta – nacionalnih, staleških, političkih i znanstvenih, bio je moguć i putem promoviranja ideologije patriotizma na sveučilištima i u ložama. Sonnenfels se zalagao da studenti moraju duh patriotizma pronaći u ideji služenja državi i društvenom unapređenju kao najvišem cilju i idealu.⁹¹ Ovo će jasno obilježiti Kovačićev cjelokupni svjetonazor koji je upravo u ovom temeljnom idealu ostao

⁸⁴ Isto, 21.

⁸⁵ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 36, 178.

⁸⁶ Miklós Kondé bio je budući biskup Velikog Varadina i u ono vrijeme rektor Pazmaneuma u Beču (V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 17).

⁸⁷ Kapronczay, *Orvosi művelődés*, 176.

⁸⁸ Moguće putem svog profesora Sonnenfelsa.

⁸⁹ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 18.

⁹⁰ Isto, 18.

⁹¹ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 178.

nepromijenjen do kraja njegova života. Vezu sa Sonnenfelsom Kovačić održava i nakon studija te mu je ovo napokon omogućilo karijeru u službi.⁹²

c. Ponovo u Ugarskoj: službenik Sveučilišne knjižnice

Godine 1774. Kovačić se vraća u Ugarsku kako bi našao službu prikladnu svome „svestranom obrazovanju“. U traganju za službom prijavljuje se za savjetnika u Namjesničkom vijeću što je za početak jedne karijere bio dosta ambiciozan pokušaj; ovo mu naravno ne uspijeva.⁹³ Raspuštanje Isusovačkog reda i reorganizacija Sveučilišne knjižnice 1774. godine omogućili su Kovačiću da napokon nađe službu – sa preporukama Sonnenfelsa postaje kancelistom u knjižnici sa plaćom od 300 forinti godišnje. Sveučilišna knjižnica se iz Požuna seli 1777. u Budim, koji postaje Kovačićev novi društveni centar. Godine 1781. Kovačić je imenovan zamjenikom kustosa u Sveučilišnoj knjižnici te stječe doktorat iz filozofije.⁹⁴

U ovo vrijeme odvija se i jozefinska reforma školstva – Josip II. postavlja prosvjećene službenike na pozicije ravnatelja školstva a bivša isusovačka sveučilišta i njihov arhivski fond su podržavljani.⁹⁵ Godine 1784. uslijedila je jozefinska reforma teoloških studija i sjemeništa; Josipova vjerska politika nastavlja sve do ukidanja redova koji se ne bave karitativnim ili obrazovnim radom.⁹⁶ U centru ovih zbivanja našao se Kovačić te zastupao stranu svojih mecena i dobrotvora – države i prosvjetitelja.

Kovačić se učlanjuje u *Magnanimitas* 1781. upravo za vrijeme sukoba na radnom mjestu.⁹⁷ On je još od svojih studentskih dana u Beču bio uvjereni prosvjetitelj a u vrijeme službovanja pod Bretschneiderom⁹⁸ Kovačić se već ističe svojim jozefinizmom i željom za praktičnom implementacijom prosvjetiteljskih načela. Drugi članovi *Magnanimitasa* su bili Josip Oršić, Ivan i Juraj Lacković, Ferenc Széchényi, Dániel Cordines (Kovačićev uzor u povijesnim radovima), Liedermann, Schaffrath Lipót (direktor pijarističke gimnazije), Bretschneider, Ignjat Aurelius Fessler i Ignjat Martinović. Kovačić će svoja uža prijateljstva dublje afirmirati u budimskoj loži *Zum Ersten Unschuld* u koju se naknadno učlanjuje, razlog

⁹² Uz pomoć Sonnenfelsa stvara mrežu poznanstava koja će mu omogućiti da nađe nove patrone, isto kao što će i sam služiti kao patron i veza mnogim umjetnicima i pjesnicima.

⁹³ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 18.

⁹⁴ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 63; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 19.

⁹⁵ Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 119; Verona, „Jozefinske bibliotečno-političke mjere“, 3-4.

⁹⁶ Brabec, *Kajkavci u dijaspori*, 86; Verona, „Jozefinske bibliotečno-političke mjere“, 3.

⁹⁷ Lengyel, „The correspondence“, 100; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 21.

⁹⁸ Heinrich Gottfried Bretschneider, štićenik Josipa II. i jozefinist. Kasnije direktor knjižnice u Lambergu.

je moguće bila blizina njegovom uredu. Tu je sklopio svoja najuža prijateljstva sa Škrlecom, Kazinczyjem i grofom Széchényijem.⁹⁹

Knjižnica je do 1784. bila podijeljena na dvije ideološke grupacije, prva je bila isusovačka pod direktorom, bivšim isusovcem i povjesničarom Györgyjem Prayijom, čije je radove Kovačić uvelike cijenio i koristio, dok je Bretschneider bio drugi po činu. Bretschneider je bio gorljivi prosvjetitelj i u dobrim odnosima sa Sonnenfelsom. Često je iskazivao svoje nezadovoljstvo svojom plaćom i kritizirao je podjelu vlasti u knjižnici. Nakon raspuštanja isusovačkog reda, mnogi isusovci su ostali na svojim činovima u kulturnom životu što nije pogodovalo većini jozefinista i članova loža koji su u isusovcima vidjeli ideološke neprijatelje kao i neprijatelje na radnome mjestu. Bretschneider je često ulazio u otvorene sukobe sa isusovcima dok su Kovačić i Andras Szatmari stali na njegovu stranu. Isusovce u knjižnici, uz Györgyja Prayija, činili su Wagner Károly i István Schönvisner.¹⁰⁰

U Kovačićevim pismima prijateljima Škrlecu i Kazinczyju ovo je neprijateljstvo prema isusovcima sveprisutno. Kritika se često, u tipičnom duhu jozefinizma, usmjeravala na pitanje obrazovanja i navodnog isusovačkog straha od prijetnje njihovoj moći. U pismu iz 1791. Škrlec, kao nekadašnji vrhovni ravnatelj školstva¹⁰¹, Kovačiću tumači:

Oni svakog od onih svjetovnjaka koji nešto izdaju smatraju neprijateljem koji pokušava uništiti sam temelj njihove moći – dojam da oni imaju ekskluzivan dar za znanost. Ako je takva osoba privatnik manje je izložen njihovim udarcima; ako vrši državnu dužnost, pokušavaju spriječiti svako njegovo dalje napredovanje.¹⁰²

Stvaranje Sveučilišta u Budimu zahtijevalo je i sakupljanje građe za potrebe njegove knjižnice. Fondovi ostalih isusovačkih zbirki bili namijenjeni za postepeno preseljenje u ovu centraliziranu knjižnicu dok se mogućnost upotpunjavanja knjižnica drugih akademija stavljala u drugi plan.¹⁰³ Namjesničko vijeće u siječnju 1780. odlučuje da se treba raspodijeliti građa bivših isusovačkih knjižnica te Bretschneider nalaže da Kovačić, na čelu sa još par knjižničara, sakupi građu iz isusovačkih domova. Na temelju carevih intimata on preuzima građu iz ruku

⁹⁹ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 21-22; Réka Lengyel, „The correspondence of Ferenc Kazinczy and Márton György Kovachich (1787 – 1789)“, u: *Learned Societies, Freemasonry, Sciences and Literature in 18th-Century Hungary: A Collection of Documents and Sources* (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2017), 100.

¹⁰⁰ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 19.

¹⁰¹ Verona, „Jozefinske bibliotečno-političke mjere“, 6.

¹⁰² Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 891.

¹⁰³ Verona, „Jozefinske bibliotečno-političke mjere“, 2-3.

isusovaca što je često bilo popraćeno nasilnim oduzimanjem i sukobima. Kovačić je uspio skupiti oko 2000 svezaka iz bivšeg isusovačkog vlasništva za Sveučilišnu knjižnicu. Godine 1782. odlazi u Požun gdje nastavlja sa radom dok je plan sakupljanja građe nalagao i preuzimanje građe u Zagrebu. Bivši direktor Geörgy Pray vraća se u knjižnicu nakon što je požalio ostavku, obavještava nadležne i žali se na Kovačićevo nasilno otimanje spisa te na neprofesionalnost. Tvrdi da Kovačić iskazuje neznanje i pogrešno predstavljen popis knjiga u Bratislavi. Cijeli projekt bio je obustavljen 1. siječnja 1783. i slučaj je bio poslan komisijskom sudu koji donosi zaključak da je Kovačić bio nesposoban profesionalno obaviti posao dok je Bretschneider proglašen inicijatorom problema, potaknut osvetom i frustracijom. Kao rezultat izvješća Josip II., koji ne namjerava Bretschneidera baciti u nemilost, postavlja ga na čelo knjižnice u Lambergu dok Kovačić dobiva opomenu i naredbu da ubuduće poštuje svoje nadređene.¹⁰⁴

Za Kovačića su ove tri godine bile iskustvo koje će pobuditi njegovu strast za skrivenom arhivskom građom. Ne samo da mu je omogućilo fizičku mobilnost i slobodu uvida u sadržaj knjiga, on je također cijeli pothvat smatrao znanstvenim doprinosom i otkrivanjem zaboravljenih blaga. Tijekom sakupljanja isusovačke građe on je igrao i ulogu patrona poznatom klasicističkom majstoru Franzu Xavieru Messerschmidtu koji je u to vrijeme živio i radio u Požunu.¹⁰⁵ Messerschmidt izrađuje kositrenu bistu Kovačića 1783. te dobiva pismo zahvalnosti od Kovačića popraćeno poklonom. Kovačić umjetniku šalje bure vina i duhan na poklon te se ispričava što mu neće moći i dalje služiti kao mecena jer je „veoma siromašan i ne može financirati daljnje radove“.¹⁰⁶

¹⁰⁴ V. Windisch, *Kovachich Márton György, 19- 20*; Verona, „Jozefinske bibliotečno-političke mjere“, 12.

¹⁰⁵ Messerschmidt je bio majstor klasicizma, skulptor najpoznatiji po svojim bistama likova u grimasama. Danas je u povijesti umjetnosti cijenjen kao vrhunski majstor kiparstva dok u je svoje vrijeme bio iz više razloga marginaliziran. U 18. stoljeću, kada je dominirao nježni estetski stil rokoka, Messerschmidtovi snažni ekspresivni potezi bili su neobična novina. Svoj uspjeh je mogao zahvaliti i patronaži Sonnenfelsa i ministra Kauntza koji su cijenili klasicizam više od rokoka. Nikada nije uspio postići onu slavu tijekom svoga života kakva mu je dodijeljena nakon njegove smrti. Patio je od „duševne bolesti“ koja mu je ograničila mogućnosti u društvu. Messerschmidt je svojom umjetničkom inovacijom i individualnim odstupanjem od norme postao i uzorom umjetnicima novih stilova secesije i avangarde na prijelazu 19. u 20. stoljeće. Kovačićeva bista je danas svjetski poznato umjetničko djelo koje je proglašeno jednim od najboljih skulptorskih portreta 18. stoljeća. Time je Kovačić patronizirao jednog izrazito talentiranog i tragičnog umjetnika, koji je doživio marginalizaciju i otkaz sa pozicije profesora na Akademiji upravo zbog svoje psihičke bolesti, prema službenom obrazloženju Kaunitza carici. (Hámori Katalin, „Georg Raphael Donner hatása a magyar szobrászatra“ (Doktorska disertacija. Budapest, 2014), preuzeto sa <http://doktori.btk.elte.hu/art/hamorikatalin/diss.pdf>).

¹⁰⁶ Njegovo tumačenje svoga siromaštva i oskudnih primanja proteže se njegovom korespondencijom pa čak i u novinskim člancima (Hámori, „Georg Raphael“, 317-318.; Miriam Szócs, Mária Tóth, Máté Szabó, *Franz Xaver Messerschmidt's Bust of Martin Georg Kovachich*, preuzeto sa https://www.academia.edu/37827231/Franz_Xaver_Messerschmidts_Bust_of_Martin_Georg_Kovachich 13. 4. 2019, 317-318).

Nakon Bretschneiderovog odlaska postavlja se pitanje, bez jasnog objašnjenja, zašto je Kovačić odbio prihvatiti Bretschneiderove ponude nakon što mu je više puta ponudio službeničku poziciju gdje će se „lako moći uspinjati na viši položaj“. Kovačić se cijeli život žalio na nemogućnost službeničkog uzdizanja te se pretpostavlja da bi time i prihvatio ove ponude.¹⁰⁷ Moguće je da u tom trenutku nije imao namjeru napuštati Budim ili se osjećao vezanim za kulturno okruženje u kojem je već započeo karijeru. Budim je bio centar prosvjetiteljskog društva u Zemljama Krune sv. Stjepana kao i centar okupljanja znanstvenika nakon preseljenja Sveučilišta. Masoni 18. stoljeća su sami sebe često nazivali izrazom *Gelehrten Gesellschaft* (Društvo učenjaka) – u slučaju Kovačića i njegovog društva, tim imenom su sami sebe oslovljavali i u javnim publikacijama časopisa ili grupno izdanim knjižicama. Sveučilišno obrazovani masoni i znanstvenici su i samu masoneriju izjednačavali sa znanošću.¹⁰⁸ Ovo nije samo povijesno tumačenje već i njihovo vlastito – u pismu Mihályija Tertine Kovačiću on, opisujući svoje probleme u vezi nemogućnosti pronalaska dobrog patrona, izjednačava identitet „učenjaka/znanstvenika“ sa „naturalistom, iluminatom i slobodnim zidarom“. Tertina još dodaje nevoljko da se bez patrona u ovome svijetu ništa ne može postići.¹⁰⁹ Iz ovoga komentara, kontekstualiziranog u njegovim osobnim problemima, vidimo da su mladi prosvjetitelji doista i sami u svojim osobnim percepcijama nerijetko poistovjećivali ideološka uvjerenja sa znanošću, u njima su tražili utjehu i nadu za poboljšanjem vlastitog položaja.

Što se tiče prosvjetiteljstva i kameralnog obrazovanja oni nisu promijenili ovu situaciju. Naprotiv, sad fenomen patronata i preporuka pada sa crkvenih i velikaških mecena na istaknute članove masonskih loža koji su bili na visokim državnim ili obrazovnim pozicijama. Percepcija da je reforma školstva uvela neku promjenu u običaju patronaže i preporuka se može samo zaključiti iz neupućenosti, ali unatoč tome mladi studenti i službenici 18. stoljeća su još doista dugo vremena vjerovali da bi im u reformiranoj Monarhiji diploma sama po sebi trebala osiguravati službu dok njihove zasluge trebale biti dokaz njihovim kompetencijama. Pored službe, Kovačić je znanost i kulturu smatrao svojim prostorima/medijima za društveni i profesionalni uspjeh unutar i izvan svojih životnih prostora.

¹⁰⁷ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 20.

¹⁰⁸ Lengyel, „The correspondence“, 11-14.

¹⁰⁹ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 18.

4 KULTURNI PROSTORI MARTINA JURJA KOVAČIĆA

4.1 Kulturno djelovanje: od Jozefinista do zagovornika povijesnih prava

a) Kao Jozefist

„Naziv pisca smatra se nespojivim sa nazivom dužnosnika“ – ove riječi vjerno opisuju društveni paradoks visoko obrazovanih službenika 18. stoljeća, fenomen koji je ostavio svoj pečat na živote mnogih pojedinaca iz redova sitnoga plemstva. Ove riječi uputio je Nikola Škrlec Lomnički 6. veljače 1791. Kovačiću u svrhu istovremenog upozorenja kao i utjehe u njegovoj navodnoj predodređenoj sudbini. Kao što smo vidjeli, prosvjetiteljstvo bečkoga Dvora se u pitanjima obrazovanja i izgradnje modernog državnog aparata oslanjalo na politiku privlačenja mladih plemića na sveučilišta sljedeći njegovom integracijom u državne službe sa fiksnim plaćama. Ovu politiku prati i pojava drugih masonskih društava poput *leserkabinet* ili *lesegesellschaft* (čitateljska društva), koji postaju centri okupljanja mnogih službenika, znanstvenika i kozmopolita.¹¹⁰ Navedene pojave, koje su obilježile životnu svakodnevicu viših slojeva i znanstvenih krugova 18. stoljeća, same po sebi su bile i medij razvitka novih duhovnih i akademskih aspiracija.

Kovačić se seli u budimski dvorac 27. listopada 1784. te dobiva poziciju arhivista u Arhivu Ugarske Komore sa plaćom od 600 forinti godišnje. Nije bio zadovoljan ovom pozicijom ne samo zbog „niske plaće“ već i zato što nije radio direktno sa arhivskom građom – pisao je indekse za starije arhivske registre. Iz sačuvane dokumentacije vidimo i kako je provodio vrijeme – dobar dio svoga dana proveo je u uredu a kada je bio gotov provodio je ostatak svoga slobodnog vremena pišući znanstvene predloške, disertacije ili prijepise dokumenata od interesa.¹¹¹ Nakon nekoliko godina Kovačić je uvjeren da je njegova služba nedostojna njegovog obrazovanja i društvenog položaja, ponajviše zato što se u tim godinama od 1785. kreće isključivo u krugovima znanstvenika, visoke aristokracije i svjetski poznatih личности koje su posjećivale lože u Pešti.¹¹²

Kovačić tumači Sveučilištu da je „časopis korisniji za širenje prosvjetiteljstva od knjiga“ te pod ovim uvjerenjem 1786. pokreće i financira mjesečnik *Merkur von Ungarn*, prvi

¹¹⁰ Tüskés, Csörsz, Hegedüs, Kiss i Lengyel, *Lichtsucher*, 13; Lengyel, „The correspondence“, 109.

¹¹¹ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 34.

¹¹² V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 63.

znanstveni časopis na području Ugarske.¹¹³ Časopis je publicirao i znanstvene radove na latinskom iako su tekstovi bili prvenstveno na njemačkom. Nudio je popise profesora, kolegija te opće informacije o studijima za zainteresirane studente, izdavao je i vijesti o Zagrebačkoj akademiji i njezinim profesorima. Mjesečnik je nudio širok spektar sadržaja, od lingvistike i filozofije do fizike i medicine.¹¹⁴ Među pretplatnicima bili su Tobias Mollik, Ignjat Martinović, biskup Batthyány¹¹⁵, Nikola Škrlec, Maksimilijan Vrhovac te još 140 drugih pretplatnika među kojima su dvadesetak bili državnici na visokim pozicijama.¹¹⁶ Časopis je bio izrazito jozefinistički orijentiran – promovira nekoliko doktorata protiv upotrebe latinskog, publicira tekst o regulacijama cenzure i obrazovanja te kritizira udžbenike mnogih škola. Neke od tema koje obrađuje su svakako bile od univerzalne važnosti, to su primjerice tekstovi o rječnicima: Kovačić u časopisu argumentira da se rječnici moraju razviti u svojim metodama, objašnjava da bi se u svim rječnicima trebala dati etimologija riječi te zatim primjer korištenja riječi a značenje se treba sveobuhvatno opisati. Ovo pokazuje da je najvjerojatnije već tada počeo sa ozbiljnijim znanstvenim izučavanjem pošto se ista problematika javlja u njegovim raspravama sa Škrlecom narednih godina te čak 35 godina kasnije sa Pertzom. Isti problem etimoloških pitanja protezao se i u njegovim političkim debatama nakon 1816. kada su u pitanje donesene mnoge netočne tvrdnje, primjerice etimologija pojedinih aristokratskih titula. Od medicinskih tema tiska radove Samuela Hacza, hvaleći inicijative da se medicinska terminologija piše na mađarskom jeziku. Tiskao je i Martinovićeva znanstvena djela o fizici, o kantovskoj filozofiji i drugim područjima koja su bila dosta napredna za ugarsku javnost onoga doba. Jozefinski elementi bili su zastupljeni i u pisanju o vjerskoj toleranciji i prosvjetljenom reformom školstva. Kritika lista bila je orijentirana na stari sistem školstva i crkve optužujući isusovački *Ratio studiorum*. No, Kovačić je izdavao i kritičke osvrte na djela vlastitih članova loža pa tako nalazimo i žalbe Martinovića Kovačiću za jednu kritiku njegovog djela u časopisu. Martinović će zahtijevati da Kovačić objavi pojašnjenje pitanja u znak „pravednosti i njihovog zajedničkog slobodnog zidarstva“.¹¹⁷

Merkur von Ungarn nam je još bitan po tome što donosi Kovačićevu službenu povijest prosvjetiteljstva – Kovačić početak prosvjetiteljstva u Zemljama Krune sv. Stjepana smješta tijekom Sedmogodišnjeg rata, gdje tvrdi da su se lokalni plemići po prvi puta susreli sa

¹¹³ Martin Georg Kovachich, *Merkur von Ungarn oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer*, 1-6 (1786): 6-7.

¹¹⁴ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 22-28.

¹¹⁵ Tada nadbiskup Estragona.

¹¹⁶ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 23.

¹¹⁷ Isto, 24.

naprednim zapadom, adaptirali prosvjetiteljske ideje i pokušali ih rasprostraniti u domovini.¹¹⁸ Vrhovac i Škrlec su bili zaduženi za inspekciju sadržaja časopisa što će objasniti njihovu buduću znanstvenu suradnju na istraživanju srednjovjekovnih dekreta.¹¹⁹ *Merkur von Ungarn* je Kovačiću nakraju napravio dug od 3000 forinti jer je u Ugarskoj čitateljstva bilo vrlo malo za njemački jezik kao i za znanstveni sadržaj. Iako je apelirao Namjesničkom vijeću da financijski podupre časopis ovaj apel nije imao uspjeha, časopis je time morao prekinuti sa izdavanjem.¹²⁰

Kovačić je osim neuspjeha sa časopisom imao i mnogo problema na radnome mjestu. U pismu Kazinczyju još 1789. tvrdi da ga neprijatelji maltretiraju „na podle načine“ iz čega vidimo da mu je život na radnom mjestu bio neugodan.¹²¹ Tako 1789. Kovačić šalje zahtjev Namjesničkom vijeću za poziciju tajnika ili ekspeditora – u zahtjevu navodi da je zaslužan za širenje njemačkog jezika i prosvjetiteljstva preko *Merkur von Ungarn*, kojega je izdavao na vlastiti trošak. Njegove prijave za više službeničke pozicije nižu njegove akademske kompetencije, dugogodišnju službu, ali važno je primijetiti u prijavama da smatra da je u javnom interesu da se među ostalom traže i osobne kvalitete i dotadašnje zasluge pojedinca.¹²² Iako je ovo mišljenje u skladu sa idealiziranim načelima jozefinizma, patronat i dalje ima vodeću ulogu u primanju na pojedine pozicije. K tome najviše pozicije u uredima su i dalje bile popunjavane od strane društveno uglednijih članova te vanjskim putem, a ne usponom unutar ureda.¹²³

Njegov jozefinizam će se zadnji puta osjetiti u djelu *Dissertatio de religione* tiskanom 1788. i posvećenom novoustoličenom zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu. U ovome djelu, koje danas neki autori smatraju čistim ideološkim traktatom bez znanstvene vrijednosti¹²⁴, Kovačić propagira jozefinsku crkvenu politiku – prava kralja u odlučivanju o crkvenim pitanjima u Monarhiji, pogotovo u pitanjima crkvene imovine i financija. Kralj ima dužnost odvojiti obrazovni sustav od crkve, osnivati javne škole i mora provoditi kontrolu nad svećenstvom.¹²⁵ Uz ova načela, u ovome radu već vidimo njegove ideološke nesuglasice sa nekim članovima masona što je možda samo jedan od razloga spomenutih razilaženja u Društvu

¹¹⁸ Éva H. Balázs, „A reformkori nacionalizmus XVIII. századi gyökerei“, 319-320, preuzeto sa https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1960_2-3/h.%20balazs.pdf 13. 4. 2019.

¹¹⁹ Bódyné Márkus, *Néhány adalék az 1780-as*, 237-238, 241.

¹²⁰ Isto, 238; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 25.

¹²¹ Kovačić smatra da su ovi neprijatelji bili isusovački agenti; Lengyel, „The correspondence“, 108.

¹²² V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 64.

¹²³ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 18, 24-26.

¹²⁴ Windisch tako opisuje djelo, razumljivo zato što ga uspoređuje sa njegovim mnogo vrjednijim pravno-povijesnim djelima.

¹²⁵ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 25-26.

o kojima doznajemo iz korespondencije.¹²⁶ Kovačić naime tvrdi da se vladar, osim što mora preuzeti vodstvo nad crkvom, također mora suprotstaviti svim nepouzdanim ideologijama: ateizmu, naturalizmu, praznovjerju, slobodi mišljenja¹²⁷, materijalizmu i libertinskim načelima¹²⁸, tvrdeći da se država mora boriti protiv ovakvih opasnosti. Kovačić smatra da teoretska baza ovih ideologija nema činjeničnu ili drugu vrstu snažne opservacijske podloge. Dakle, one nastaju ili kao teoretske ideje o mogućnostima ili kao čisti otpor drugim utemeljenim teorijama. Drugim riječima Kovačić, koji još uvijek nema solidnu ideološku podlogu i koji sam u ovo vrijeme traga za vlastitim čvrstim identitetom, u *Dissertatio de religione* preispituje bazu istinitosti ideologija te vjerojatno i vlastitih osobnih uvjerenja. U ovom radu se već nazire njegov budući politički preokret. „Traganje za istinom“ je također popularan diskurs unutar loža, za većinu masona samo moto dok je za neke bilo ozbiljnije pitanje životnih ciljeva i osobnih napora. Također, treba se postaviti pitanje koja je bila Kovačićeva teoretska podloga progonu ateista ako Kovačić promiče jozefinsko načelo vjerske tolerancije? Sa čisto političko-teoretske perspektive, on direktno koristi ideje Thomasa Hobbesa u svojem argumentu da je opravdano ateiste proganjati jer „kada su se ljudi ujedinili u društvo, odrekli su se svojih prava, i tako je država stekla pravo nad njihovim dušama“. Crkva se mora prilagođavati vladaru u svemu što nije u suprotnosti sa religijom.¹²⁹ Kao što smo već vidjeli, mnogi njegovi prijatelji su bili ateisti i naturalisti što nam govori i o njegovim shvaćanjima „duhovnih zabluda“ unutar svoga društva. Rad bi se mogao promotriti i iz druge perspektive – kao teološki traktat posvećen ustoličenom prijatelju biskupu. Kovačić je tim djelom moguće pokušao afirmirati Vrhovčevu ulogu kao zaštitnika i vjere kao i carskih prerogativa. Vrhovac je kao mason bio i sumnjičen u svojim vjerskim i ideološkim načelima te je ovim radom Kovačić moguće pokušao služiti perom prijatelju u novoj društvenoj poziciji.

b) Kao zagovornik staleških prava

Zbog politike *l'execution des ordres* tj. vladavine putem reskripata, mnogi prosvjetljeni plemići, koji su nekoć bili pioniri jozefinizma, se sada distanciraju od Josipove politike.¹³⁰ Kovačić se 1789. već priklonio Škrlečevoj političkoj percepciji koja se uvelike pozivala na

¹²⁶ Lengyel, „The correspondence“, 107.

¹²⁷ Kovachich, *Dissertatio de religione*, 5; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 26.

¹²⁸ Kovachich, *Dissertatio de religione*, 204.

¹²⁹ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 26.

¹³⁰ Ernst Wangermann, *Die Waffen der Publizität: zum Funktionswandel der politischen Literatur unter Joseph II* (München: Verlag für Geschichte und Politik, 2004), 126.

Montesquieua. U svome *O duhu zakona* tiskanog 1748., Montesquieu je tumačio da je podjela vlasti između vladara i staleža jedini uvjet dobroj upravi. Njegovo djelo je nudilo primjer oružanih ustanaka ugarskog plemstva u glorificiranom svjetlu – plemstvo koje se ne odriče svojih prava i koje nalikuje starom tipu europskog plemstva.¹³¹ Zbog svojih simpatetičnih prikaza ugarskog plemstva kao i općenitog tumačenja nužnosti plemićkog posredništva, Montesquieu je postao baza ideologa feudalne restauracije u Ugarskoj od kojih je upravo Kovačić bio najpoznatiji teoretičar u godinama nakon 1800.¹³²

Smrću cara Josipa II. 1790. njegov brat Leopold II. dolazi na vlast. U ugarskim zemljama započinje feudalna restauracija nakon čega su mnoga načela prosvjetiteljske ideologije i masonstva bila nerijetko marginalizirana, sumnjičena ili su se prilagođavala novim okolnostima.¹³³ Neplemeniti dužnosnici poput Józsefa Hajonczyija, bivšeg podžupana Srijemske županije, morali su napustiti pozicije u upravi koje su se smatrale tradicionalno plemićkima.¹³⁴ Liberalni republikanizam nije u svojoj idejnoj bazi tolerirao izvornu ideju *natio hungarica*¹³⁵ – počelo je propagiranje modernih republikanskih načela koja su zastupala građansku jednakost svih slojeva pred zakonom po uzoru na revolucionarni režim u Francuskoj.¹³⁶ Jakobinska načela osjetila su se i prevođenjem Rousseauovog *Društvenog ugovora* na mađarski – u ovom prijevodu predviđa se kraj Habsburškoj dinastiji i izbor kraljeva prema republikanskom uređenju. Ovo pokazuje do koje razine je javni reformatorski diskurs porastao u Monarhiji. Martinović je postepeno širio revolucionarne ideje stvaranjem tajnih društava – 1792. postaje članom bečkih Iluminata, inicirao je i bune te postaje vođa jakobinaca.¹³⁷ Napadao je plemstvo kao instituciju, optužujući ga zajedno sa svećenstvom za zaostalost.¹³⁸ Hajnocy, bivši prijatelj Kovačićev, sad je gorljivo govorio protiv latinskog jezika i pisao pamflete i radove u kojima je među ostalom tvrdio da je kralj Sveti Stjepan bio neprijatelj naroda, vladar koji je uvođenjem latinskog sputavao pristup svih slojeva društva obrazovanju a

¹³¹ Aludira svojim sadržajem najvjerojatnije na okolnosti koje danas podrazumijevamo pod Rakoczyjevom urotom. (Mark Hulliung, *Montesquieu and the Old Regime* (Los Angeles: University of California Press, 1976), 87); Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 167.

¹³² Ivana Horbec, „Razvoj uprave“, 145.

¹³³ Ambrus Miskolczy, „Hungarus Conciousness' in the Age of Early Nationalism“, u: *Latin at the Crossroads of Identity* (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015), 76.

¹³⁴ Vaso Bogdanov, *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića* (Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće, 1860), 48-49.

¹³⁵ Naziv koji je podrazumijevao „plemičku naciju“ Zemalja Krune sv. Stjepana. Škrlec i Kovačić su se smatrali članovima *natio hungarica*.

¹³⁶ Miskolczy, „Hungarus Conciousness“, 79.

¹³⁷ Lengyel, „The correspondence“, 222.

¹³⁸ Vesna Stanković Pejnović, *Zamke prosvijećenog apsolutizma: slučaj Ignjata Martinovića*, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/289438> 12. 4. 2019, 616.

time i razvitku kulture i industrije.¹³⁹ Ovdje već vidimo začetak idejnog razilaženja u Kovačićevom društvu – Kovačić je strogo stao na stranu obrane feudalizma, latinštine i ličnosti Svetog Stjepana. Iako su prema sačuvanim korespondencijama još djelomično prijateljevali 1784., u ideološkom aspektu Kovačić zauzima oprečni stav.¹⁴⁰

Montesquieu je imao još jedan bitan misaoni utjecaj na Kovačićevo opredjeljenje – on je istaknuo želju da se prošlosti pojedinih europskih zemalja izvuku iz mraka tj. „da se razvije bolje izučavanje pravne povijesti svake zemlje“.¹⁴¹ Općenita orijentacija monarhijskog apsolutizma protiv „običajnog prava“ CJH temeljila se na percepciji prirodnog prava koje je podupiralo ideju države kao vrhovnog promicatelja javne dobrobiti. Plemstvo je bilo asocirano s javnim pravom i time je i samo „običajno pravo“ bilo povezani element pravno-političke kritike plemstva.¹⁴²

Car Franjo II., koji je u ožujku 1792. došao na vlast, provodio je politiku ukinuća svih važnijih reformi svojih prethodnika i obnavljanjem oslabljenog utjecaja svećenstva i plemstva.¹⁴³ U ovim okolnostima razvija se struja plemstva koja se zalagala isključivo za obnovu starog plemićkog posredništva, upotrebu latinskog kao službenog jezika komunikacije te jednakost svih Zemalja Krune sv. Stjepana. U ovoj drugoj grupi našli su se Škrlec i Kovačić te u kontekstu ovih prilika razvija se znanstveni rad Kovačićevih zakonskih dopuna.¹⁴⁴

Kovačićev životni prostor bio je snažno obilježen društvom koje je uspostavio putem loža *Magnanimitas* i *Unschuld*. Uz neplemenite izuzetke poput Ignjata Martinovića i Józsefa Hajnoczyija, Kovačić se većinom družio sa visokim državnim dužnosnicima, crkvenim ličnostima te aristokratima. Ova plemenita grupacija u njegovim vezama ostat će dominantna do kraja života te je najvjerojatniji razlog njegovih budućih konzervativnih stavova.¹⁴⁵ Kovačić sada, pod utjecajem aristokratskog društvenog kruga, pokušava ojačati svoje staro plemstvo. Tijekom svojih istraživanja, baziranih na privatnim plemićkim arhivima, pozabavio se i dokumentima zaslužnijih članova svoje obitelji.¹⁴⁶ Uz pomoć nadbiskupa Batthyányija 1790. Kovačić šalje dokumente o svojoj obiteljskoj genealogiji i ostalu dokumentacijsku građu u Beč sa zahtjevom dobivanja potvrde staroga plemstva. Iz komentara Kélera Gottfrieda, zaduženog

¹³⁹ Miskolczy, „Hungarus Conciousness“, 77-78.

¹⁴⁰ Charles Kecskemeti, „Les jacobins hongrois (1794-1795)“, 226, preuzeto sa <http://www.jstor.org/stable/41914604> 20. 7. 2019.

¹⁴¹ Hülling, *Montesquieu and the Old Regime*, 79.

¹⁴² Stanković Pejnović, *Zamke prosvijećenog apsolutizma*, 616; Kecskemeti, „Les jacobins hongrois“, 226.

¹⁴³ Stanković Pejnović, *Zamke prosvijećenog apsolutizma*, 618.

¹⁴⁴ Miskolczy, „Hungarus Conciousness“, 77-78.

¹⁴⁵ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 30.

¹⁴⁶ Članova plemićke obitelji Kovačić iz Šenkvice, nadopunjuje Kolinovićeve *Chronicon Templariorum* podacima o svojim precima te o povijesti svoga grba i krilatice (Kolinovics i Kovachich, *Chronicon*, 35-37).

za provođenje Kovačićeva zahtjeva, dobivamo tumačenje da Kovačić želi zadržat staro plemstvo po pravu korištenja umjesto da jednostavno bude uvršten u novo plemstvo. Plemstvo mu nije odmah bilo potvrđeno; iz Beča su poslali zahtjev za dodatnim potvrdama iz Požuna koje je Kovačić naknadno poslao. Ovo doduše nije ubrzalo proces – za samo provođenje potvrde ili dobivanje nove povelje trebao je dobiti i potporu istaknutijih članova aristokracije. On dakle svoj znanstveni rad na *Supplementum* piše tijekom svojih molbi da ojača svoje staro plemstvo a *Chronicon Templariorum* iz 1789. je već bio uvod u njegove aspiracije.¹⁴⁷

Jedan od njegovih poznatijih prijatelja bio je barun Fridrich Freiherr von Trenk¹⁴⁸, svjetski poznati pustolov i bratić poznatog pandurskog vođe baruna Franje Trenka. Trenk u svojoj avanturističkoj autobiografiji tumači kako je u lipnju 1791. dobio pismo od cara Leopolda II. gdje car vlastoručno piše da je „...Lanyija i Kovačića, preko njihovog ureda novčano globio, i morao zapovjediti da ne smiju ništa više pisati u Ugarskoj“.¹⁴⁹ Ovo je bila najgora kazna koju je Kovačić kao znanstvenik mogao dobiti. Pismo pokazuje da je Leopold II. kažnjavanje usmjerio na osobne okolnosti i ambicije Kovačića, dakle na njegov već pokrenuti projekt pravnog istraživanja i upotpunjavanja svojih *Vestigia*. Povod ovome vidimo par stranica ranije u Trenkovoju biografiji. U pismu car tvrdi da je čuo preko svojih agenata da se Trenk sastajao s njegovim neprijateljima u Füredu, što se nikada nije dogodilo niti je Trenk bio u tome mjestu. Poznanstvo Kovačića i Trenka možemo pratiti još u 1786. godinu¹⁵⁰ te su već duže bili u dobrim odnosima; Trenk piše da je u ovome razdoblju od deset dana u Budimu boravio kod njega. Kovačić je par dana prije ove kazne već bio optužen u uredu da je Trenku pomogao da u Arhivu Komore nađe određene spise i druge obiteljske dokumente. Trenk tumači da je Kovačić bio „pre pošten... [i da je] mržnja odmah pala na ovog besprijealnog čovjeka“. Svi dokumenti o Trenkovoju obiteljskoju arhivskoj ostavštini su odmah zaplijenjeni i odneseni u Beč. Slijedi detaljno tumačenje da je uvid u obiteljske dokumente „bilo njegovo pravo... da je sramota za ugarski pravni sustav da ne dopušta uvid u obiteljske dokumente“ no tvrdi da je sam

¹⁴⁷ Najstarija plemićka povelja Kovačića Šenkvičkih zabilježena je darovnicom Ferdinanda III. Matiji pl. Kovačiću, njegovoj braći i njihovim potomcima za zasluge u Tridesetogodišnjem ratu. (Kolinovics i Kovachich, *Chronicon*, 35-37).

¹⁴⁸ Poznati pruski pustolov i autor djela *Des Freyherrn Friedrichs von der Trenck merkwürdige Lebensgeschichte: Von ihm selbst als ein Lehrbuch für Menschen geschrieben, die wirklich unglücklich sind, oder noch gute Vorbilder für alle Fälle zur Nachfolge bedürfen*, tiskane 1787. Autobiografija je dopunjena 1792. pod nazivom *Nachtrag zur Lebensgeschichte Friedrichs Freyherrn von der Trenck*, sv. 4. (Altona, 1792).

¹⁴⁹ Trenck, *Nachtrag zur Lebensgeschichte*, 187.

¹⁵⁰ Koliko su se dobro poznavali 1786. nismo sigurni no 1786. u *Merkur von Ungarn* Kovačić obavještava da se među zabranjenim knjigama nalazi i Trenkova zbirka „pjesama, basni, pripovijetki i satira“ - *Des Freyherrn Friedrich von der Trenck sämtliche - Gedichte und Schriften, erster Band, Fabeln, Erzählungen, und Satyren*. Leipzig. 1786. (Kovachich, *Merkur von Ungarn*, 515).

Kovačić bio nevin i neupućen.¹⁵¹ Trenk je uputio caru mišljenje da smatra da ovo nije pisano od strane samog cara nego od nekoga drugoga. Afera sa Trenkovim obiteljskim dokumentima je sadržajno veoma slična Kovačićevim pokušajima oko sakupljanja vlastite obiteljske dokumentacije i potvrda svoje obitelji koja se odvijala točno u ovo vrijeme kada je Trenk dobio pismo i opomenu od cara. Trenk je čak osobno otputovao u Beč da razriješi stvar te je ovo moguće bio razlog zašto je Kovačić mogao nastaviti sa objavljivanjem znanstvenih radova unatoč navodne zabrane cara.¹⁵²

Kovačić se uzdiže na poziciju registratora 1793. sa povišicom od 100 forinti. Sada mu je godišnja plaća sveukupno iznosila 700 forinti, „duplo od sveučilišnog profesora“.¹⁵³ No, zbog problema koje je imao na radnome mjestu nije zadovoljan pozicijom, ne želi ostati u Arhivu Komore dok svoju plaću i dalje smatra mizernom za svoje ambicije i potrebe. Odmah se sljedeće godine prijavljuje u službe koje bi drastično povećale njegove godišnje prihode sa 700 na 2000 forinti – prijavljuje se za savjetnika u Namjesničkom vijeću ili direktora Arhiva Komore nakon što se mjesto ispraznilo. Daljnji pokušaji dobivanja službe nisu mu uspjeli; Škrlec ga upozorava da se okani pokušaja službeničkog uzdizanja te da se umjesto toga prihvati znanstvenog rada.¹⁵⁴ I narednih godina Kovačić se uporno prijavljuje na više pozicije tvrdeći da njegovo obrazovanje i sposobnosti daleko nadilaze njegovu skromnu službu sa fiksnim primanjima te još uz to prima financijsku potporu svojih mecena za tiskanje djela. Od samih djela nije dobio nikakvu veliku zaradu te ih često šalje prijateljima besplatno.¹⁵⁵

Kovačićev plan za osnivanje jednog profesionalnog diplomatsko-povijesnog instituta nastaje kao odgovor na probleme iznesene na Ugarskom saboru u Požunu 1790. Upravo u kontekstu rasvjetljavanja problema uzdiže se Kovačić kao pravnik i povjesničar. Na zasjedanju Sabora u lipnju ban Ivan Erdődy i Nikola Škrlec bili su u Gornjem Domu a Franjo Bedeković i Adam Škrlec u Donjem domu. Glavno pitanje koje je potaknulo nesuglasice bio je pokušaj uvođenja mađarskog jezika ne samo u saborska zasjedanja, daju se i prijedlozi da se mađarski jezik uvede kao obavezan u sve škole. Iz ovog zasjedanja počinju prvi jasni problemi sa ugarskom stranom – ovom prigodom je ban Erdődy izjavio svoju poznatu rečenicu „kraljevstvo kraljevstvu ne propisuje zakone“ (*Regnum regno non praescribit leges*).¹⁵⁶ Bedeković se

¹⁵¹ Trenk, *Nachtrag zur Lebensgeschichte*, 178, 188.

¹⁵² Isto, 194.

¹⁵³ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 30.

¹⁵⁴ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 895, 897.

¹⁵⁵ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 30.

¹⁵⁶ Ladislav Heka, „Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska“, u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 28/2 (2007): 936-937; Perić, „Stanje na hrvatskom prostoru“, 347.

također postavio protiv službenog uvođenja mađarskog jezika a Škrlec, kao idejni vođa, tvrdi da je latinski jedini most koji povezuje različite kulture i nacije Zemlje Krune sv. Stjepana. Škrlečeva politika odrazila se pismeno u *Declaratio ex parte* koji ističe opasnost jedinstvu Zemalja Krune sv. Stjepana ako se jezik jedne kulture nameće drugoj, tumačeći da je mađarski gotovo potpuno nepoznat hrvatskom stanovništvu i nametanje jezika u škole bi izazvalo negativne osjećaje.¹⁵⁷ Kovačić u *Institutum diplomatico-historicum* tumači da je njegov planirani projekt diplomatsko-povijesnog instituta bio potaknut problemima Sabora iz 1790.¹⁵⁸ U zajedničkom interesu nacije zalaže se za znanstvene analize povijesno-diplomatičkih izvora u svrhu osvjetljavanja pitanja koja se jedino mogu adekvatno istražiti osnivanjem jednog znanstvenog društva, čiji je zadatak pronalazak i publikacija izvora.¹⁵⁹ Ovaj plan nastao je u suradnji sa Škrlecom a Kovačićevo odbijanje prijedloga da u institut uvede mađarski kao službeni još je jedan odraz njegovog nekolebljivog pristajanja uz Škrlečeva načela. Ovo djelo slijedilo je i *Institutio Grammatophylacii publici* (1792.) u kojem tumači da je već sakupio određena sredstva za osnivanje instituta i daje detaljniji uvid u projekt.

Kovačićeva aktivnost u masonskom društvu postajala je problematična početkom 1790-tih godina, razlozi su pomalo nejasni i mogu se samo nagađati. Masonerija u ugarskoj poprima radikalniji oblik nakon prodora ideja iz revolucionarne Francuske. Gergely Berzeviczy pokrenuo je čitateljski krug (*lesergesellschaft*) 1792. te je Kovačić kao jedan od prvih članova ušao u užu vezu sa jakobincima, no navodno se osim poznanstava nije dublje upuštao.¹⁶⁰ *Lesergesellschaften* su se bavile i znanstvenim izučavanjem, dakle bila su osim masonskih društva i znanstvena društva nalik na Kovačićev *Institutum diplomatico-historicum*.¹⁶¹ Od veza sa masonima, Kovačić je još dugo ostao u dobrim odnosima sa bečkim cenzorom i povjesničarom Johannom Christianom von Engelom, Antalom Szirmayijom i Fesslerom. U pismu prijatelju Kazinczyju vidimo da su i on kao i Kazinczy zapali u poneka neslaganja sa članovima društva 1789. i nisu više sudjelovali.¹⁶²

¹⁵⁷ Lav Šubarić, „From the Aftermath of 1784 to the Illyrian Turn: The Slow Demise of the Official Latin in Croatia“, u: *Latin at the Crossroads of Identity*, 191-217 (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015), 198; Zvezdana Sikirić Assouline, „The Latin Speeches in the Croatian Parliament: Collective and Personal Identities“, u: *Latin at the Crossroads of Identity*, (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015), 202-203.

¹⁵⁸ Njega je slijedilo djelo *Institutio Grammatophylacii publici pro Instituto Diplomatico-Historico inclyti Regni Hungariae* (1792.) u kojem tumači da je već sakupio određena sredstva za osnivanje instituta.

¹⁵⁹ Lengyel, „The correspondence“, 134.

¹⁶⁰ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 33; Lengyel, „The correspondence“, 107.

¹⁶¹ Roland Gherke, „Zwischen 'vaterlandischer' Geschichtsbegeisterung und wissenschaftlicher Professionalisierung: Das historische Vereinswesen im deutschsprachigen Raum vor 1914“, u: *Institutionen der Geschichtspflege und Geschichtsforschung in Schlesien*, 27-44 (Köln, Weimar, Wien: Böhrlau Verlag, 2017), 29.

¹⁶² Nesigurno iz konteksta o kojoj se točno grani Društva radi ali Kovačić spominje da Društvo više službeno niti ne postoji (Lengyel, „The correspondence“, 107); V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 33.

Otkriće Martinovićeve urote će u potpunosti uništiti pokušaje Kovačića da osnuje svoj diplomatsko-povijesni institut. Kako ne možemo detaljnije ulaziti u jakobinsko pitanje treba samo napomenuti da je afera završila 1795. godine smrtnom kaznom za Martinovića, Hajnocyija i još par članova. Vrhovac je godinu dana bio pod istragom no u većini slučajeva optužbe koje je Martinović uputio protiv njega su bile u vezi trivijalnih i pomalo apsurdnih pitanja.¹⁶³ Kazinczy je proveo 7 godina u tamnici zbog svoje bliže suradnje sa članovima urote. Kovačić nije za ništa posebno optužen osim što su neki smatrali da je bio svjestan njihovih planova i da su svi članovi njegovog prijateljskog kruga bili jakobinci.¹⁶⁴ Nakon suđenja urotnicima, masonske lože i *lesegesellschaften* bili su zabranjeni nakon 1795. te su upravo članstva u ovim društvima bila razlogom sumnjičenja mnogih individualaca. Osnovati instituciju povijesnog izučavanja, koja je svojim radom i djelovanjem toliko nalikovala na masonske *lesergesellschaft*, više nije bilo moguće.¹⁶⁵

Za same plemenite članove društva obnova saborskih zasjedanja imala je duhovni značaj 1790-tih godina. Da bismo jasnije shvatili kontekst feudalne obnove 1790-tih godina imamo i jedan dosta dobar praktični primjer duhovnih utjecaja upravo u slučaju Kovačića. Tijekom istrage jakobinske urote, da bi izbjegao mogućem ispitivanju Kovačić se povlači na neko vrijeme grofu Josipu Telekiju u Erdelju. Ovo je bio ključan trenutak u njegovom životu i solidifikaciji političke percepcije – tom prigodom prisustvuje na Erdeljskom saboru 1794. u pratnji grofa.¹⁶⁶ Kovačić, koji je još k tome izučavao staleška zakonodavna prava pod tutorstvom Škrleca, bio je pod tolikim dojmom iskustva saborskog zasjedanja da će od tada nadalje u potpunosti stati na stranu plemićkih interesa. Kao pripadnik sitnog plemstva, koji je svoje rane dane proveo u traženju službe i promociji jozefinskih načela, nikada nije prisustvovao staleškim zasjedanjima bilo u Saboru ili županijskim skupštinama. On je odrastao u okruženu dikasterijalne uprave koju je napokon i glorificirao u svojim ranijim djelima, obrazovan je u duhu Kóllera i Sonnenfelsa protiv čijih načela će se od 1789. okrenuti do te mjere da će ih smatrati pretečama svojih „neprijatelja“.¹⁶⁷ Još u svojim staračkim danima Kovačić je tumačio je da je upravo ovo iskustvo na Saboru u Erdelju zapečatilo njegovu percepciju prava, zakonodavstva i povijesti.¹⁶⁸

¹⁶³ Bogdanov, *Jakobinska zavjera*“, 148-156.

¹⁶⁴ Isto, 110.

¹⁶⁵ Lengyel, „The correspondence“, 16, 109.

¹⁶⁶ „Beytrage zum gelehrten Österreich. 51. Joseph Niclas Kovachich v. Schenkwitz“, u: *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*, 17 (1826): 740.

¹⁶⁷ Gábor Almási, *Faking the National Spirit: Spurious Historical Documents in the Service of the Hungarian National Movement in the Early Nineteenth Century*, 243, preuzeto sa https://www.jstor.org/stable/44390756?seq=1#page_scan_tab_contents 10. 4. 2019.

¹⁶⁸ „Beytrage zum gelehrten Österreich“, 740.

Škrlecu ponosno piše o svojem zanosu Erdeljskim saborom i kako je počeo izučavati povijest i posebna municipalna prava Erdelja. Škrlec, fasciniran njegovim projektom, u pismu 3. siječnja 1795. traži od Kovačića da posjeti i Hrvatsku te da će mu on omogućiti da stanuje u biskupskoj palači kod Vrhovca.¹⁶⁹ Tako je iskustvo u Erdelju Kovačića još jače potaklo da izučava ne samo prava plemstva već ujedno i posebna municipalna prava Erdelja, Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.

U borbi za ojačanje svoga staroga plemstva godine 1798. Kovačić uspijeva posredništvom palatina Josipa Habsburškog i grofa Széchénija dobiti novu plemićku povelju. Nije uspio dobiti potvrdu starog plemstva kako je izvorno tražio već dobiva novo plemstvo za „znanstvene zasluge“.¹⁷⁰ Kovačić ipak zadržava stari grb iz 1647. kojemu dodaje dva nova znaka i pravo korištenja predikata *Senquiczzy* kojega su koristili i nekolicina drugih istaknutijih predaka njegove obitelji.¹⁷¹ Njih nabraja i opisuje u *Chronicon Templariorum* tvrdeći da je individualno pravo korištenja predikata *Senquicziensis* među članovima obitelji Kovačić poteklo iz posebnih zasluga pojedinaca, drugi članovi nisu imali običaj koristiti predikat. Krilatica *virtus in adversis probatur* se ne mijenja ali ju Kovačić sada dodaje na svoje pečatnjake novije izrade. Od ovog datuma Kovačić pečati svoja pisma novim grbom dok kod stare korespondencije u arhivima Széchényijeve knjižnice i Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu nalazimo pisma zapečaćena starim grbom.¹⁷²

Windisch je mišljenja da je Kovačićeva plemićka svijest i nagli konzervativizam potekao, osim od aristokrata, i iz hrvatskog okruženja u ložama. Družio se u velikoj mjeri sa Hrvatima te je s njima sklapao i najuža prijateljstva. Naglasak Windisch ipak stavlja na političku percepciju koju formira pod Škrlečevim utjecajem – on i Škrlec postaju vrlo bliski te Kovačić tiska njegov portret u *Merkur von Ungarn* još 1786. Sa grofom Nikolom Markovićem imao je

¹⁶⁹ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 957.

¹⁷⁰ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 30.

¹⁷¹ Pravo je bilo samo potvrda jer Kovačić koristi ovaj predikat još 1789. u tiskanim djelima, čak ga Keresturi tim imenom oslovljava, vjerojatno zato što mu je ponos Kovačića ovim imenom bio poznat. U prijašnjem grbu štit u gornjem desnom i donjem lijevom polju ima heraldički ljiljan sa plavom pozadinom, dok mu gornje lijevo i donje desno polje prikazuju jednoroga u skoku na crvenoj pozadini. Srednje polje je imalo orla u zlatnom polju. Kruna iznad šljema imala je svijetloplavog jednoroga u skoku a plašt je bio prožet plavom, crvenom i zlatnom bojom. Grb dobiven 1799. zadržao je isti koncept i boje ali je gornje lijevo polje dobilo ždrala sa kamenom u nožici a donje desno polje stup sa sovom koja nosi pero u kljunu. Jednorog je premješten u gornje desno polje dok je ljiljan premješten u donje desno polje (Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien* (Nürnberg: Bauer und Raspe, 1899), 95-96; iz uvida u obiteljsku povelju pl. Kovačića, u privatnom vlasništvu potomaka u Osijeku; Kolinovics i Kovachich, *Chronicon*, 35-37).

¹⁷² Ovo se odnosi na skoro sva pisma Kovačića u Ugarskim i Hrvatskim arhivima. Bojničić navodi da je Kovačić koristio svoj stari grb za pečačenje pisama a ovo smo provjerili i u Nadbiskupskom arhivu. Stari pečatnjak je arhaične izrade s mnogo dubljim urezima i baroknim stilom izrade te prikazuje stari grb dan Matiji Kovačiću 1647. Novi pečatnjak je slabije kvalitete i modernije izrade, urezi su plitki, plašt nema artistsku baroknu izradu poput starog već jednostavniji oblik. Sam štit prikazuje novi grb sa dva nova znaka ali novi pečatnjak ispod grba dodaje i krilaticu. (Kolinovics i Kovachich, *Chronicon*, 37).

također vrlo blisko prijateljstvo a sa grofom Nikolom Jankovićem kasnije surađuje na znanstvenim projektima.¹⁷³ Osim navedenih, bio je bliski prijatelj fra Josipa Jakošića¹⁷⁴ čiji je popis bosanskog plemstva objavio u *Chronicon Templariorum*.¹⁷⁵ Iz biografije Fesslera doznajemo kakav je bio svakodnevni društveni krug u Pešti: Fessler opisuje da je većinu vremena provodio sa Jakošićem, Vrhovcem i Kovačićem. Ovo prijateljstvo je u trenucima bilo toliko blisko da su znali ulaziti i u rasprave o privatnom životu. No, ipak ne znamo je li Kovačić bio sa Vrhovcem toliko blizak kao sa Škrlecom jer službena pisma biskupu u Nadbiskupskom arhivu, pisana nakon što Vrhovac napušta Peštu, pokazuju diskreciju i poštovanje ophođenja spram višeg odličnika.¹⁷⁶ Iz korespondencije Škrleca i Kovačića doznajemo da je u njihovoj razmjeni pisama i rukopisa Vrhovac igrao ulogu osobnog pismonoše iz Hrvatske u Budim iz razloga uštede na poštarini, što također objašnjava oskudnost pisama Kovačića Vrhovcu u Arhivu.¹⁷⁷ Mecenat i veza sa Vrhovcem postat će jedan od primarnih oslonaca u Kovačićevom radu tijekom prvog desetljeća 19. stoljeća.

U pitanju njegove ponovno oživljene svijesti o pripadnosti hrvatskom nacionalnom krugu, Kovačić u *Chronicon Templariorum*, u posveti pokojnom Antunu Jankoviću Daruvarskom, tumači porijeklo svoje obitelji od iste „naše drevne, plemenite i slavne nacije, koja je dala mnoge heroje“ kojoj pripadaju i „obitelji Jankovića, Škrleca, Széchényija, Bedekovića, Krčelića, Lakića i Blaškovića“. ¹⁷⁸ Nastavlja kako su im preci bili protjerani, kako su migrirali iz domovine u Ugarsku te da prijeti degeneriranje njegova identiteta i jezika.¹⁷⁹ Ovaj opis heroja „plemenite nacije“¹⁸⁰, žalba na propadanje kulture, hrvatskog jezika i identiteta u stranom okruženju je standardan patriotski opis stare plemićke percepcije ideje nacije. Kovačić nije govorio hrvatski već samo slovački, njemački i latinski. Sa mađarskim prijateljima

¹⁷³ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 30; Fritz Valjavec, „Die Anfänge der Monumenta Germaniae Historica und die ungarische Geschichtsforschung“.U: *Ungarische Jahrbücher*. Band XVII/1-3 travanj (1937): 132.

¹⁷⁴ Josip Jakošić, hrvatski kulturni djelatnik i pisac (Budim, Mađarska, 2. VI. 1738 – Budim, 4. II. 1804). Franjevac, profesor filozofije i teologije u Budimu i Radni; gvardijan i tri puta provincijal. U budimskome franjevačkome samostanu uredio bogatu zbirku knjiga i rukopisa; potaknuo mladoga Matiju Petra Katančića na skupljanje starina. Glavno djelo mu je *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti* (Pisci međuriječne Panonije, Savije sada rečene Slavonije), popisani 1795. godine (Preuzeto sa Hrvatske enciklopedije, mrežno izdanje, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28562> 12. 4. 2019).

¹⁷⁵ Stjepan Ćosić, „Apokrifni popis plemićkih rodova Bosanskoga kraljevstva“. Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe, 3 (2017): 168.

¹⁷⁶ Fessler tumači da se tijekom svoga boravka u Pešti većinom družio s njima trojcom. Opisuje kako je svoje tajne naume i planove uvijek morao držati za sebe te se u cijelom svome životu mogao samo povjeriti dvojici ljudi – Kovačiću i fra Jakošiću. Opisuje i njihov karakter tvrdeći da je Kovačić bio sklon udovoljavanju a Jakošić je bio dobroćudan po prirodi. (Ignaz Aurelius Fessler, *Dr Fessler's Rückblicke auf seine siebzigjährige Pilgerschaft* (Breslau, 1824), 133-134).

¹⁷⁷ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 28; Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 907-957.

¹⁷⁸ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 13.

¹⁷⁹ Kolinovics i Kovachich, *Chronicon*, 14.

¹⁸⁰ Isto, 13-14.

se dopisuje na njemačkom. Latinski je prema tome bio jezik ujedinjavanja njegovih višestrukih identiteta i nije mogao dugo ostati na strani جوزefinske kritike latinskog. Svakako treba također imati na umu da njegova pravno-povijesna djela nisu pisana ovakvom patriotsko-nacionalističkom retorikom poput predgovora *Chronicona*. U svojim pravnim radovima drži se čisto profesionalnog pristupa povijesti i zakonodavstva. No, *Chronicon Templariorum* nam je važan upravo time što odražava ovaj plemićki nacionalizam hrvatskog porijekla, kulture i identiteta jednog hrvatskog iseljenika koji nikada nije stupio na hrvatsko tlo niti pravilno poznao hrvatski jezik. Također se poistovjećuje sa tada suvremenim plemićkim obiteljima iz Hrvatske, za razliku od sveukupnog ujedinjavajućeg koncepta *natio hungarica*. Windisch isto napominje da je *Chronicon Templariorum* ne samo odraz njegovog hrvatstva već i masonerije, pošto su članovi loža vjerovali da potječu od Reda Templara.¹⁸¹ Iz doktorske disertacije Stipe Ledića doznajemo da i poznati latinist Josip Keresturi šalje pohvale Kovačiću za znanstvene zasluge – u djelu *Leopoldus II in compo Rakos 1790*. Kovačića naziva *Filius matris Sequiciensis* i daje njegov rad *Vestigia comitiorum* kao primjer povijesnog istraživanja u kojemu se „slavni pisac“ posvećuje puno važnijem poslu istraživanja i otkrivanja starih dokumenata koji su dosad bili nepoznati javnosti.¹⁸² Dakle, potvrđuje Kovačićev dobro odabrani smjer djelovanja i šalje mu svoje hvale. Ovo je bila korisna propagacija za Kovačića koji je tek započinjao svoj znanstveni rad godinu dana ranije.

Prema prije navedenom, lako je vidjeti kako su ovi zagovaratelji Montesquieua željeli ostvariti njegovu zamisao istraživanja prošlosti svojih domovina. Godine 1798. izlazi prvi svezak *Supplementum* što zaokružuje njegov projekt sa Škrlecom. Škrlec ga tijekom istraživanja 1790-tih savjetuje da svoje planirano djelo *Scriptores rerum Hungaricarum minores* (Zbirke manjih pisaca) stavi u drugi plan no Kovačić djelo uspijeva dovršiti i izdati 1798. U njemu je objavljen i popis isprava iz arhiva šibenske obitelji Vrančić kao i spis Antuna Vrančića *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae*.¹⁸³

Škrlec ga savjetuje u veljači 1791. da se obrati palatinu, tumačeći da je pogodan trenutak da Kovačić dobije uvid u saborske akte preko palatina, koji je zainteresiran za dokumente o povijesti njegove službe. Uz to mu napominje da bi ipak svratio u Budim u proljeće na par mjeseci pa će osobno dogovarati detalje istraživanja.¹⁸⁴ Iz njihovih pisama vidimo da je

¹⁸¹ Windisch je ipak mišljenja da je njegov ugarski identitet kroz većinu života bio jači od hrvatskog jer je kroz većinu djela zazivao „ugarsku domovinu“ kako ona ističe, iako je taj naziv podrazumijevao sve Zemlje Krune sv. Stjepana (V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 32).

¹⁸² Aludira na objavljivanje zakona koji su izostavljeni u publikacijama CJH (Ledić, „Josip Keresturi“, 286).

¹⁸³ Bačić, *Leksikon podunavskih Hrvata*, 105.

¹⁸⁴ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 893-895.

Kovačićeva uobičajena nada za višom službom još prisutna i pokušava dobiti službu tajnika u Komori iako Škrlec već predviđa da mu pokušaji neće uroditi plodom.¹⁸⁵ Da bi Kovačić dobio dopuštenje pristupa određenim arhivima on se dva puta obraća palatinu, prvi puta 1792. te opet 1794. godine. No, tek 1798. on napokon dobiva dozvolu od palatina na pregledu određenih arhiva. Jedan od nama važnijih argumenata koji Kovačić upućuje je mišljenje da će knjižnice i arhivi također imati velike koristi ako se njihov materijal istraži, publicira ili osvjetli na koji drugi način. Kovačić je tada dobio dopuštenje pregleda arhiva biskupija i drugih crkvenih tijela te je u ovome razdoblju istražio sadržaj Nadbiskupskog arhiva u Estragonu, što mu nije bilo teško s obzirom da mu je nadbiskup Batthyány bio mecena. Dobio je nešto od sadržaja iz biskupske knjižnice u Zagrebu, dokumente iz Kaločke nadbiskupije, biskupske knjižnice u Egeru, Sambotelu i Pečuhu te materijal iz nekih arhiva u Juri¹⁸⁶, Pečuhu, Trnavi. Većina materijala mu je poslana te se ponekad morao zadovoljiti kopijama ili nekim već publiciranim djelima.¹⁸⁷ Poslan mu je materijal iz knjižnice grofova Esterházyja, grofa Pála Festetića, Oršića, zbirke grofova Józefa i Sámuela Telekija je sam mogao pregledati te je imao pristup i zbirci grofa Ferenza Széchényija. Dobio je na uvid i neke dokumente obitelji Niczky i zbirke Antala Szirmaya.¹⁸⁸ Time je duh feudalne restauracije obilježio početak Kovačićeva pravnog rada na dopuni zakona CJH ali i općenito njegovo znanstveno, kulturno i javno djelovanje.

4.2 Kraljevski povjesničar

Kovačić je krajem desetljeća postigao viši društveni ugled svojim znanstvenim radovima. U svojoj slavi poznatog povjesničara on je svoju znanstvenu poziciju gledao kao onu kraljevskog povjesničara zaduženog za istraživanje i obranu „prava kralja i nacije“. U svojim rukopisnim, javnim i publiciranim djelima dosljedno se držao ove percepcije i tumačenja svojeg plemenitog patriotskog „zadatka“ i društvene uloge. Ovo ne iščitavamo samo iz njegovih vlastitih tvrdnji i onih drugih povjesničara već i činjenicom da je stekao mecenatstvo mnogih uglednih aristokrata. Škrlečev utjecaj na Kovačićevo usmjerenje iščitavamo iz često upućivanih riječi poticaja na slavu koju znanstveni rad donosi. U pismu iz 1. veljače 1791. Škrlec piše:

¹⁸⁵ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 957.

¹⁸⁶ Győr.

¹⁸⁷ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 75-76.

¹⁸⁸ Isto, 76.

Proći će još nekoliko godina i ta ista masa neće pitati tko je bio tajnik, tko savjetnik, već tko je napisao ovo ili ono korisno djelo. Pa i oni koji djelo neće čitati hvalit će ime njegova autora. Tek je to istinska slava, dostojna učena čovjeka. Njoj će pisac na žrtvu primijeti sve nepravde svoga životnog vijeka, koji – po običaju – prolazi u nezahvalnosti.¹⁸⁹

Da ovo nisu bile samo puke riječi i utjehe dokazuje činjenica da su Kovačiću, putem uglednika zainteresiranih za pravno-povijesno izučavanje dekreta kraljevine, omogućene veze i ugled koji nisu proizlazili iz njegove državne službe već njegovih znanstvenih publikacija. Ovo se odrazilo i na privatni život – godine 1787. Kovačićevi poznanici tražili su mu prikladnu djevojku za brak.¹⁹⁰ Predlažu mu mladu 21-godišnju plemkinju Joannu Baptistu v. Hajossy, kćer činovnika Pála Hajossyija iz Szeredine blizu Šenkvica.¹⁹¹ Prema navodima, Joanna je bila izrazito lijepa a sačuvani portreti nam ovo i potvrđuju. Nije potpuno jasno zašto je djevojka sa dobrim izgledima za brak prihvatila udaju za 52-godišnjaka¹⁹² no Kovačićeve veze i ugled u nekim aristokratskim krugovima mogu donekle osvijetliti sliku. Kovačić u svome djelu *Vita Joannae Baptistae Hajossy* opisuje svoje udvaranje kao ono romantičarskog avanturista: on sada pod lažnim identitetom udvara mladoj Joanni u Budimu gdje su se osobno upoznali. Tijekom njegova udvaranja, Kovačić u jednom trenutku posustaje u svojim naporima te tvrdi djevojci da je razlika u godinama prevelika. On je spreman odustati od svojih zahtjeva za brakom no prema njemu se sada djevojka predomisli i inzistirala na udaji. Nakon što je Joanna pristala, Kovačić joj navodno otkriva svoj pravi identitet.¹⁹³ On nadalje tvrdi da je Joannin otac pristao na udaju upravo iz razloga njegove počašćenosti Kovačićevim ugledom cijenjenog znanstvenika.¹⁹⁴ Oženili su se u kapelici budimskog dvorca sa mnoštvom prijatelja u prisustvu grofova Telekijevih. Kovačić donosi idealni romantičarski narativ o supruzi koja je bila veoma religiozna, skromna i odana mužu. Doduše, navodi zanimljivost da se u društvenim

¹⁸⁹ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 895.

¹⁹⁰ Éva Windisch, „Versgyűjtemény Kovachich Márton György felesége emlékére“, u: *Az országos széchenyi könyvtár évkönyve (1965-1966)*, Budapest: Akadémiai kiadó, 1967, 195.

¹⁹⁰ Windisch, *Kovachich Márton György*, 30.

¹⁹¹ U objavljenim pjesmama nosi nadimak „Janka“, najvjerojatnije je ovom slavenskom redakcijom imena oslovljavana unutar obitelji gdje se govorilo slovački (V. Windisch, „Versgyűjtemény Kovachich Márton György“, 195).

¹⁹² Bila je potomak nekolicine uglednijih plemićkih i aristokratskih obitelji, uključujući srodstvo sa grofovima Brunsvik. Ovo ističe ne samo Kovačić u Joanninoj autobiografiji nego i Eva Windisch u svojim argumentima Kovačićeve (i Kaczincyjeve) društvenog uzdizanja u aristokratskim krugovima.

¹⁹³ Mogli bismo istaknuti da Eva Windisch ovaj narativ naziva ponešto „čudnim“. Iako se možda doima nevjerojatnim, mogli bismo ga protumačiti kao element romantizma u pisanim djelima.

¹⁹⁴ V. Windisch, „Versgyűjtemény Kovachich Márton György“, 195.

okupljanjima u njenom domaćinstvu nije smjelo šaliti na račun religije, što moguće sugerira da su ili Kovačić ili njegovi prijatelji imali liberalniji stil ophođenja u svome društvu.¹⁹⁵

Nakon što im se rodio sin Josip Nikola, Kovačić mu je nadjenulo ime u čast Škrlecu što doznajemo iz njihove korespondencije.¹⁹⁶ Nadbiskup Estragona József Batthyány, Kovačićev dugogodišnji mecena, bio je krsni kum novorođenčetu.¹⁹⁷ Nakon sina rodila se i djevojčica koja ubrzo umire. Nakon smrti nadbiskupa Kovačića su snašli teški dani jer je izgubio svog najvećeg dobrotvora. Škrlec isto umire 1799. i Kovačić, koji se nadao posjetiti arhive Hrvatske preko Škrleca, sada ostaje bez svoja dva glavna oslonca: svoga patrona i svoga tutora u znanstvenom radu. Kovačić je krajem stoljeća bio u financijskim problemima te odlučuje dio svojih rukopisnih prijepisa i duplikata, sakupljenih ili prepisanih po privatnim biskupskim i aristokratskim arhivima, prodati grofu Széchényiju za 6000 forinti.¹⁹⁸ U svibnju 1800. putuje nakratko u Beč a Joanna, koja je bila već dulje vremena bolesna, umire tijekom njegove odsutnosti. Godinu dana nakon toga 1801. oženio se za Annu v. Farkas – iz ovog braka se rodila jedna djevojčica koja je umrla par mjeseci nakon rođenja. Mlada supruga napušta Kovačića nakon 3 godine braka. Rastava se vodila u Estragonu te je službeno razriješana na „temelju njihovog bližeg krvnog srodstva“. Razvod braka nije dobro prihvaćen u javnosti te je štetio njegovom znanstvenom ugledu; primao je kritike i od vlastitih prijatelja a cijela afera se smatrala skandaloznom.¹⁹⁹ Kovačić je opet nastupio u ulozi patrona umjetnika – sada je naručivao nekoliko verzija bakrotisaka svoje pokojne supruge Joanne od danskog gravista Sámuela Czettera²⁰⁰, organizirao je društva gdje su lokalni pjesnici pisali o njegovoj supruzi na narodnim jezicima.²⁰¹ Bilo da je ovo radio iz stvarne melankolije i očajja²⁰² ili samo da obrani svoj ugled u društvu²⁰³, on je osobno tumačio ovo kulturno mecenatstvo svojom željom da

¹⁹⁵ Isto, 195.

¹⁹⁶ Isto, 195; Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 973.

¹⁹⁷ „Beytrage zum gelehrten Österreich“, 758-759.

¹⁹⁸ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 30.

¹⁹⁹ V. Windisch, „Vergyűjtemény Kovachich Márton György“, 195; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 193.

²⁰⁰ Jedan primjerak bakrotiska njegove supruge Joanne nalazi se u Grafičkoj zbirci Hrvatskog Državnog Arhiva u Zagrebu (HDA, Inv. br. 410), dostupno u niskoj rezoluciji na stranicama arhiva: <http://www.arhiv.hr/Portals/0/DigitalniArhiv/Portreti/Portreti-K-0410.htm>, 12. 4. 2019.

²⁰¹ Pjesnici su pisali svojim materinim jezicima, imamo očuvana djela na srpskom, mađarskom i slovačkom. Među lokalnim budimskim pjesnicima ili bolje rečeno pjesnicima iz Kovačićeva društva očito nije bilo govornika iz Hrvatske u ovo vrijeme.

²⁰² U to vrijeme se osjećao ugroženo u svome okružju, želio je napustiti Ugarsku općenito i žalio se da mu neprijatelji rovare životom.

²⁰³ Ovo je bilo tumačenje jednog njegovog poznanika koji je smatrao da slavi svoju prvu suprugu da prikrije skandal drugog braka.

potiče mlade pjesnike na pisanje na narodnim jezicima.²⁰⁴ Ovaj projekt je bio samo fragment njegova angažmana u kulturnim pokretima romantizma koje je proširio 1810-tih godina.

Karijera u službi mu je zauvijek ostala zatvorena kao što znamo danas, no sam Kovačić se i dalje nadao usponu, preseljenju no ponajviše dopuštenju pristupu arhivima. On je već 1801. počeo apelirati na palatina da mu dopusti istraživanje u državnim arhivima te se nudi za položaj zamjenika ravnatelja Arhiva Komore. Kada se Széchényijeva knjižnica uspostavljala 1802. Kovačić se također prijavljuje za poziciju voditelja. Ovoj se poziciji nadao iz više razloga – sam je poticao grofa da uspostavi knjižnicu tvrdeći da će time učiniti veliku uslugu domovini i sam postići ugled svojim mecenatom. Plan za uspostavu Széchényijeve knjižnice sastavio je sam Kovačić te ga predao grofu još krajem 1790-tih zajedno sa velikim brojem dokumentacijske građe. Nakon uspostave knjižnice 1802. položaj voditelja dan je drugome.²⁰⁵

Kovačić u svojim prijavama za dopuštenje istraživanja arhiva naglašava da mu je glavni zadatak „u ovim teškim vremenima dokazati suverenitet vladara“.²⁰⁶ Sada traži da bude imenovan kraljevskim povjesničarom sa slobodnim pristupom korištenju arhivske građe. Šalje iste prijedloge i zahtjeve kralju tumačeći da ova vremena traže da se sa ozbiljne povijesno-pravne pozicije pristupi istraživanju prava vladara i zakonodavstva zemlje nakon što je potresen politički poredak u cijeloj Europi. Tvrdi da se treba oprezno pristupiti ovome problemu, da se treba uvjeriti masu da „njima vladaju zakoni“ ne bi li time potaknuo uvjerenje naroda u vladu i poštivanje propisa.²⁰⁷

Kovačić je neuspjeh u dobivanju službi okrivio, kao i inače, na osobne intrige svojih neprijatelja. Ova optužba se dugo vremena proteže njegovom privatnom korespondencijom te se u istraživanjima tijekom sudskih procesa u 19. stoljeću kao i u mišljenjima nekih ovdje navedenih autora pokazala začudo istinitom. No iako je dokazano da je imao neprijatelje u birokraciji koji su mu namjerno stvarali probleme, drugi društveni razlog neuspjehu u službi bilo je strogo razgraničenje između nižih i viših dužnosnika dok znanstveni rad sam po sebi nije bio garancija za osobni napredak u birokraciji. Više službe su popunjavane izvana i često uglednijim članovima plemstva. Njegova znanstvena djelatnost je također bila nepoželjna – istraživao je osjetljive teme javnoga prava te su mu druga dva sveska *Supplementuma* zapala

²⁰⁴ V. Windisch, „Versgyűjtemény Kovachich Márton György“, 196-199.

²⁰⁵ Isto, 72-73; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 136-137.

²⁰⁶ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 72-73.

²⁰⁷ Isto, 72.

pod cenzuru i napade.²⁰⁸ Zbog ovog teškog razočaranja tijekom uspostave knjižnice Kovačić zaključuje da ne može više živjeti u Ugarskoj upravo zbog neprijateljskog ambijenta.

On već gaji namjere napustiti cjelokupno životno okruženje Ugarske i preseliti se u Beč. Tako godine 1802. šalje zahtjeve u Beč za više različitih službi, bilo u sudskom uredu, knjižnici ili arhivu no prijave nisu imale uspjeha zbog nedostatka oslobođenih mjesta. U želji da potakne palatina i javnost da pripomogne njegovom projektu 1804. tiska djelo *Nuncium ad Hungariae proceres et universos cives de collectionibus* gdje donosi svoja već dosad objavljena djela te ovim djelima kao i budućim novinskim objavama poziva patriote, „ne samo magnate nego i županije“, da pripomognu daljnjem istraživanju, obavještavajući da je već sam tisak svih djela do sad koštao preko 7776 forinti, „koje je sve platio iz vlastitog troška, a ne zarade od prodaje samih djela“.²⁰⁹ Već 1808., kada mu nadređeni odbijaju dopustiti pristup komorskim dokumentima, osjeća se toliko ogorčeno i još je jače uvjeren da je žrtva političkog prezira.²¹⁰

I bečke novine *Annalen der Österreichischen Literatur* 1808. kritiziraju Kovačićev nezahvalni službenički položaj – tumače da Kovačićev stvarni utjecaj u širokom spektru znanstvenih disciplina nije bio u suglasju sa njegovom niskom službeničkom pozicijom. Riječju optužuju kako „vrijednoga i siromašnoga starca“ nadležni nikada nisu „promaknuli sa niskog i nezahvalnog položaja“ unatoč njegovom ugledu i doprinosima.²¹¹ Ovo Kovačić više nije namjeravao iskoristiti u svrhe službeničkog uzdizanja već dobivanja ovlasti za svoj veliki plan jednog sveobuhvatnog arhivskog istraživanja u svim Zemljama Krune sv. Stjepana. Kovačić se naravno nije samo ograničio na pravno-povijesna pitanja iako se ovaj neispravan zaključak često donosi na temelju njegovih objavljenih djela, no o ovome bi više govorili u poglavlju o Kulturnom djelovanju izvan životnih prostora. Széchényijeva knjižnica, tek nastajući Nacionalni muzej, Kovačićevi rukopisi koje je kasnije poklonio knjižnici, svi čine „blago za zajedničko korištenje ka boljitku domaćeg kulturnog preporoda“ a za ovo „čovjek bi trebao sve ponuditi“.²¹² Kovačić je često sam ponosno isticao da je bio jedini ugarski povjesničar koji je pregledao najveći broj svih arhiva u kraljevini, nešto što dotad još nitko nije učinio.²¹³ Godine

²⁰⁸ Isto, 65-67; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 35; Martyn Rady, *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum*. Oxford: Oxford University Press, 2015, 180-188.

²⁰⁹ „Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den Österreichischen Staaten“, u: *Annalen der Literatur und Kunst in den Österreichischen Staaten*, god. 4/1, siječanj-lipanj (1805): 41-42; „Ungarische Geschichte“, u: *Neue Leipziger Literaturzeitung*, 2/travanj-lipanj (1808): 667-668.

²¹⁰ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 69-73; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 35.

²¹¹ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 36; „Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes“, 1.

²¹² „Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes“, 2.

²¹³ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 77; Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 273.

1809. palatin Josip Habsburški također kupuje Kovačićevu noviju zbirku dokumenata i prijepisa za 12000 forinti za Nacionalni muzej.²¹⁴ Iako ovo ostavlja dojam da je dokumente predao iz financijskog koristoljublja, Kovačić je ubuduće pokazao da je zapravo tražio jednu nagradu druge vrste za svoj dugogodišnji napor i trud koji nikada nije bio nagrađen.

U ovo vrijeme Napoleonski ratovi su se osjetili i u svakodnevnicu unutar Monarhije. Nakon sudjelovanja Habsburške Monarhije u ratu protiv Napoleonovih trupa, carska vojska je poražena 17. listopada 1805. kod Ulma te opet u bitci kod Austerliza 2. prosinca 1805. zajedno sa ruskim trupama. Mir u Požunu zaključen je 25. prosinca 1805. a njime je car Napoleonu ustupio Veneciju, mletačku Istru, Dalmaciju i Boku kotorsku. Godine 1805., nakon što su Napoleonove trupe okupirale Monarhiju, javlja se ideja federalne vojne obveze. Izbio je sukob između liberalnih teoretičara i pravnika koji su napadali prava ugarskog plemstva, argumentirajući u već starom duhu Kollárovih kritika da je insurekcijsko pravo plemstva zastarjelo zakon. Sukobi su eskalirali zahtjevima Donjeg doma Ugarskog sabora da financijski teret održavanja vojske prebaci na plemstvo pošto su prema starim insurekcijskim zakonima biskupi i plemstvo bili odgovorni organizirati banderije sa određenim brojem vojnika. Na ovo su se nadovezale ideje o oporezivanju plemstva na temelju povijesnih zakona o plaćanju subsidija te kritikama zastarjelosti CJH općenito.²¹⁵ I Vrhovac se često zaokupljao ovom temom jer nije bio naklonjen ideji isplaćivanja velikih svota ratnog subsidija.²¹⁶

Kritike CJH, koje se protežu još od vremena Kollára, temelje se primarno na ideji da su zakoni CJH bili prvenstveno običajni te da su praksom korištenja dobili status legitimiteta. Ovo mišljenje o CJH je bilo snažno ukorijenjeno u cijeloj Monarhiji a protiv ovoga su istupili Škrlec i Kovačić. Još 1794. Škrlec tumači Kovačiću da je uspješno opovrgnuo ovu zabludu jer je upravo on našao originalne izvorne propise onih zakona koje je Verboczy netočno unio isključivo kao običaje u *Tripartitium*. Drugim riječima, on je dokazao da su ovo bili doista propisani zakoni, a ne običaji, zakoni koji su kroz čin potvrde od strane Sabora i kralja postali legitimni te su kasnije korišteni kao običajna praksa ali je njihova izvorna sankcija s vremenom zaboravljena.²¹⁷ Kovačić Škrlečeva otkrića unosi u svoje *Supplementum Vestigia Comitiorum* te se i nakon Škrlečeve smrti i dalje borio za izdavanje službenog ispravka CJH koja mu je uzastopno osporavana od strane nadležnih.²¹⁸ Kovačić se također 1807. upustio u projekt

²¹⁴ V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 30.

²¹⁵ Perić, „Stanje na hrvatskom prostoru“, 348; V. Windisch, Kovachich „Márton György és a magyarországi“, 76-80.

²¹⁶ Ovo vidimo i iz pisama Kovačića i Vrhovca u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu (predlažemo da se ovo obradi u nekom posebnom članku) kao i u pismima Škrleca Kovačiću.

²¹⁷ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma, 951.

²¹⁸ Do novog ispravljenog izdanja CJH nikada nije došlo.

istraživanja municipalnih prava Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Erdelja. Ovaj projekt je potaknut i Škrlečevim savjetima da se posveti istraživanju državnopravne posebnosti hrvatskih zemalja 1798.²¹⁹ Ovaj rad je najavljen u njegovom djelu *Responsum ad Epistolam*²²⁰ tiskanom 1807. koji je trebao biti uvod u njegov veći rad imenom *Geographia regni Hungariae et partium annexarum Decretalis*, projekt koji se bavio pitanjem *partes annexae* (privezanih zemalja) među kojima su Hrvatska, Slavonija, Dalmacija i Transilvanija (Erdelj), zemlje sa posebnim municipalnim pravima – zasebnim zakonodavstvom, državnopravnim identitetom i sudskim ovlastima. U samom projektu financirao ga je Vrhovac a cijeli projekt je bio diskutiran u nekoliko novinskih članaka.²²¹ Okolnosti obrane hrvatskog državnopravnog statusa Kovačić nadovezuje i na rasprave o feudalnim pitanjima u svojim ispravkama sadržaja CJH.²²² Bečke novine *Allgemeine Literatur-Zeitung* 1808. napadaju Kovačića u pitanju djela *Geographia regni* tvrdeći da ne donosi ništa novo, da su ove municipalne posebnosti svima poznate i da je beskorisno u kontekstu aktualnih problema.²²³ No Kovačić u samome već izdanom djelu *Responsum ad Epistolam* ističe da primjećuje da se proteže tumačenje da Hrvatska, Dalmacija, Slavonija i Transilvanija (Erdelj) spadaju pod *partes subjectae* (podjarmljene zemlje) što on ispravlja i navodi argumente netočnosti ove pretpostavke. Ove teorije su bile tek preludij u velikomađarske teorije o vojnom pokoravanju hrvatskih zemalja tijekom kojih će već pokojni Kovačić doživjeti stroge napade velikomađarskih teoretičara uoči Mađarske revolucije.²²⁴ Njegova istraživanja ipak nisu prestala i sve rezultate svoga rada napokon objavljuje u djelima pod sinovljevim imenom.²²⁵ Bečki list u prije navedenom članku napada i istom istraživanju povezanu knjižicu *Lineamenta apparatusum diplomatico-historico-literariorum circa Corpus Juris Hungarici*, izdanoj 1807. u čast Vrhovcu, koja također razrađuje plan nadopune CJH

²¹⁹ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 977.

²²⁰ Martinus Georgius Kovachich Senquicziensis, *Responsum ad epistolam excellentissimi illustrissimi ac reverendissimi domini Iosephi Mártonffi de Csik-Mindszent, episcopi Transylvaniae* (Budim: Typis Regiae Universitatis Hungariae, 1807).

²²¹ „Intelligenz Bl. Der Annalen“, u: *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oessterreichischen Kaisertums*. 1, siječanj-lipanj (1809): 169.

²²² „Literarische Nachrichten: Ungarische Literatur von 2. April 1808“, u: *Allgemeine Literatur-Zeitung*, 1/ siječanj – travanj (1808), 793-794.

²²³ „Literarische Nachrichten“, 793.

²²⁴ Napao ga je Ištvan Horvat tvrdeći da je Kovačić bio u zabludi, no nije se ustručavao direktno koristiti Kovačićevim istraživanjima i drugim mišljenjima. Njegovi argumenti u korist tvrdnje da je „Kovačić bio u magli“ u cijelom pitanju temeljili se na ponavljanju sadržaja istih dekreta koje je Kovačić već osporio kao ustaljene izraze u dokumentima (Stephan Horvát, *Ueber Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königreichs Ungarn wirklichen Theil: Aus dem Ungarischen übersetzt*. Leipzig: Karl Franz Köhler, 1844, 68-70).

²²⁵ Josephus Nicolaus Kovachich Senquicziensis, *Sylloge Decretorum Comitium Inclyti Regni Hungariae: Quae in vulgato Corpore Juris Hungarici, hactenus, aut penitus desiderabantur, aut aliqva sui parte, manca referebatur, et oblivioni postliminio, recenter erepta sunt*, sv. 1. i 2. (Pešta: Thomas Trattner, 1818) i *Astrea, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis, et jurisprudentiam Hungaricam*, sv. 1. i 2. (Budim: Typis Regiae Universitatis Hungariae, 1823).

novim pronađenim dekretima. List argumentira do danas zastupljeno mišljenje u mnogim radovima: ovaj projekt nadopune je beznačajan pošto „istoimeni dekreti nisu dobili sankciju običaja upotrebe zbog njihovog izostavljanja iz CJH“ nastavljajući da čak i da je prihvatljivo da se CJH nadopuni, sam CJH je „ništa drugo nego li monument feudalizma“. Time je CJH bez vrijednosti, nedostojan revizije i nužno ga je općenito odbaciti. Ovo jasno odražava liberalne ideološke struje u javnim raspravama početkom 19. stoljeća.²²⁶ Kovačićev stav bio je identičan Škrlečevom – legitimnost zakona dolazi samo od sankcije staleža i kralja, ne nekakvim običajima korištenja, a otkrića originalnih sankcija zakona netočno klasificiranih ovo dokazuju. Njegovi argumenti putem objave dekreta i primjera su do danas ostavili snažan utjecaj na pravnu znanost i povijest.

U svome korištenju izraza nacije, Kovačić također tumači plemstvo kao nositelje državnosti u svojim djelima.²²⁷ U kritikama banderijalne obveze plemstva i visokog svećenstva istaknuo se Michael von Piringer svojim djelom *Ungarns banderien, und desselben gesetzmässige kriegsverfassung überhaupt* tiskanim 1810. te ponovo 1816.²²⁸ Na ovaj rad, koji povijesnom analizom razvoja plemstva i banderijalnih zakona zaključuje da je insurekcijska obveza nekompatibilna s modernim stanjem, nadovezuje se i bečki prosvjetiteljski liberal Anton Willhelm Gustermann u par anonimnih članaka u bečkim novinama *Wiener allgemeine Literatur-Zeitung* 1816. koji su, među ostalom, „recenzirali“ Piringerovu knjigu.²²⁹ Iako je Kovačić o ovoj općenitoj problematici izražavao svoje kritike još u prvom desetljeću 19. stoljeća²³⁰ on je tek 1816. izrazito glasno istupio u svojoj obrani staleških prava. U ovoj aferi se najviše istaknulo njegovo danas rukopisno sačuvano djelo *Freymüthige Anmerkungen über die Recension der von Piringerschen Ungarns Banderien* napisano između 1816. i 1818.²³¹ Gustermannovi slobodno pisani ideološko-reakcionistički tekstovi protežu pitanje saborske

²²⁶ Isti članak u bečkim novinama nastavlja da se treba nametnuti porez plemstvu kao naknadu za banderijalnu obvezu.

²²⁷ Soós István, „Diplomatika és politika“, 92.

²²⁸ Michael von Piringer, *Ungarns banderien, und desselben gesetzmässige kriegsverfassung überhaupt*, sv. 1 (Beč: Degenschen Buchdruckerei, 2010).

²²⁹ *Zwey Recensionen über Piringers Banderien und eine zu Raab erschienene Hyperantiepisepsis. Aus der Wiener allgemeinen Literaturzeitung, Nro. 103-106, besonders abgedruckt* (Beč: Heubner und Volke, 1816), 47; prije navedena literatura je ponovno tiskani dio nekoliko članaka u novinama, originalni i cjeloviti sadržaj opće problematike sa još nekim dodatnim člancima se originalno nalazi u ovdje navedenim stranicama novina (*Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung*, Lipanj, br. 53-61 (1816): 1633-1696).

²³⁰ Tvrdio je palatinu u nadležnima da se mora djelovati protiv ovakvih napada na drevne pravice staleža.

²³¹ Primjerak ovog rukopisa imamo u Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke nadbiskupije te u Sečenijevoj knjižnici u Budimu (Martin Georg Kovachich, „Freymüthige Anmerkungen über die Recension der von Piringerschen Ungarns Banderien welche zu erst 1816 in die allgemeine Wiener Litteratur Zeitung eingerückt, dann aber, um den Ungarn weher zu thun, bald besonders abgedruckt, zur beabsichtigten Schmach der Nation allenthalben verbreitet worden ist“, u: *Notitiae variae*, str. 1-56. Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije, signatura MP 39; primjerak u Szechenyjevoj knjižnici je pod signaturom OSZK Fol. Germ. 219).

afere banderijalnog ustroja na diskusije o sveobuhvatnoj reformi društvenog poretka općenito. Ove polemike su se orijentirale na izjednačavanje svih „građana“ na pravnu razinu plemića te tumačeći općenitu štetnost plemstva kao institucije za opću dobrobit.²³² Ideološki aspekt Gustermannove liberalne polemike je Kovačić protumačio autorovom opsesijom „ideologijom promjene“, nazivajući autora „revolucionarom“ koji zagovara ideje građanskog ustanka u Habsburškoj Monarhiji.²³³ Kovačić odgovore suvremenim problemima traži u legitimnim metodama i institucijama, ne reformama i promjenom poretka. Nositelji političkog identiteta je plemstvo koje je ujedno posrednik između vlasti i naroda.²³⁴

Ove polemike bile su izvorno inicirane Saborom u Požunu 1808. i potrebama naoružavanja. Sabor donosi odluku da se imenuje komisija za preispitivanje plemićke insurekcijske obveze.²³⁵ U travnju 1810. pozvana su dva pravnik da izjasne svoje stajalište o banderijalnom pitanju – Martin Schwartzner i Kovačić. Na temelju predanih mišljenja odlučuje da se zadatak preda Kovačiću i time je započela Kovačićeva diplomatsko-literarna ekspedicija.²³⁶

4.3 Diplomatičko-literarna ekspedicija

U samoj *Punomoći* ekspedicije, potpisane od palatina i *Upute* potpisane od suca kraljevskog suda Josipa Ürmenyija, imamo i Kovačićev dodatak na kraju gdje tvrdi da osim nadopunjavanja Arhiva kraljevine i Nacionalnog muzeja namjerava posvetiti pozornost i parlamentarnim dekretima i dokumentima od kulturnog značaja, u želji da maksimalno iskoristi svoju novodobivenu mobilnost. Kovačić se još dodatno pohvalio banu Gyulayju u svome *Izvjescu*, osiguravajući banu da ga u njegovom znanstvenom radu na dopuni CJH zanimaju i zasjedanja Hrvatskog sabora moleći skromno da se sadržaji za njegovu upotrebu prepisu. Opisi sadržaja opće arhivske građe na koju se osvrće ekspedicija, bilo u popisivanju, prepisivanju ili

²³² Koristeći se često izrazima „nanesenih boli“ tvrdi da je sama nejednakost pred zakonom patnja naroda. Gustermanna nije bilo teško diskreditirati jer nije imao znanstvenu bazu niti stil znanstvenog diskursa, naveo je mnoge netočnosti no ovo nije bilo važno za novinske članke. Njihova svrha je bila privremena i utilitarna, usmjerena prema uzdizanju emocija (*Zwey Recensionen über Piringers Banderien und eine zu Raab erschienene Hyperantepisksis. Aus der Wiener allgemeinen Literaturzeitung, Nro. 103-106, besonders abgedruckt*. Beč: Heubner und Volke, 1816).

²³³ Ostatak Kovačićeva rukopisa u detalje tumači povijesno porijeklo i prava ugarskoga plemstva, osvrćući se najviše na „mađarska srednjovjekovna plemena“ tijekom doseljenja u 10. stoljeću, zbog stroge kritike od Gustermanna koji ih je opisao dosta negativno držeći se teorije pljačkaških bandi.

²³⁴ János Poór, „Egy recenzió és recenziója. Kovachich Márton György a magyar alkotmányról és hadszervezetről“. *Levéltári Közlemények*, 74, 1-2 (2003), 129-133.

²³⁵ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 77.

²³⁶ Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 273, 275; V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 79-82.

sakupljanju, u *Punomoći* se sadržajno slažu sa Kovačićevim vlastoručnim planovima redovito slanim palatinu u proteklih 10 godina. Primjerak ove *Punomoći* nalazimo i u Hrvatskom Državnom Arhivu. Posebno je zanimljiv Kovačićev vlastiti dodatak ispod teksta *Upute* na *Punomoći*, gdje se zanosno nada da će diplomatski-literarna ekspedicija označiti novu eru u nacionalnoj kulturi i pozvati na potporu naroda, tumačeći da znanstvenici moraju svoje rukopise i zbirke ostaviti u najdostojanstvenijem mjestu, a to su nacionalni arhivi i knjižnice.²³⁷

Ovo mišljenje potječe još od iskustva u Sveučilišnoj knjižnici no i Škrlec je dao svoj poticaj ovoj ideji već 1792.:

Pa ipak, rado bih da se jedan primjerak zbirke saborskih akata, diploma i ugovora pohrani i u Sveučilišnu biblioteku. Jer, sigurno se može pretpostaviti da će učenjacima-privatnim osobama pristup u Arhiv Kraljevstva još dugo biti otežan; nasuprot tome, lakše će im biti korištenje Sveučilišnom bibliotekom, na velik probitak ugarske znanosti.²³⁸

Kada Kovačić napokon kreće na svoju desetljećima planiranu ekspediciju, on je ujedno pokušao angažirati sve znanstvenike s kojima je imao kontakt da se upuste u istraživanje građe od zanimljivosti, što pokazuje na koje je sve grane želio proširiti svoj angažman. Financijski je bio opskrbljen avansom od 2000 forinti te s tim novcem kreće 10. lipnja 1810. na diplomatsku ekspediciju na koju vodi i svog 12-godišnjeg sina Josipa Nikolu.²³⁹ Ovo je bilo životno ostvarenje Kovačića kojemu se godinama nadao. Prvo je otputovao na istok Ugarske u Eger, pregledao je arhive Debrecena, prolazi Ungvár i posjećuje poneke nadbiskupe i kolegu povjesničara Antala Szirmayija, i među ostalima i arhiv okruga Zemplén gdje se susreće sa Kazinczyjem. Prošao je preko 40 gradova i manjih mjesta ne ubrajajući dvorce i samostane, te šalje izvješće popisa palatinu.²⁴⁰ Završivši prvi dio ekspedicije arhivima Levoča i Prešova, on se 21. siječnja 1811. godine vraća u Peštu.²⁴¹ U srpnju 1811. godine Kovačić kreće opet na ekspediciju gdje je sakupljao čak i djela o fizici i mehanici. Obilazi cijelo područje Bratislavske županije uključujući Trnavu i Šenkvice te posjetom nadbiskupskoj knjižnici u Kaloči otkriva čuveni Kaločki Kodeks. Šalje recenziju Kodeksa koja ga ubrzo povezuje sa lingvistima i

²³⁷ Vidi HR-HDA-10 Acta banalia, mikrofilm Z-42 (kut. 95, No. 119/1811); Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 277; V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 80-81; Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 273-278.

²³⁸ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 901.

²³⁹ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 82.

²⁴⁰ Isto, 83.

²⁴¹ Isto, 84.

germanistima Johannom Gustavom Gottliebom Büschingom, braćom Grimm i Friedrichom Schlegelom.²⁴²

U kolovozu 1812. opet će krenuti na put, ovog puta južno prema Hrvatskoj zajedno sa sinom. Ovo je bio prvi put da je posjetio Hrvatsku. Možemo samo nagađati, ali iz njegove i sinovljeve korespondencije sa Jakobom i Willhelmom Grimmom čini se da je iskustvo ostavilo pozitivan dojam te planira veći sakupljački projekt na hrvatskom prostoru. Prvo pregledavaju arhive Tolne, Pečuha i drugih u Baranji te se duže zaustavljaju u Osijeku zbog veće količine rimske antike i novca.²⁴³ Nakon posjete biskupu Antunu Mandiću u Đakovu, preko Našica dolaze napokon 19. rujna 1812. u Zagreb Maksimilijanu Vrhovcu. Tri tjedna provode pretragu Arhiva kraljevine, Arhiv Zagrebačke županije, arhive grada i kaptola, Biskupski arhiv i biblioteku te Akademijinu knjižnicu.²⁴⁴ Iz *Punomoći* ekspedicije vidimo da su se odluke o sudbini arhivske građe prilagođavale vlasnicima arhiva za razliku od nekadašnjih intimata Josipa II.²⁴⁵ Kako se nije imao vremena se duže zadržati, moli da protonotarevi bilježnici prepisu tragove saborskih zasjedanja Kraljevine Hrvatske.²⁴⁶ Arhiv čazmanskog kaptola pregledali su u Varaždinu te prolaze i Nedelišćem, Čakovcem i Donjom Lendavom.²⁴⁷ Nastavljaju u Ugarskoj gdje pregledavaju Festetićeve knjižnice u Kestelu i kaptol u Vespremu gdje završava Kovačićovo treće putovanje 1. studenoga 1812.²⁴⁸ Palatin je mišljenja da istraživanje nije gotovo te šalje Kovačića na daljnji obilazak. Kovačić je namjeravao na vlastitu inicijativu izvan ekspedicije putovati u Pariz 1813., no ipak u rujnu iste godine odlazi u Erdelj na zahtjev palatina. Kovačić je i dalje održavao odnose sa grofom Ignjatom Batthyányjem, biskupom Józsefom Mártonffyjem i grofovima Teleki u Erdelju te je među ostalom primio pisma i posjetio arhive grofova Teleki.²⁴⁹

Josip Nikola sljedeće godine, u studenom 1813., dolazi u Zagreb studirati pravo u Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu. Slušao je predavanja profesora Ludovika Jelačića Bužimskog i Emerika Domina. Kad je imao vremena tijekom predavanja ručao bi s Vrhovcem.²⁵⁰ Još početkom 1814. godine Martin Juraj Kovačić je preusmjeravao svoje

²⁴² Isto, 85.

²⁴³ Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 282.

²⁴⁴ Isto, 280; Antoljak, *Hrvatska historiografija*, 329; V. Windisch, *Kovachich Márton György*, 159.

²⁴⁵ HR-HDA-10 Acta banalia, mikrofilm Z-42 (kut. 95, No. 119/1811); Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 276-277.

²⁴⁶ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 85; Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 279-280; Antoljak, *Hrvatska historiografija*, 329.

²⁴⁷ Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 280.

²⁴⁸ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 85.

²⁴⁹ Isto, 85.

²⁵⁰ Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 280; Antoljak, *Hrvatska historiografija*, 329-330.

korespondente svome 16-godišnjem sinu, najvjerojatnije da mu osigura buduće veze i poznanstva.²⁵¹

U kolovozu 1814. Kovačić odlazi iz Cluj-Napoca u Peštu. Način prikaza biografije Josipa Nikole objavljen kod Filipovića može stvoriti dojam da je Josip Nikola i u jeseni 1814. još uvijek bio u Zagrebu.²⁵² Iz drugih biografija i nekoliko korespondencija vidimo da je u ovo vrijeme Josip Nikola bio sa ocem u Budimu i Pešti tijekom pregovora cara Aleksandra Ruskog sa carem Franjom II. Nekoliko dana zadržali su se u Budimu i Pešti gdje socijaliziraju sa diplomatima ruskoga cara, o čemu doznajemo iz Pertzove biografije ministra vom Steina.²⁵³ Osobni liječnik cara Aleksandra Ruskog, Englez imenom „Willie“, vodio je razgovore sa lokalnim intelektualcima tijekom pregovora. Liječnik je ispitivao 16-godišnjeg Josipa Nikolu „ne bi li Ugarska radije ušla u savez sa Rusijom nego li s Austrijom“ na što je navodno, prema Pertzovom narativu, dobio izrazito razočaravajući odgovor. Sami detalji razgovora i drugih događaja su nam nepoznati ali izvješće pokazuje da su oba Kovačića bili aktivni u diplomatskim raspravama tijekom Bečkog kongresa.²⁵⁴ Kovačići su početkom listopada stigli u Beč gdje su se zadržali do 26. listopada 1814. tijekom okupljanja delegata. Ovom prigodom upoznao je stari Kovačić Jakoba Grimma s kojim uspostavlja znanstvenu suradnju. Njihovu korespondenciju prebacio je na sina koji se također trebao brinuti o prikupljanju njihove znanstvene građe, kako piše Jakob bratu Willhelmu.²⁵⁵

Kovačić i sin 30. prosinca za Novu godinu stižu u biskupski dvor u Zagreb te ovom prigodom sređuju i katalogiziraju biskupski arhiv. Kovačići su planirali otputovati u Dalmaciju, Italiju i naposljetku Englesku no ovaj plan nije ostvaren, moguće zbog nedostatka pokrića troškova. Sređivanje arhiva počeli su 9. siječnja a trajalo je do kolovoza 1815.; pijarist Franjo Klohammer je napisao je pjesmu u 110 heksametara u čast ovoj restauraciji.²⁵⁶ Tijekom 1815.

²⁵¹ Godine 1814. Kovačić na nagovor prijatelja izrađuje brončane i srebrne medalje sa svojim likom te sin šalje primjerke svim poznicima. Tekst na poleđini medalje pokazuje da je bila u čast diplomatsko-literarne ekspedicije: *In peregrinatione diplomatico-literaria nusquam peregrinus*. Kovačić izrađuje medalju da uvijekveći svoj sakupljački projekt (V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 87-88).

²⁵² Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 280-81.

²⁵³ Navodimo oba grada jer neki autori spominju da su samo bili u Pešti no izvori spominju da su socijalizirali sa doktorom cara Aleksandra Ruskog u Budimu.

²⁵⁴ Georg Heinrich Pertz, *Das Leben des Ministers Freiherrn vom Stein, sv. 4 (1814 bis 1815)* (Berlin: Verlag von G. Reimer, 1851), 189.

²⁵⁵ Otto Winter, „Ungarn und die deutsche Philologie am Anfange des 19. Jahrhunderts“, u: *Euphorion: Zeitschrift für Literaturgeschichte*. 19 (1912): 275.

²⁵⁶ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 88-89; Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 281; Antoljak, *Hrvatska historiografija*, 330.

Josip Nikola je završio pravne studije u Zagrebu i počeo pisati djelo *Monumenta veteris legislationis Hungarica*.²⁵⁷ Vrhovac 28. lipnja piše uspomenu Josipu Nikoli:

Filozof je čovjek koji sudi pravo, koji je uvijek na straži protiv grešnih pobuda, koji u životnom ponašanju ne slijedi ništa osim razuma i kreposti, koji traži u svakoj stvari upoznati istinu i ići do posljednjih uzroka.²⁵⁸

Proslavili su rođendan Martina Jurja u studenom o čemu piše Vrhovac u svome *Dnevniku*; nakon toga su 23. studenog krenuli za Peštu.²⁵⁹ List *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst* ističe 1826. da su Kovačići na putovanju od nepoznatih pravnih dokumenata otkrili 33 dekreta i inauguralnih diploma koje su dotad bile potpuno nepoznate, ne ubrajajući svu muzejsku građu koju su sakupili i popisali. Godine 1816. palatin je imenovao Josipa Nikolu asistentom (adjunktom) knjižnice Nacionalnog muzeja. Pošto su svi zakoni, dekreti i već objavljene ispravke istih bile raštrkane u raznim djelima, Kovačići ih napokon tiskaju u *Sylloge Decretorum Comitatum Inclyti Regni Hungariae*, u dva sveska pod sinovljevim imenom. *Sylloge* je iskoristio i temu municipalnih prava Hrvatske i Slavonije te obradio zakonske posebnosti poput plaćanja polovica poreza (*censuum*), daća (*taxarum*) i ostalih podavanja od onoga što se plaćalo u Ugarskoj.²⁶⁰ U djelu *Notitiae praeliminares* pozivaju plemstvo da pripomogne u projektu upotpunjavanja praznina u javnoj povijesti državnosti domovine. Prvi svezak obuhvaća repertorij ili registar koji govori o „običajima“ i kasnijim zakonima kao i o razlozima stvaranja ili ukidanja zakona, te osvjetljava cjelokupnu problematiku. Argumentiraju da je CJH nepotpun i nepravilan zakonik „kao što je *Sylloge* već dokazao“.²⁶¹ Iz ovoga vidimo da je Kovačićeva želja upotpunjavanja CJH putem otkrića izvornih zakona i dekreta bila uspješna u pitanju njegovih vlastitih znanstvenih djela, no nikada nije došlo do novog izdanja CJH kako se nadao. Kovačić je bio nagrađen mnogim častima: Požunska županija ga je imenovala sudskim prisjednikom, županija Borsod mu je poslala 500 forinti kao nagradu „za neumorni trud u tolikoj starosti“ i za njegov „patriotizam“ a Vrhovac mu 22. travnja 1819.

²⁵⁷ Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 281.

²⁵⁸ Maksimilijan Vrhovac, *Dnevnik (Diarium)*, sv. 2 (1810-1815). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, OOUR Globus i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1987, 813.

²⁵⁹ Vrhovac, *Dnevnik (Diarium)*, 843- 847.

²⁶⁰ Kovachich, *Sylloge*, 266.

²⁶¹ „Beytrage zum gelehrten Österreich“, 741.

daruje imanje izumrle plemićke obitelji Berković u Neuzini.²⁶² Osim ovih nagrada, i otac i sin imenovani su sudskim prisjednicima u još nekoliko županijskih sudova.²⁶³

Nagradu ili isplatu za rad na ekspediciji Kovačić je tek trebao dobiti. Namjerno je napustio avans od 2000 forinti još 1810. godine te dani iznos sljedeće godine vraća u cijelosti. Ekspediciju je financirao iz vlastitih troškova a godine 1816. traži donaciju imovine kao nagradu – ovo je prihvaćeno i od strane palatina. No, palatin tvrdi da donacija mora pričekati neko vrijeme te zasad želi nagraditi Josipa Nikolu službom u Széchényijevoj knjižnici. Kovačić je uvrijeđen ovom ponudom te smatra nakon tako velikih zasluga da ovo nije dostojno njegovog priznanja – nagrada sinu službom sa niskom činovničkom plaćom u uredu u kakvom je on morao cijeli život služiti je u njegovom mišljenju bila drskost.²⁶⁴ Ne uvažavajući ono što je vjerojatno smatrao namjernim odgađanjem, početkom 1817. već je formalno zatražio novčanu isplatu od palatina za naknadu troškova u iznosu od 100 000 forinti. Godine 1821. Kovačić podnosi izvješće svih svojih zasluga tijekom ekspedicije, cjelokupne muzejske i arhivske građe. Iz izvješća se osjeti koliko je bio duboko razočaran: govori da je sramota za zemlju da se tolike znanstvene zasluge ne nagrade, ističući ogorčeno da se cijeli život unatoč zabranama i cenzurama morao boriti na znanstvenom polju.²⁶⁵

Nakon toga je odlučeno je da se Kovačiću dodijeli imovina Pilisszántó u okolici Pešte u vrijednosti od 37 111 forinti a s prijedlogom se složio i palatin. Samo doniranje je čudnim okolnostima odgođeno te je tako greškom u birokraciji godinu dana nakon smrti Martina Jurja 1822. imanje predano drugoj obitelji. Josip Nikola podnosi žalbu palatinu 1823. godine i na kraju je podnio tužbu protiv kraljevinskog fiskusa.²⁶⁶

Njihovo razočaranje bilo je i u znanstvenim publikacijama. Rukopis *Codex juris exercitialis* spomenut u *Notitiae praeliminares* kružio je godinama po uredima cenzure koji su ga, iako nije sadržavao ništa što se protivilo zakonima cenzora, slali na daljnja razmatranja na više instance. I druga djela poput *Defensio patriae* iz 1821., koje je bilo odobreno od strane cenzure, bila su unatoč toga slana na nova razmatranja od strane policijskih ureda. Pravnici zaduženi za pregled sadržaja odlučuju da djelo ne sadrži ništa što bi bilo zabrinjavajuće za državu, religiju i javni moral no unatoč odobrenja Josip Nikola nije mogao dobiti spise natrag

²⁶² Nagy, *Magyarország családai*, 415; V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 101-102.

²⁶³ „Literarische Nachrichten – Todesfälle“, u: *Allgemeine Literatur-Zeitung*, 3/ studeni - prosinac (1822): 359.

²⁶⁴ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 102.

²⁶⁵ Isto, 103.

²⁶⁶ Isto, 103-104.

godinama. Nakon smrti oca, on se u ovakvim okolnostima više nije prihvaćao znanstvenog rada.²⁶⁷

Zbog istraživanja provedenog povodom tužbe za naknadu troškova 1860-tih, Windisch zaključuje da je odgoda donacije 1821. doista bila djelo zlonamjernih intencija. Povjesničar i pravnik Gusztáv Wenzel, koji je bio zadužen za davanje mišljenja o arhivskim rezultatima ekspedicije, ističe da je vrijednost obavljenog rada odgovala nagradi Pilisszántó imanja koje je pod čudnim okolnostima kasnilo sa doniranjem, dok je sama vrijednost arhivske građe, sakupljanja, prepisivanja i bilježenja bila od neprocjenjive vrijednosti koju knjižnice, muzej i arhivi „nisu niti adekvatno rasporedili niti znali kako iskoristiti“.²⁶⁸ Naravno, nakon pola stoljeća bilo je teško voditi parnicu i sami Kovačići kao povjesničari, iako cijenjeni i neosporavani, zapali su također i pod ideološke kritike.

Godine 1850., kada je Ivan Kukuljević Sakcinski dobio nalog za preuzimanje „hrvatskih spisa“²⁶⁹ u arhivu Nacionalnog muzeja u Budimpešti morao se suočiti sa nesuradnjom direktora arhiva Augusta von Kubinyija.²⁷⁰ Opisuje kako Josip Nikola Kovačić i ostali službenici Muzeja dobivaju zabranu od direktora da ne smiju Kukuljeviću predati arhivsku građu unatoč ovlaštenjima koje je dobio u nekoliko navrata. Josip Nikola Kovačić prelazi preko same zabrane te ipak pomaže u identifikaciji, lokaciji i sakupljanju povijesno-pravne građe unutar arhiva za preseljenje u Hrvatsku, na što mu se Kukuljević posebno zahvaljuje te ga nagrađuje zajedno sa nekolicinom drugih službenika.²⁷¹ Ironično upada u oko službeni izgovor direktora Kubinyija protiv predaje građe, gdje tvrdi da „je građa sakupljena od strane službenika Nacionalnog muzeja, djelom vlastitim, a dijelom troškom institucije, u znanstvenim putovanjima“²⁷² na što je aludirao na ekspediciju dvaju Kovačića. Za veliki dio sakupljene građe istoimeni nisu nikada dobili adekvatnu isplatu a nagrada imanja im je uskraćena. Vrijednost njihovog sakupljačkog rada, popisivanja i sveopćeg bilježenja imena i sadržaja, kao i njihovog literarnog rada danas je sa historiografske i pravne perspektive neprocjenjiv fond arhivskog blaga koje nedvojbeno krije i mnoge skrivene dokumente za hrvatsku povijest.²⁷³

²⁶⁷ Isto, 104, 107.

²⁶⁸ Isto, 106.

²⁶⁹ Koristimo ovaj izraz namjerno jer to je izraz koji i Kukuljević koristi s dobrim razlogom. Sam posao prepoznavanja, identificiranja i sveukupnog pregleda građe i njenog sadržaja, državnopravnog značaja i povijesnog konteksta je nešto što i on sam priznaje da nije znao i trebala mu je pomoć pri odabiru građe. (Ivan Kukuljević Sakcinski, *Primanje hrvatskih spisa u Budimpešti god. 1849 – 1851.* (Zagreb: Dionička tiskara, 1885).

²⁷⁰ Kukuljević, *Primanje hrvatskih spisa*, 26-27.

²⁷¹ Isto, 23-24, 28, 35.

²⁷² Isto, 27.

²⁷³ I Šišićev pregled Arhiva u Köröndu ukazuje na ovo; V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 107.

5 KULTURNO DJELOVANJE MARTINA JURJA KOVAČIĆA IZVAN ŽIVOTNIH PROSTORA

U ovom poglavlju predstavili bismo Kovačićeve projekte nastale suradnjom sa istaknutijim intelektualcima na općeeuropskoj razini. U shvaćanju pozadine korespondencijskih mreža koje stoje iza ovih projekata mogli bismo djelomično uvažiti Kovačićeve vlastite tvrdnje da je njegova mreža prijatelja bila *respublica literaria*²⁷⁴ ili *Gelehrtenesellschaft*. *Respublica literaria* je samo zastarjeli naziv koji je u 18. stoljeću označavao manje intelektualne krugove, individualne korespondencijske mreže izvan životnih prostora pojedinaca ali u praksi nije bilo jedno doista ujedinjeno općeeuropsko društvo kakvim su ga mnogi prosvjetitelji smatrali. U 19. stoljeću, kada Kovačić započinje svoje nadlokale projekte izvan vlastitoga životnoga i kulturnoga prostora, općeeuropske intelektualne mreže poznanstava se ne mogu više opisivati ovim nazivom. U isto vrijeme, na razmeđu stoljeća, dolazi do procvata u znanstvenim suradnjama, projektima i općenitom razvitku akademijских disciplina. No, vidimo još kod nekih članova stare generacije, bivših masona poput Kovačića, da i dalje intelektualnu elitu Europe gledaju kao stupove ovog nekadašnjeg fiktivnog društva, jednog idealnog fenomena znanstvene povezanosti svih intelektualaca cijele Europe.

Nevezano uz već postojeća manja društva Kovačićeveih poznanika, najvažniji kulturni i politički katalizator projekata koje bismo ovdje promotrili bio je Bečki kongres. Tijekom zasjedanja Kongresa 1814. Kovačić će u Pešti i Beču stvoriti uža poznanstva sa intelektualcima i diplomatima. Svoje dugogodišnje neostvarene planove često je dijelio sa svim poznanicima kad god mu se pružila prilika voditi lične razgovore. O njegovoj pričljivosti i dijeljenju vlastitih vizija nam govore mnogi izvori, od Fesslera i Pertza do Grimma i Dobrovskog.²⁷⁵

U prvom potpoglavlju promotrili bismo Kovačićev plan sakupljanja narodnog kulturnog blaga Zemalja Krune sv. Stjepana sa Kovačićevim posebnim osvrtom na kulturno blago u Hrvatskoj. U drugom potpoglavlju obradili bismo njegov doprinos u uspostavljanju *Monumenta Germaniae Historica* putem suradnje sa povjesničarom G. H. Pertzom.

²⁷⁴ Općeniti naziv kojim su članovi intelektualne nadlokale i nadsacionalne mreže nazivali manja društva kao i nadlokalnu mrežu akademika i filozofa u 17. i 18. stoljeću (Martinus Georgius Kovachich Senquicziensis, *Nuncium ad Hungariae proceres et universos cives de collectionibus et lucubrationibus literariis, quibus, rerum Hungaricarum notitiam e suo instituto diplomatico-juridico-historico in lucem promere conatur*. Budim: Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1804, 64).

²⁷⁵ August Sauer, *Aus Jacob Grimms Briefwechsel mit slavischen Gelehrten* (Prag: Carl Bellmann, 1908) 24.

5.1 Blago Ilirije – projekt Kovačića i braće Grimm

Kovačić je još od svojih ranih dana kao arhivist gajio posebnu strast za narodno pjesništvo, bajke i predaje što možemo fragmentarno iščitati iz njegovih sadržaja u *Merkur von Ungarn*. Godine 1784. Kovačić dobiva obavijest od Bretschneidera da se u arhivu u Kaloči nalazi jedno izrazito vrijedno djelo njemačkog srednjovjekovnog pjesništva – danas čuveni Kaločki Kodeks. Bretschneider je u narednim godinama pokušao tiskati sadržaj kodeksa uz pomoć Széchényija ne bi li time omogućio dostupnost njegova sadržaja lingvistima i široj publici, no projekt je bio neuspješan. Kada Kovačić napokon dobiva fizičku slobodu i pristup, on u prvoj fazi ekspedicije u studenom 1811. nalazi isti kodeks te odmah šalje pisma bečkim lingvistima u nadi da ih angažira u istraživanju. Napisao je recenziju o kodeksu, Büsching je bio odmah obavješten u Breslau dok se Schlegel pobrinuo za objavljivanje recenzije u svome Njemačkom Muzeju.²⁷⁶ Schlegelova recenzija 1813. je izazvala oduševljenje u Njemačkoj i time je svratila pozornost znanstvenika i javnosti. Busching je bio jako zainteresiran za „sedmogradske-saske narodne uzrečice, bajke i legende“ te mu Kovačić 1814. šalje prijepise njemačkih pjesama iz Kodeksa.²⁷⁷

Korespondencijsku vezu sa Jakobom i Wilhelmom Grimmom Kovačić uspostavlja još 1813. Braća su iz više razloga stupili u kontakt sa Kovačićem – prvi je bio u svrhu dobivanja rukopisnih prijepisa kodeksa „među prvima“ od svih germanista, a drugi je bio suradnja u daljnjem sakupljanju folklorne građe. Putem Josefa Dobrovskog, Grimmovi napokon stupaju u stalni kontakt sa Kovačićem jer dotadašnja pisma nisu stizala zbog njegovog nestalnog boravka u raznim gradovima. Osobno se upoznaju u Beču tijekom sakupljanja delegata Kongresa. U ovo vrijeme Jakob Grimm i par prijatelja sastajali su se u konobi u ulici imenom „Wollziele“ te su uspostavili društvo imenom „Wollzielengesellschaft“ – društvo se trebalo posvetiti sakupljanju narodne poezije i folklorne građe.²⁷⁸ O sastanku sa Kovačićem Jakob piše 21. listopada 1814. Wilhelmu:

Što se tiče Kovačića, prevarili smo se i možemo biti mirni.²⁷⁹ On je stari, sjedi, prekosedamdesetogodišnjak, koji je prošli tjedan ovdje došao i odmah me više puta posjetio.

²⁷⁶ Winter, „Ungarn und die deutsche Philologie“, 270-271.

²⁷⁷ Isto, 273.

²⁷⁸ Vrlo je vjerojatno da su oba Kovačići ili samo Josip Nikola prisustvovali ovome društvu nagađajući iz njihovog ozbiljnijeg angažmana u ovom zanimanju (Christoph von Albertini, „Who is Who beim Wiener Kongress? Kürztzbiografien“, u: *Europa in Wien: Who is Who beim Wiener Kongress 1814/15*. Wien: Böhlau Verlag, 2015, 177).

²⁷⁹ Smatrali su neko vrijeme da je zbog svoje šutnje želio prekinuti suradnju s njima.

Iznimno dobroćudan Ugrin, pričljiv i ponešto tašt, ali sa razlogom, pošto u povijesnoj i pravnoj znanosti svoje domovine sada znatno visoko stoji. Izdao je trideset knjiga, od kojih mi najveći dio želi poslati na poklon. Putuje na zapovijed ugarske vlade već od 1810. po Ugarskoj, Slavoniji i Dalmaciji i kopa po svim arhivima za diplomama i rukopisima, na ovaj način je i došao do Kaločkog rukopisa i ima ga, usprkos tome što njemački govori od svoje četrdesete godine i nikad nije posebno izučavao staronjemački, ipak ga je tako vješto opisao... Zbog njegovog nestalnog boravka pismonoša Friedrich Schlegel nije znao njegovu adresu i tek mu je ovih dana uručio tvoje prvo pismo, dok mu je moje prije šest tjedana u Ofen²⁸⁰ pristiglo. Büsching mu je također napisao tri pisma i molio za prijepis petero djela (nije znao kojih), samo ja bih kroz prednost uskog osobnog poznanstva nedvojbeno prije do toga došao, da ne ide upravo sada u Zagreb, gdje ostaje pola godine...²⁸¹

U pismu vidimo da se već raduje užoj suradnji. Odmah sljedeći dan 22. listopada piše pismo Dobrovskom u kojemu već napominje početak projekta koji je dogovorio sa Kovačićevim sinom Josipom Nikolom:

...sada putuje sa svojim sinom u Zagreb, gdje misli ostati pola godine te tada dalje u kreće u Italiju. I u Zagrebu nada se da će me obavijestiti o eksploatacijama staronjemačke literature, Valvazorove zbirke su velikim djelom tamo dospjele... ovdje izdanu zbirku srpskih narodnih pjesama od Vuka Stefanovića Karadžića će mi također on nabaviti i na moje razočaranje istovremeno odgoditi.²⁸² Kovačić me uvjerio da će me opskrbiti cijelim pjesničkim blagom Ilirije.²⁸³

Radilo se naime o iščekivanju rezultata Vrhovčevog čuvenog proglašenja svećenstvu kako doznajemo iz sljedećeg pisma koje je u ovome pismu imenovano samo kao „cijelo pjesničko blago Ilirije“. Okružnica za sakupljanjem narodnog blaga prevedena je od strane Ljudevita Gaja sa latinskog na hrvatski i izdana u *Danici ilirskoj* 1837. pod naslovom *Poziv pokojnoga episkopa Maximiliana Verhovca Rakitovackoga na sve duhovne pastire svoje episkopie, g. 1813. izdat*. Zbog Gajeva tumačenja da proglas svojim sadržajem pokazuje pravi domoljubni

²⁸⁰ Budim.

²⁸¹ Herman Grimm, Gustav Heinrichs, *Briefwechsel zwischen Jacob und Wilhelm Grimm aus der Jugendzeit* (Hamburg: Severus Verlag, 2013), 365.

²⁸² Upravo u to vrijeme su Vukova djela tek bila u tisku.

²⁸³ Sauer, *Aus Jacob Grimms*, 24-25.

duh biskupa, on je danas dobro zapamćen i obrađen u znanstvenoj literaturi.²⁸⁴ Osim sljedećeg pisma imamo još jedan dokument a to je rukopisna ceduljica koju je Grimm predao Josipu Nikoli. U ceduljici Grimm opet pismeno ponavlja što mu mladi Kovačić treba poslati: „detalje koji su ga zanimali o Atilinoj pjesmi²⁸⁵, ugarske folklorne tradicije u Zagrebu²⁸⁶ ili još pokoje pronađene staronjemačke rukopise te rukopisne prijepise Kaločkog Kodeksa“. Grimmovi su sa pravom bili frustrirani Kovačićevim kasnim odgovaranjem no on je doista bio zaokupljen detaljima ekspedicije. U svojoj nestrpljivosti, Jakob opet šalje pismo 10. siječnja 1815. na latinskom u Zagreb adresiranom na Kovačiće gdje se žali na njihovu šutnju o građi, no ne dobiva odgovor. Josip Nikola napokon odgovara Grimmu 28. ožujka 1816. – daje mu popis staronjemačkih pjesama te ga u istome pismu obavještava o „narodnim tradicijama Saksonaca i Hrvata“²⁸⁷:

Biskup zagrebački Maksimilijan Vrhovac je svim dušobrižnicima svoje hrvatske dioceze preporučio, ne samo povijest svojih crkava i župi sa svim pismenim radovima i zapisima, nego također i narodne bajke, narodne pjesme, običaje, poslovice, mišljenja, pozdrave, prisege, kletve, praznovjerja, tradicije i cijelu narodnu mitologiju²⁸⁸ precizno opisati, i njemu u biblioteku poslati. Čak i ako pokoje neznanje tu i tamo ostane, tako će barem priloženo poslužiti našim potomcima. Sa ovim malim [doprinosima] mogao bih ja, i želim u međuvremenu vama biti na usluzi. Gdje muza fali, fali često i na prilici. Kako mi mislimo putovati preko Dalmacije do Dubrovnika, i preko Italije do Napulja, tako se nadam da ćemo u tamošnjim arhivima i bibliotekama pored diplomatskih, također i za literarno polje priloge otkriti, koje neću uskratiti učenoj publici, nego ću na bilo koji način i preko bolje upućenog časnog čovjeka poručiti. Od mog izrazito zauzetog oca najviše preporuke...²⁸⁹

Josip Nikola se dakle pouzdao u Vrhovčev proglas te time uvjerava Grimma kako će sakupljanje biti uspješno. No, nije nam važna samo činjenica što izrekom ovo „blago Ilirije“ očekuje upravo od Vrhovčevog proglašenja već nam je puno važniji njegov bogati opis svega

²⁸⁴ Zbog Gajevih komentara nakon prevedenog teksta iz jednostavnosti smo sadržaj cijelog poglavlja iz Danice Ilirske citirali pod Gajevim imenom (Ljudevit Gaj, "Poziv pokojnoga episkopa Maximiliana Verhovca Rakitovackoga na sve duhovne pastire svoje episkopie, g. 1813. izdat". *Danica Ilirska*. 3/24, lipanj (1837), 96-97).

²⁸⁵ Dugovremena je ispitivao Martina o toj pjesmi ali Martin nije bio lingvist stoga mu nije mu znao odgovoriti na detalje o sadržaju samog mita. (Jakab Bleyer, *Hazánk és a német filológia a XIX. század elején*. Budimpešta: Kiadja a Magyar Tud. Akadémia, 1910, 48.)

²⁸⁶ „Ugarski“ je bio naziv pod kojim su i on i Büsching smatrali geografsko područje u kojemu se blago sakuplja, samo kulturno blago je izrekom opisivano kao „ilirsko“, „hrvatsko“, „sedmogradsko“, „sasko“ i „mađarsko“.

²⁸⁷ Winter, „Ungarn und die deutsche Philologie“, 276.

²⁸⁸ Na njemačkom: *Ganze Volksmthologie*.

²⁸⁹ Bleyer, *Hazánk és a német filológia*, 75; István Fried, „Die rezeption der südslawischen Volksdichtung in der Literatur der ungarischen Aufklärung“, u: *Studia Slavica*, 15, 1-2 (1989): 116.

onoga što on smatra da ulazi u to blago. Želio je čak i sam preuzeti sav teret posla sakupljanja. Dakle, nakon pročitano g sadržaja ovoga pisma vidimo da se radilo o kulturnom sadržaju koji je svojim opsegom nadmašivao stvarni sadržaj Vrhovčeva proglasa. Istvan Fried u svome članku tvrdi da je ovo pismo bilo zadovoljavajuće Grimmu i upotpunilo njegovu sliku o „slavenskim kulturnim pokretima“ koji su „ugarskim znanstvenim krugovima dali pozitivnu potvrdu hrvatskih težnji“.²⁹⁰ No, uvid u sam proglas nam pokazuje da sadržaj koji navodi Josip Nikola nije bio u potpunosti uzet u obzir od strane Vrhovca.²⁹¹ Vrhovac se u proglasu koncentrirao na jednostavnije aspekte ovog popisa, prvenstveno na lingvističku ostavštinu: pjesme, riječi i poslovice. Područje koje dogovaraju Grimmovi i Kovačići je samo djelomično uzeto u obzir:

svete i svetske pesme različnu hasan donasaju; jerho one ne samo saderžavaju uspomenu od mira i rata, od velikih muževah i vojničkih vodjah, od običajah i navadah, od cerkvenih oblužavanjih i ćudi naroda; nego nam pokažuju takodjer vlastitost rećih, dužjinu i kratkoću slovakah (syllabah) i narav ćeloga jezika.... da obsebne reći horvatske ili slavonske, svakojake poslovice i narodne pėsme, koje ste ili do sada za se skupili, ili u napredak skupili budete, i meni takodjer što beržje saobćite.²⁹²

Drugim riječima, nijedan svećenik nije mogao iz ove kontekstualizacije shvatiti da treba osobitu pozornost obratiti na cijelu narodnu mitologiju, praznovjerja koja podrazumijevaju i poganski folklor te još k tome i kletve. Zašto, prema tome, mladi Josip Nikola kreditira ovakav sadržaj Vrhovčevu proglasu?

Prije nego odgovorimo na to pitanje obratili bi pozornost na hrvatske znanstvene radove o ovom pitanju. Stjepan Sremac, u svome članku *Pleszopiszen Maksimilijana Vrhovca*, ističe da ne želi ulaziti u problem stvarnog autorstva ili ideje pisanja proglasa. Sremac tumači da je Vrhovac još prije mogao dobiti ideju o prikupljanju ove građe tijekom vizitacija, gdje je možda dolazio u dodir sa kulturom plesa i narodnih pjesama.²⁹³ Kako je *Pleszopiszen*²⁹⁴ 1818. bio izveden pred carom Franjom II. tijekom njegove posjete Zagrebu, Sremac zaključuje da je svećenstvo ipak prikupilo nešto od toga blaga i poslalo ga Vrhovcu u obliku pjesama i plesnih

²⁹⁰ Fried, „Die rezeption der südslawischen Volksdichtung“, 116.

²⁹¹ Bleyer, *Hazánk és a német filológia*, 78.

²⁹² Gaj, "Poziv pokojnoga episkopa", 95.

²⁹³ Stjepan Sremac, „Pleszopiszen Maksimilijana Vrhovca ili kako je kolo postalo simbolom zajedništva“. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 39/2, (2002):146.

²⁹⁴ Naslov "Pleszopiszen" je Vrhovac dao svom glazbenoscenskom djelu, znači ples uz koji se pjeva ili kako sami nositelji tradicije znaju reći pjevano kolo.“ Sremac, 142.

brojeva.²⁹⁵ To je bio rezultat Vrhovčeve sakupljene građe koji nije došao do braće Grimm, ali je zato poslužio kulturnom dočeku caru Franji II. No, ostaje pitanje tko je idejni tvorac neostvarenog sakupljačkog projekta između Kovačića i Grimmovih, koji su namjeravali iskoristiti sam proglas iz 1813. Što se tiče ovoga pitanja, iako neki navode da je to bila ideja Jerneja Kopitara²⁹⁶, ovdje bismo odmah napomenuli da izvori koje ćemo ovdje navesti pokazuju da je sadržaj i ideja nastala prije Vrhovčeva poznanstva sa Kopitarom i od strane druge ličnosti. Moguće je da je ovo mišljenje o Kopitarovom autorstvu ideje izvorno izvučeno iz konteksta iz ovog retka proglasa:

Promotrivši dakle to, da se ilirski jezik od mnogih jako ceni i ljubi, da se u njemu već svaki dan štogod boljega piše, i da je ufanje, da će ga novo sada u Beču napravljajuće se društvo muževah, koji narčija ilirskoga jezika iz tmine izkopati i obdélati nastoje, k tolikomu cvétu dotèrati, da mu se obilnost, krasota i snaga bolje poznati...²⁹⁷

Dakle, radilo se o „bečkom društvu“ a ne isključivo o Kopitaru. Vrhovac je namjeravao građu koju bi sakupili svećenici dati u službu i korist društva, dakle ličnostima koje su se angažirale u tome pitanju, uključujući i Kopitara. Članovi bečkog društva su bili mnogobrojni a Kopitar je Vrhovca upoznao tek 1810. Nakon toga oni često raspravljaju o hrvatskom pravopisu, jeziku i formiranju univerzalne abecede što moguće objašnjava razloge Vrhovčeva fokusa na lingvistički aspekt sadržaja, iako su drugi kulturni i folklorni aspekti također inkorporirani.²⁹⁸

Smatramo da Jakabu Bleyeru, koji donosi ovo mišljenje Kopitarovog utjecaja još početkom 20. stoljeća, moguće nije bio poznat neobjavljeni rukopis koji sadrži cijeli plan programskog sakupljanja ove kulturne građe – manuskript pod naslovom *De fontibus historiae Hungariae adversaria, et de illis argumentis, thematibus et objectis, quorum accuratior pertractatio adhuc desideratur cogitationes miscellaneae*. Kovačić je ovaj rukopis napisao točno u vrijeme prijespomenutih planova o stvaranju kulturne građe uoči formiranja Széchényijeve knjižnice, mnoge od ovih planova slao je i palatinu.²⁹⁹ Sam rukopis se datira na

²⁹⁵ Sremac, „Pleszopiszen“, 141, 146.

²⁹⁶ Bleyer smatra da je proglas nastao u suradnji sa Kopitarom dok drugi (poput Frieda) tvrde da je direktno inspiriran savjetima Kopitara. Mi tvrdimo ovdje, uz dokaze izvora, da je cijeli projekt i ideja bez dvojbe nastala ranije i Kopitar je zasigurno samo jedan od intelektualaca koji su dominirali sakupljačkim projektom nakon 1810., a ne nužno idejni tvorac.

²⁹⁷ Gaj, "Poziv pokojnoga episkopa“, 95.

²⁹⁸ Vladimir Horvat, „Kristijanović i Kopitar“, u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*. 14-15 (2004): 196-197.

²⁹⁹ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 74.

prelazak stoljeća ili početak 19. stoljeća.³⁰⁰ U ovome radu dijeli svoju bazu rukopisa u 3 kategorije u svrhu izrađenog plana kako bi se ti izvori mogli implementirati i realizirati. Prva skupina razmatra izvorni materijal tj. narativne izvore. Kovačić u to ubraja „kronike, dnevnik (bilješke na kalendarima), izvješća (izvješća o parlamentarnim i drugim raspravama), povijesno zanimljiva pisma, memoare, životopise i biografije“. U drugu skupinu ubraja „povijesti biskupija, općina, diplome, bilješke o neobjavljenim izvorima, školske dnevnik i drugo“.³⁰¹

Treća skupina dokumenata unutar *De fontibus* nazvana je „mješovitom skupinom“ – u 27 točaka pokušava što je sveobuhvatnije moguće kategorizirati cjelokupnu kulturnu i literarnu baštinu Zemalja Krune sv. Stjepana. Ovdje, osim zakonskih dokumenata, svrstava i crkvene dokumente, informacije koje se mogu izvući iz „crkvenih vizitacija, izvješća o važnim događajima, popis crkvenih registara iz kojih se iščitavaju prošli događaji i lokalne prilike i događaji u lokalnim povijestima mjesta“. Tvrdi da su zapisi kao što su oni „o pogrebima, proslavama, pjesmama, predgovorima i lokalnim predstavama“ neizostavan izvor za povjesničare i obogaćuju i književnu povijest. Nakon što opisuje važnost i istraživačku vrijednost prije navedenog, on napokon nabraja ostali sadržaj koji bi ulazio u ovu posebnu skupinu: „folklorne tradicije koje imaju povijesnu jezgru koje se polako zaboravljaju te koje iskrivljuju svećenici, učitelji i plemići“ te „narodne predaje, koje u sebi sadrže povijesne elemente, narodne običaje, slavlja, molitve, kletve, poslovice i praznovjerja te naposljetku narodne pjesme (*cantilenae popular et plebeae*), koje sadrže lokalnu povijest i otkrivaju genijalnost naroda“.³⁰² Ovaj sadržaj je ne samo sveobuhvatniji od Vrhovčeva proglasa nego je skoro u riječ identičan i ponovljen u sinovljevom pismu Grimmu.

Ovaj sadržaj, koji prevodi i opisuje V. Windisch, u svome tumačenju „iskrivljavanja sadržaja“ i u „genijalnosti naroda“ se poklapa s tumačenjem Vrhovca u proglasu da je „prosti puk vjeran čuvar mnogih popjevki... koje razne priče donose, od vremena mira i rata.... od običaja i navika, od crkvenih službah i čudi naroda“. Cijeli tekst proglasa prožet je istom logikom o „genijalnosti naroda“ i tajnama koje čuvaju narodne predaje.³⁰³ K tome još dodatno Vrhovac obraća pozornost i na onaj aspekt koji je bio od posebnog interesa Kovačiću još od rasprava sa Škrlecom – pravni izrazi i etimologija riječi. Ovo smo tek spomenuli kod *Merkur von Ungarn* a važno je i u pitanju MGH, kao i mnogim drugim Kovačićevim komentarima istih

³⁰⁰ Windisch datira rukopis na prijelazak stoljeća. Ne spominjući njenu dataciju, poslali smo upit u Széchényijevu knjižnicu i oni su nam dali isto mišljenje gdje datiraju rukopis na sam početak 19. stoljeća, oko 1802. (Signatura OSzK. Kt, Fol.) V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 66-67.

³⁰¹ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 66.

³⁰² Isto, 67.

³⁰³ Vidi ostatak proglasa (Gaj, "Poziv pokojnoga episkopa“, 94-95).

pitanja. Kovačić je bio osjetljiv na diplomatske izraze iako ga je Škrlec savjetovao da se time previše ne zamara.³⁰⁴ Vrhovac tvrdi da ga „najviše“ zanimaju kako se neke riječi pišu kao i pravni izrazi:

Kaktigod nekoji zapišu razne prikladne reči u bogoslovnih, nekoji u pravnih (juridičkih), a nkoji pak u drugih predmetih, tako želim što najviše...³⁰⁵

Koliko god ulazili u analizu preciznosti Vrhovčeva proglasa, koji doista prati idejne i sadržajne smjernice u *De fontibus*, činjenica je da Josip Nikola citira na riječ sadržaj očeve „posebne skupine“ u pismu Grimmu te ju kreditira biskupovom proglasu. Iz toga se može zaključiti da je Vrhovac proglas napisao iz svojeg shvaćanja ove kulturne građe a isti proglas tj. objavu projekta su Kovačići shvatili iz svoje vlastite perspektive bazirane na njihovom vlastitom svestranijem sadržaju *De fontibus*. Kao arhivist i sakupljač građe, razumljivo je zašto Kovačić ima ovakav fokus na kulturnu građu a njegovi i Kolinovićeви opisi gubljenja hrvatskih kulturnih elemenata u Šenkvicama – identiteta, jezika i riječi – je tema koja zaokuplja Kovačića još od 1780-tih.³⁰⁶

Ovaj rukopis baca jasnije svjetlo na cijelu sliku spomenutog sakupljačkog projekta iz 1810-tih. U *De fontibus* vidimo jedan opsežniji opis folklornog blaga – istraživanje ovog sadržaja nije zadatak koji je Kovačić sebi zadao već ga je napisao kao program i idealni repertorij za suradnike i „buduće naraštaje“.

Dodatna poveznica između Vrhovčeva proglasa i Kovačićevog *De fontibus* leži u sadržaju *Punomoći* iz 2. rujna 1810. koju Kovačić nosi na diplomatsko-povijesnu ekspediciju. Prijepise i prijevode sadržaja ove *Punomoći* donose nam Filipović i V. Windisch a ovdje bismo promotrili sadržaj primjerka u Hrvatskom Državnom Arhivu koji je Kovačić koristio tijekom pregleda važnijih arhiva u Zagrebu 1812. godine.³⁰⁷ Ovaj sadržaj dopisao je sam Kovačić još 1811. u želji da proširi rad na sve znanstvene sfere. On još želi sakupiti „...u Ugarskoj tiskani rad, uključujući kalendare, pogotovo ako imaju povijesne zapise, stare početnice, narodne

³⁰⁴ Kovačić je bio fokusiran na pravne izraze te ga Škrlec 1794. savjetuje da se toliko ne zamara time i ne troši vrijeme jer sve stare isprave „vrve nakaradnim izrazima“ koje je i Škrlec ispravljao (Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 951).

³⁰⁵ Isto, 95.

³⁰⁶ Kopitar se rodio 1780. i odrastao je u vrijeme kada je lingvistika i pisanje na narodnim jezicima bilo u razvitku. Ideja teško da je mogla biti njegova, pogotovo time što se Kovačić bavio temama pisanja na narodnim jezicima i sakupljanju kulturne građe još 1786. kada je Kopitar imao 6 godina. Ove ideje su se rodile pod utjecajem procvata lingvistike i jezičnih pitanja, autorstvo teško da se može pripisati jednoj osobi ali ideja preciznosti sadržaja stoji u navedenom dokumentu.

³⁰⁷ HR-HDA-10 Acta banalia, mikrofilm Z-42 (kut. 95, No. 119/1811); Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 275.

pjesme i narodne priče (*sive etiam Cantillenis, vel Fabellis popularibus exceptis*)“.³⁰⁸ Kao što vidimo, sadržaj ponavlja neke stavke „posebne skupine“ iz *De fontibus*.³⁰⁹ Mala je vjerojatnost da Kovačićeve ideje, koje razrađuje u ovome rukopisu početkom stoljeća, od kojih je sažeti dio sveukupnog sadržaja spomenut na dodatku *Punomoći* od strane samog Kovačića, ne bi bile priopćene Vrhovcu tijekom njegove posjete 1812. pa čak i ranije.

Za razliku od Kovačićeve cjelovite „posebne skupine“, zajedno sa nekim sadržajima prve skupine, proglas Vrhovca se samo površinski dotakao repertorija. Vidimo da se podudara s Kovačićevim programom u pitanju već zapisanih crkvenih i arhivskih sadržaja i „sjećanja o prošlim povijesnim događajima, običajima, uzrečicama i izrazima“. Ali Kovačićev se razrađeni program osvrće na sve svjetovno poput kletvi (psovke i proklinjanje), te napokon praznovjerja, pod čijim izrazom se podrazumijeva i paganizam: lokalni folklor te mitologija koje navodi Josip Nikola u pismu Jakobu Grimmu. Svakako nije isključena ni mogućnost da je Kovačićev sadržaj inspiriran njegovim vezama sa lingvistima koje je gajio još od 1790-tih godina³¹⁰ što bi se zasebno trebalo istražiti, a smatramo da je ovo vrlo vjerojatno.

Ističemo dakle postojanje ovog rukopisnog programa sa početka stoljeća u kontekstu Vrhovčeva poziva na sakupljanje blaga te pokrenutog ali neostvarenog projekta Kovačića i Grimmovih pri sakupljanju blaga Ilirije. Shvaćanje samog konteksta u kojemu nastaje Vrhovčev proglas je nužan za razumijevanje njegove idejne biti tim više što se početak težnji hrvatskog narodnog preporoda traži i u sadržaju istog proglasa. Smatramo da sam sadržaj *De fontibus* i pisma Grimma i Josipa Nikole govore sami za sebe. Nije isključeno ni da su dijelovi *De fontibus* inspirirani savjetima drugih učenjaka, no za sad možemo sa sigurnošću povezati Vrhovčev proglas sa Kovačićevim rukopisnim planom sa početka stoljeća.

Ovaj rukopis je odraz nekoliko različitih duhovnih razdoblja koja su se našla na razmeđu stoljeća: arhivistički rad 18. stoljeća i romantičarske težnje ka otkriću folklornog blaga. Koliko je ova želja za otkrivanjem skrivenih blaga bila jaka i opće proširena cijelom Europom pokazuju nam i nastojanja Büschinga. On, iako je odustao od kontaktiranja Kovačića³¹¹, ipak ne odustaje općenito od projekta te kontaktira grofa Mailátha³¹² pismom iz 17. prosinca 1817. u kojem ga

³⁰⁸ Fragment teksta donosi nam i Filipović u prijevodu (Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 277), originalni tekst ovog fragmenta *Punomoći* glasi:...(HR-HDA-10 Acta banalia, mikrofilm Z-42 (kut. 95, No. 119/1811) a sveobuhvatniji prijevod na mađarskom donosi Éva Windisch (V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 82).

³⁰⁹ Ovdje navedeni tekst je pri kraju dok sadržaj prije njega nabroja opus iz *De fontibus*, također u skraćenom obliku. Samo je „posebna skupina“ ovako skraćena.

³¹⁰ V. Windisch, „Versgűjtemény Kovachich Márton György“, 195-205.

³¹¹ Kovačić je doista bio zaokupljen poslom i stalno je putovao, Grimmovi i Büsching su se često žalili na to.

³¹² Najvjerojatnije nakon što je Kovačić mlađi savjetovao Grimmovima da se njemu obrate.

pita: „zar ne žive tamo (u Ugarskoj) nikakve stare poslovice i pjesme u usmenoj predaji naroda?“³¹³ Ja se nadam, jer ono što si čovjek priželjkuje, nada se vrlo rado.“³¹⁴

U hrvatskim zemljama se nitko u ovo doba još nije prihvatio ovako zahtjevnog projekta. Mladi Josip Nikola je ovaj romantičarski projekt očito planirao još pod snažnim dojmom Grimmovog Društva u Beču tijekom zasjedanja Kongresa te se nadobudno nudi na sakupljanje građe po Dalmaciji i Dubrovniku za što, nakraju, nije više imao fizičke i financijske mogućnosti nakon 1816. godine.

5.2 Monumenta Germaniae Historica

Friedrich Freiherr vom Stein boravio je kao savjetnik ruskog cara Aleksandra u Pešti i Beču u isto vrijeme kada i Kovačići.³¹⁵ Bečki kongres je u više aspekata bio velika prekretnica u europskoj povijesti – u društvenom krugu u Beču uoči Kongresa sakupili su se neki od značajnijih intelektualaca stoljeća. Metternichova politika usmjerila se restauraciji stare podjele moći te je tijekom Kongresa tvrdio da je Europa pred vratima „kaosa“, aludirajući na opasnost revolucionarnih teorija. Peter Martz ovu modernu struju tumači popularnim i prepoznatljivim diskursom „promjene, kroz ubrzani napredak prema novom i ubrzanom likvidacijom starog“.³¹⁶ Da bismo dodatno promotrili o kakvom se popularnom diskursu radilo možemo citirati i dio Kovačićeva odgovora Gustermannu u prijespomenutom rukopisu *Freymütige Anmerkungen*:

Gdje onda leži veza koja narod povezuje sa regentom? Recenzent opisuje prirodnu ideju o podrijetlu prirodnog u društvenom i građanskom formiranju i povijesnim saznanjima... stvaranje hipoteze koju je iz svoje fantazije izvukao. Svatko neka riječi slaže kako mu se sviđi. Ovo je uobičajena metoda novotarijaša³¹⁷, kroz koju reformatori žele ostaviti dojam dubljih spoznaja... i koje nas toliko daleko odnose, da nakraju više niti ne znamo gdje uopće stojimo.³¹⁸

³¹³ Zanimale su ga predaje o Atili, ne samo njemački folklor i pjesme.

³¹⁴ Winter, „Ungarn und die deutsche Philologie“, 269.

³¹⁵ Pertz, *Das Leben des Ministers*, sv. 4., 127; Nicolson Harold, *The Congress of Vienna: A Study in Allied Unity, 1812-1822* (New York: Grove Press, 2000), 197.

³¹⁶ Peter Stein, *Epochenproblem „Vormärz“ (1815 – 1848)*, Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 2017, 54.

³¹⁷ *Neuerungsucht* – novotarije, modernizam, strast za inovacijom. Prevodimo kao „novotarijaša“ jer ima više smisla u duhu hrvatskoga jezika, moglo bi se koristiti i „zagovornika novotarija“.

³¹⁸ Kovačić nastavlja sarkastično komentirajući Gustermannovu već priloženu teoriju da bi se prema rezenzentu „zakoni stalno morali mijenjati i prilagođavati duhu vremena“, da idealno stanje države i zakona leži samo u

Nakon Bečkog kongresa vom Stein se okrenuo obrani aristokratskih prerogativa. Smatrao je da je ovo jedino moguće obaviti povijesnim izučavanjima te u tu svrhu 1819. osniva svoj institut *Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* (Društvo za stariju njemačku povijest) u Frankfurtu na Majni.³¹⁹ Ovaj institut, zajedno sa svojom publikacijom izvora imenom *Monumenta Germaniae Historica* koja počinje sa izdavanjem 1826., označava prekretnicu prema institucionalizaciji povijesnih istraživanja. Iz moderne perspektive, „zadatak obrane plemićkih prava“³²⁰ ovog Društva se od strane nekih autora tumači kao projekt „koji nije bio namijenjen građanskoj publici već projekt njemačkog visokog plemstva“.³²¹ Znanstvena inicijativa suzbijanja ideoloških struja doduše nije značila da društvo nije bilo namijenjeno „građanstvu“ – ono je bilo prvenstveno intelektualna institucija za izučavanje izvora; ispravnije bi bilo reći da nije bilo namijenjeno „građanskim ideologijama“.³²² Ovo nije bila prva institucija za izučavanje povijesti – postojale su manje lokalne institucije koje su također funkcionirale na razini izučavanja lokalnih, većinom povijesti gradova. No, time ovi centri nisu ni imali značaj sveukupnog povijesnog izučavanja izvora jednog cijelog kulturno-nacionalnog istraživačkog područja tj. nacionalne i državne povijesti, čak štoviše i nadnacionalnog područja u slučaju MGH.³²³ Ubrzo će se za MGH povoditi i druge zemlje, objavljujući svoje zbirke srednjovjekovnih izvora koje su većinom bile malene i neznatne u usporedbi s fondom MGH. Franjo Rački se također prihvatio hrvatske edicije izvora *Documenta* iz 1877. koja je nastala na primjeru MGH te navodi i mnoge dokumente koji su već objavljeni u samom MGH.³²⁴

Vom Stein, kao idejni tvorac projekta u jednom pismu o aktualnim ideološkim okolnostima nakon Francuske revolucije i Napoleona, objašnjava da su se revolucionarne ideje putem „tajnih društava“ i njihovih loža širile i dovele Europu u ovo kaotično stanje.³²⁵ Nakon opisa razilaženja unutar masonskih loža i neuspjelih pokušaja sređivanja ovog stanja³²⁶, on nastavlja:

„stalnoj promjeni modela, stalnoj reformaciji i poboljšavanju... u stanju mirovanja se [prema rezenzentu] na živu sliku nazire nužno propadanje jednog carstva“ (Kovachich, „Freyzügige Anmerkungen“, 8).

³¹⁹ Pozadina njegove inspiracije nije jasno protumačena u dostupnoj literaturi (Albertini, „Who is Who beim Wiener Kongress? Kürzbiografien“, 292; Nicolson, *The Congress of Vienna*, 268).

³²⁰ Isto, 292.

³²¹ Gherke, „Zwischen 'vaterlandischer' Geschichtsbegeisterung“, 30.

³²² Kovačić se još uoči osnivanja samog društva u Frankfurtu oštro i kritično suprotstavio građanskoj ideologiji često spomenutog „principa ubrzane promjene, likvidacije starog i težnje ka novom“ upravo u svojim prijepisima prijespomenutog odgovora na Gustermannove novinske članke.

³²³ Gherke, „Zwischen 'vaterlandischer' Geschichtsbegeisterung“, 30.

³²⁴ Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga, 2006, 13.

³²⁵ Georg Heinrich Pertz, *Das Leben des Ministers Freiherrn vom Stein, sv. 3 (1812 bis 1814)* (Berlin: Verlag von G. Reimer, 1851), 98.

³²⁶ „Tajna društva“ je izraz kojim su sebe masoni rado nazivali i još uvijek do danas promoviraju ovaj mit, tako ih je oslovio i papa iz uvjerenja da je njihov vlastiti opis svojih aktivnosti točan. Ovo je dosta subverzivno jer masoni

...ovo staro Društvo, koje potječe od Salomona, ne da samo nije znalo što radi, nego čak niti jednom nije znalo što uopće želi. Iliminati mi se čine kao dosta loše društvo a njihov moral malo dvosmislen... njihove spletke su štatile, iako Barruel nije moje evanđelje.³²⁷

Dakle „šteta koja je nanesena“³²⁸ je ona koju je vom Stein pokušavao ispraviti osnivanjem povijesnog instituta koji se izvorno trebao posvetiti dokazivanju zakonskog legitimiteta knezova i plemstva. Vom Stein je G. H. Pertz angažirao u prikupljanju građe za Društvo 1820. Kao i sam Kovačić par godina ranije, Pertz kreće na ekspediciju sakupljanja građe i traži pomoć u pojedinim zemljama.³²⁹ Da bi nagovorio Kovačića da postane član Društva i time pripomogne, korespondent Georg von Gaál piše Kovačiću kako su i sam Metternich i prestolonasljednik Bavarske postali članovi, objašnjavajući time važnost i općeeuropske razmjere ovoga projekta.³³⁰ Kovačić mu šalje listu staronjemačkih rukopisa iz ugarskih državnih i privatnih arhiva, Gaál ju preusmjerava na baruna Meriana u Parizu koji ju nakraju šalje Pertz. Tek sada Kovačići i Pertz uspostavljaju direktnu vezu tijekom koje, zbog duboke starosti Martinove, pismenu korespondenciju preuzima Josip Nikola. On je temeljito protumačio sve staronjemačke rukopise i ostale dokumente koji su se odnosili na povijest njemačkih zemalja a ova uputa je objavljena od strane Pertz u *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 1822. godine. U listopadu 1821. Pertz i oba Kovačića su se osobno upoznali u Beču.³³¹ Pertz pak o Kovačićima piše:

Prečasnom visokorođenom neće biti neugodno, od prenesenog pisma gospodina von Kovačića na mene privremeno za evaluaciju o tome čemu se Društvo može nadati u Ugarskoj... Ovdje sam pronašao prve učenjake i prijatelje pothvata... koji su se sad stvarno, preko gospodina von Kovačića kod njegovih prijatelja u Hrvatskoj i Sedmogradskoj, te gospodina von Horvatha u zapadnim bibliotekama – širenjem plana i poziva za istraživanjem pokazali zaslužnima Društvu, i što će još i u buduće raditi. Velika

nikada nisu bili tajni u svome postojanju niti djelovanju, ova percepcija je rezultat njihove vlastite ideje da su bili aktivni kao jedinstveno i definirano društvo još prije 18. stoljeća te da potječu od Templara pa čak, još apsurdnije, da potječu iz starog Egipta te da su postojali sa vrijeme hebrejskih kraljeva. Ovo su mistifikacijski elementi u koje su mnogi masoni bili uvjereni, čak i vom Sten. (Pertz, *Das Leben des Ministers*, sv. 3, 98-99).

³²⁷ Isto, 99.

³²⁸ Barruel je isusovac koji je argumentirao da su lože zaslužne za izbijanje Francuske revolucije. Stein priznaje da su masoni nanijeli štetu širenjem jakobinizma, ali tumači da on to zna „iz prve ruke“, a ne od Barruela.

³²⁹ Valjavec, „Die Anfänge der Monumenta“, 137.

³³⁰ Nagovara ga da otputuje u Frankfurt osobno te postane članom, no Kovačić je bio prestar za takvo putovanje. Onda savjetuje da sin Josip Nikola otputuje umjesto oca no nismo sigurni je li je nakraju ipak osobno fizički otišao. Josip Nikola i Martin Juraj Kovačić su ipak smatrani članovima Društva u Frankfurtu, dakle ili ih je Društvo samo navelo bez osobnog potpisa ili je moguće je da je mladi Kovačić ipak nakraju otputovao, ova informacija se još mora provjeriti (Valjavec, „Die Anfänge der Monumenta“, 135-139).

³³¹ Isto, 131-132.

otkrića se ne smiju iz toga olako očekivati... gospodin von Kovačić među rukopisima Brunndelthalske ostavštine u Hermanstadtu našao je *Saski zakonik* na pergameni sa slikom, gospodin von Horvath *Chronicon Austriae* iz Haga, gospodin von Janković dao mi je obavijest o Kodeksu sa [djelom] *Aeneae Sylvii hist. Bohemiae*, u vlasništvu grofa Erdödy u Freistadtu u Njitranjskom komitetu, a tako ima još ponekih u privatnim zbirkama.³³²

Iz ovoga vidimo da je Kovačić bio jedan od prvih pomagača u projektu sakupljanja građe te da su izvore prikupljali i prijatelji iz Hrvatske i Erdelja. Vrlo važni su bili Kovačićevi osobni i pisani savjeti i tumačenja izvora; tek ponešto od njegova tutorstva Pertz u doznajemo iz Pertzova opisa. Kovačić objašnjava da se treba posebna pozornost obratiti na usporedbe svakog pojedinog izvora po njegovim komponentama. Onda se treba osvrnuti na problem praćenja pojedinih izraza koji se pojavljuju u raznim varijantama naziva i pogreške u primjeni izraza koji se ustaljuju u prepisivačkom radu, u tragovima sabora i nekim dekretima. Prema tome, svaki povijesni i diplomatski pojam mora biti posebno protumačen da ne bi došlo do krivog shvaćanja³³³:

...da se praćenje bilo kojeg važnog pojma, kao *nobilis, ingenuus, liber, status, honor, feodum* (na ugarskom Pacht) i tolikih drugih ne bi trebalo kroz cijele *Pisce [Scriptores]* iznova čitati.... Otkrića³³⁴, koja nigdje nisu tako neposredno važna, kao u zemlji, gdje su posjedi dobiveni potvrdom (gdje je potpuno normalno davati povelje stare čak 500 godina pred sudom), i gdje se prema tome privatni arhivi, kao onaj grofa Auspermonta i grada Kaschaua sa 80 000 i 15 000 originala, nalaze.³³⁵

Iz izvatka pisma mladog Kovačića Pertz u datiranog 6. prosinca 1820. vidimo kako tumači Pertz da se ne može puno izvora očekivati u Zemljama Krune sv. Stjepana jer je „draga domovina“ konstantno bila pod barbarskim provalama te su samostani skoro prazni i malo toga se tek može naći na zapadu. Nastavlja tumačenjem istog kulturološkog fenomena koji opisuje i stariji Kovačić – tvrdi da je plemstvo kroz našu ratnu povijest samo čuvalo potvrde o vlasništvima tj. posjedovnim darovnicama, jer im je to bio jedini dokaz njihovih prava i posjeda. Nije se obaziralo na druge izvore tako da je pronalazak jednog pjesničkog djela, poput Kaločkog kodeksa, rijetko otkriće.³³⁶ Škrlec opisuje isto stanje Kovačiću još 1794.:

³³² „Uebersicht des Briefwechsels“, 179.

³³³ Isto, 181.

³³⁴ Govori o svojim otkrićima u arhivima, radi se o novim dotad nepoznatim „mađarskim“ plemenima.

³³⁵ Isto, 181-182.

³³⁶ Isto, 186.

Naime, koliko su brižno i do praznovjerja posvećeno privatne osobe čuvale pisma koja su sadržavala njihova prava i dokaze o posjedu, toliko je, s druge strane, malo ili nimalo bilo u to doba brige za javne spise. O državnom arhivu nikome nije ni palo na pamet razmišljati. U prvom razdoblju ni sami kraljevi nisu, čini se, imali stalno mjesto za arhiv. U drugom se čuvao u Budimu, u tavernikalnom domu, ali dosta nemarno...No to je prirodno kod naroda gotovo neprekidno zauzetog ratovima, koji se stoga malo koristi pismom.³³⁷

U takvim okolnostima je svaki fragment vrijedan povijesni izvor. U duhu ovog pristupa arhivskoj povijesti naših zemalja, prva točka u Kovačićevim *Načelima sređivanja Vrhovčevog arhiva 1815.* također glasi:

Ne smije se odbaciti ni najmanji ostatak spisa iz arhiva, nego se mora pregledati čitava masa, jer se ne zna gdje može i malen listić unijeti svjetla.³³⁸

U pismu Pertzu iz 6. prosinca 1820. Kovačić mlađi pojašnjava u detalje gdje se sve nalaze arhivi, samostani, i druga mjesta gdje bi trebalo određene dokumente potražiti, profesore i ličnosti kod kojih su određeni izvori bili ili još jesu te mu šalje ostatak svojih i očevih publikacija.³³⁹ Pertz u svojim pismima Steinu spominje da je imao uspjeha i u Zagrebu, dakle poslani su mu željeni izvori ili prijepisi dokumenata iz zagrebačkih arhiva.³⁴⁰ Nakon smrti Martina Jurja vrlo je moguće da je ostao u kontaktu sa Josipom Nikolom pošto ga rado spominje u svojim djelima.

Kovačićevi nalazi i rad tijekom 7-godišnje diplomatsko-literarne ekspedicije su tako poslužili i samom začetku Pertzova sakupljačkog rada i uspostave fonda MGH.³⁴¹ Kovačićev propali projekt diplomatsko-povijesnog instituta iz 1790-tih godina bio je odraz upravo lokalne političke i kulturne problematike a svojim planom i percepcijom je duhovna preteča MGH. Ubrzo MGH postaje vodeći fond srednjovjekovnih izvora u Europi koji je svojim sakupljačkim projektom izvan pruskog državnog područja inkorporirao izvore i iz naših krajeva. Kovačić koji je isti projekt zamislio i pokrenuo još 25 godina ranije nikada nije doživio da se njegove izvorne zamisli ostvare Zemljama Krune sv. Stjepana, no on je ipak lično doprinio stvaranju takve institucije na općeeuropskoj razini.

³³⁷ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 953.

³³⁸ Hrg, „Sređivanje biskupskog arhiva“, 172.

³³⁹ „Uebersicht des Briefwechsels“, 186-232.

³⁴⁰ Isto 179.

³⁴¹ V. Windisch, „Kovachich Márton György és a magyarországi“, 74-75.

ZAKLJUČAK

Iz osebujne djelatnosti i rada ove ličnosti teško bi bilo izvući jedan jedinstveni zaključak. Pitanja na koja smo se osvrnuli temelje se na Kovačićevom životnom okruženju i kulturnim mrežama koje su nadilazile lokalne prilike i geografska ograničenja. Prve nadlokalne i multikulturene mreže koje je stvorio u ložama proširile su njegove vidike i ambicije do te mjere da je svoj napor usmjeravao i na mnoge prostore izvan svojih fizičkih i financijskih mogućnosti.

Kovačić je ličnost koja svojim utjecajem, vezama i radom ne odaje konkretne pozadinske razloge samoj činjenici da kroz 2 stoljeća u hrvatskoj znanosti leži u zaboravu i nepoznavanju.³⁴² Iako je često korišten kao izvor u historiografiji i pravnim djelima ovo nikako ne baca svjetlo na njega kao individuu, čak štoviše njegovu zapostavljenost čini još više intrigantnom. Da je bio nevezan za hrvatski identitet svojim porijeklom, znanstvenim radom i svojim bliskim vezama sa poznatim ličnostima ovo bi bilo razumljivo, no to nije slučaj. Prema tome, koji je pravi razlog njegova pada u zaborav? Naše iskreno mišljenje je to da su ideološka kontroverzija njegovih mišljenja i teme njegovih radova, zajedno sa stranim životnim prostorom u kojem je većinu života djelovao, stvorili jednu opću nekonvencionalnost njegove ličnosti pri kontekstualizaciji u popularna pitanja hrvatske povijesti i kulture.

Zbog njegova pravno-povijesnog utjecaja smatramo da se treba dati i adekvatan rad o njegovoj ličnosti, životu, vezama i općim uvjerenjima. Najbliže što je u tom pogledu izdano do danas je navedena knjiga Éve V. Windisch na mađarskom, bazirana na njenim do tada objavljenim radovima, no ni ona ne obrađuje njegov kontekst izvan ugarskog životnog područja dok se tek okvirno osvrće na hrvatske veze tijekom Kovačićevih ranijih godina u Pešti. Na vezu sa Grimmovima se niti ne osvrće. Zbog toga smo pokušali dati sintezu njegovog sveukupnog života i rada sa posebnim osvrtom na one aspekte njegovih interesa koji su slabije istraženi te onima koji su ga obilježili kao ličnost sa svojim ambicijama, osobnim uvjerenjima i kontroverzama.

Životni prostor ga je u samim počecima ograničavao – služba u činovničkom uredu mu nije dopuštala željenu mobilnost i slobodu istraživačkog rada nakon čega se javljaju pokušaji da se oslobodi službe, nađe novu ili dobije mogućnosti znanstvenog putovanja. Njegove druge znanstvene dispozicije su također kroz većinu njegova života sprječavane iz mnogobrojnih razloga. Sadržaj planova i naponi koje ulaže u svoje zamisli nam odaju vizionara i čovjeka

³⁴² Ovo tvrdimo iz vrlo jasnih razloga: sva hrvatska literatura koju smo ovdje naveli ima greške u osnovnim podacima o samoj ličnosti, godinama rođenja, zanimanjima i općem nepoznavanju Kovačićevih veza.

ispred svoga vremena u mnogobrojnim pitanjima od kojih smo samo nekolicinu naveli. Njegov prijatelj i mentor Škrlec je u mnogim svojim predviđanjima bio u pravu, no možemo slobodno reći da nije bio u pravu u vezi sljedećeg:

Ipak, tvojoj će uspomeni zadovoljštinu dati potomstvo, kad se ljubav prema znanosti proširi i našim narodom, što će se, smatram dogoditi oko polovice narednog stoljeća. Tada će se građani koji se budu bavili znanstvenim radom o domovini radovati što si im svojom zbirkom utro put, i tvoj će pepeo posipati cvijećem.³⁴³

Suprotno Škrlečevim očekivanjima, historiografska disciplina je sredinom narednog stoljeća poprimila ideološko-utilitarnu ulogu sa snažnom romantičarskom retorikom. Nacionalne povijesti pojednostavljivane su nerijetko u moderna shvaćanja nacija kao identiteta svih slojeva društva, njegovim napretkom kroz povijest do modernog doba koje je dovelo čovječanstvo do vrhunca njegova društvenog razvitka. U ovom ideološkom ambijentu, Kovačić kao zagovaratelj staleških prava i hrvatske državnopravne posebnosti, pisac na latinskom i ugarski patriot, postaje ponešto nepogodan ne samo velikomađarskim simpatizerima već i jednom modernom narativu za hrvatsku povijest i identitet. Kovačić je ličnost od više identiteta koji su obilježeni političkim strujama i promjenama kraja 18. i početka 19. stoljeća – mogli bismo reći da je njegovo sveukupno pisanje o povijesti Zemalja Krune sv. Stjepana ponešto konfuzno mnogim hrvatskim autorima te vidimo i kod Filipovića da ponekad ne razlikuje pojmove „ugarskog“ i „mađarskog“, iako se u slučaju Kovačića doista radilo o izrazu za ugarske zemlje općenito.³⁴⁴

U ovome radu predlažemo da se kroatolozi i povjesničari detaljnije osvrnu na aspekte multikulturnih identiteta individualnih aktera hrvatske povijesti: primjer ovome nudimo ovog hrvatskog iseljenika, koji je ostavio svoj pečat na hrvatsku kulturnu i pravnu povijest kao i europsku. Multiidentiteti napokon i dominiraju svim individuama prije 19. stoljeća a kontekstualizacija pitanja, ličnosti i tema u čisto nacionalni aspekt lokalne povijesti ograničava svaku humanističku disciplinu i njene tematike.

Kovačićeva rukopisna ostavština moguće sadrži još tekstova od interesa za hrvatsku povijest i kulturu. Šišić posebice ističe korisnost Kovačićeva prepisivačkog rada jer je Kovačić

³⁴³ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 965.

³⁴⁴ Filipović ni sam nije siguran te koristi izraz „mađarski“ zbog pojave izraza „Hungarica lingua“ kako sam objašnjava, zbog toga mu se ovo ne može zamjeriti (Filipović, „Martin Juraj i Josip Nikola“, 277). Kovačić se zapravo još od početka stoljeća angažirao u sakupljanju građe i poticanju pjesništva „narodnih jezika“ sa područja „ugarskih zemalja“ (pjesme supruzi na slovačkom, mađarskom i srpskom) a posebno se želio pozabaviti sakupljanjem „ilirskog blaga“ na području Hrvatske i Dalmacije. *Hungarica lingua* vrlo vjerojatno označava njegovo dugogodišnje zanimanje promicanja „narodnih jezika“ na području Zemalja Krune sv. Stjepana, uključujući mađarski.

„prvi hrvatskim povjesničarima otvorio neke spise iz körmendskog arkiva“ time što je svojim vlastoručno prepisanim ispravama iz Acta memorabilia (preko 300 primjeraka) omogućio saznanje o važnosti sadržaja za hrvatsko srednjovjekovlje, a njegov prijepis se nalazi i u „biblioteci kaptolskoj u Zagrebu“.³⁴⁵ Što se tiče angažmana samog Kovačića na kulturnoj sferi, smatramo da je greška što mnoge teme hrvatske povijesti i kulture danas neadekvatno analiziramo samo u kontekstu isključivo lokalnih prilika, jezika i nacionalnih struja poput spomenutog primjera Vrhovčeva proglašenja. Lokalni kulturni fenomeni od važnosti su nerijetko posljedica jedne šire društvene mreže utjecaja i aktera bez čijeg konteksta brojne teme, rukopisi, djela i dokumenti, koji čine naše kulturno nasljeđe, ostaju enigmatični, nejasni ili nepotpuni.

Uz to smatramo da trebamo postaviti pitanje Kovačićeva povijesno-pravnog angažmana. Je li je Škrlec bio pravi inicijator njegova povijesnog usmjerenja? Zaključujemo da je Škrlec zasigurno bio glavni katalizator i usmjerio Kovačićev znanstveni rad na pravni aspekt, ali njegova strast za povijesnom znanošću je isprva potaknuta njegovim životnim i kulturnim prostorom u Požunu i Trnavi, knjigama Praya i Katone i utjecajem Kolinovića. Prema njegovim temama patriotskog shvaćanja korupcije hrvatske kulture i jezika u slovačkom ambijentu u Šenkvicama, vrlo je vjerojatno da su ova pitanja i životne okolnosti dodatno poticale njegov interes za održavanjem hrvatskih veza i gajenjem svijesti o pripadnosti hrvatskom kulturnom krugu.³⁴⁶ Poistovjećivanje sa hrvatskom nacijom i kulturom pokazuje predgovor *Chronicon* kao i Kolinovićev sadržaj. No, iz *Chronicon* vidimo i to da se identitet nacionalnog ponosa javlja i pod okolnostima patriotskih ideologija unutar masonskih loža i utjecajem teorija francuskih filozofa.³⁴⁷

U pitanju nacionalno-povijesnih okolnosti, njegovo dobro poznavanje konfliktnih stanja nastalih Saborom 1790. i želje za povijesnim razjašnjavanjem svih nesuglasica znači i to da je sa dobrim i svjesnim razlogom započeo svoje projekte na *Responsum ad epistolam* i *Geographia regni* jer je vrlo vjerojatno slutio opasnost budućih velikomađarskih tumačenja „privezanih kraljevina“ kao „pokorenim zemljama“.³⁴⁸ Pohvalno je i to što se ipak na kraju sadržaj o municipalnim posebnostima hrvatskih zemalja za *Geographia regni* uklopio u

³⁴⁵ Šišić, „Iz arkiva u Körmendu“, 209.

³⁴⁶ Ovo je i mišljenje Eve V. Windisch.

³⁴⁷ Kovačićev identitet u *Chroniconu* nije jedinstven, u ovom radu on se isključivo osvrće na hrvatski identitet, jezik i porijeklo ali on se kroz svoj život nije isključivo smatrao Hrvatom, već i članom *natio hungarica*, plemićem i znanstvenikom.

³⁴⁸ Naravno, Kovačić je jedinstvo svih privezanih zemalja pod Svetom Krunom smatrao neraskidivim jedinstvom. On nije zagovarao separatizam već tumači Hrvatsku, Dalmaciju, Slavoniju kao zasebne kraljevine sa svojim municipalnim pravima.

sveobuhvatne teme pod autorstvom sinovljeva imena, iako ovakav sveobuhvatan sadržaj može opet izbjeći oku istraživačima. Opća tema navedenih djela Josipa Nikole je ujedno bila i poticaj ekspedicije – problematika banderija i naposljetku subsidija. S toga bi čitatelj djela Josipa Nikole mogao protumačiti da se sadržaj bavi samo tim problemom, no ovo je zapravo bio izgovor aktualnih političkih okolnosti za sveopći rad dvaju Kovačića na srednjovjekovnim dokumentima.³⁴⁹

Prelazak 18. u 19. stoljeće je također sa političke i ideološke perspektive bilo općenito jedno burno razdoblje europske povijesti. U vrhuncu Kovačićevih istraživanja i publikacija početkom stoljeća, javnost zahtjeva da se prošlost kontekstualizira u političke i ideološke probleme njihova doba. Tu se Kovačić istaknuo kao kompetentni protivnik koji nije tolerirao ideje kontekstualizacije tumačenja prošlosti u konvencionalne ideološke narative modernog doba, posebice u pitanju ideologije. No, i sam je bio primoran da koristi aktualna pitanja kao temu svojih djela, svaki drugi pokušaj je naišao na napade javnosti i ove kritike su još dugo pratile njegov rad nakon smrti. Banderijalna komisija je optuživala njegova sina godinama da nije uspio odgovoriti na moderne probleme subsidija za što su on i otac bili zaduženi, čak direktno argumentirajući da je povijesna znanost bila u službi utilitarnih potreba države i aktualnih problema.

Smatramo također da je rukopis *Freyzügige Anmerkungen* vrijedan jednog zasebnog istraživačkog rada jer se čini da su se temeljni argumenti ove polemike, koja se vodila između nekoliko stranaka³⁵⁰, zadržali i u današnjim akademskim tumačenjima hrvatskog srednjovjekovlja i povijesti. Revolucije koje su prožele Europu nakon Kovačićeve smrti on sam nikada nije doživio ali ih je nazreo. Ovo vidimo i u njegovim *Freyzügige Anmerkungen* gdje postavlja pitanje Gustermannu zašto se žali na teoretsku „proizvoljnost“ vladara i plemstva kada si upravo oni/revolucionari umišljaju pravo na „neograničenu moć/nasilje u strasti revolucije“, stanje koje se, kako kaže, još nije dogodilo u Habsburškoj Monarhiji.³⁵¹

Ideološke polemike nerijetko pate od neujednačenosti logike između stranaka i nekompatibilnosti njihovih shvaćanja tijekom debata. Kada bi postojalo jedno temeljno mišljenje koje bi bio ne samo zastupljeno u Kovačićevim stavovima nego čak prisutno u argumentaciji njegovih protivnika, onda je to nedvojbeno fenomen podsvjesnog traženja

³⁴⁹ Također, Josip Nikola Kovačić je u više navrata pred cenzorima i u novinama priznao da sadržaji njegovih djela su više autorstvo njegova oca nego li njega samog, koji je u ono vrijeme još bio mladić.

³⁵⁰ Osim Kovačića i Gustermanna tekstovi sadržavaju mišljenja autora *Hyperantiepiskepsisa* i još jednog anonimnog autora.

³⁵¹ Kovachich, „Freyzügige Anmerkungen“, 8.

potvrde u prošlosti.³⁵² Ako je prošlost koja simbolizira izvorno stanje stvari doista jedan univerzalni podsvjesni autoritet svim ljudima u aktualnoj stvarnosti neovisno o karakteru i uvjerenjima, onda bismo mogli predložiti i naše vlastito mišljenje za kraj – istine nisu osobne niti variraju, nego su jedinstvene i univerzalne. Jedino što varira je kompetencija realizacija svih individualaca. No, ovo je pitanje naravno otvoreno osobnim interpretacijama.

Iako smo probali dati par objašnjenja, za kraj ipak tvrdimo da nema ni jedno adekvatno tumačenje zašto Kovačić pada u zaborav hrvatske znanosti, osim mogućnosti da je u raznim temama nekonvencionalan i ponešto kontroverzan. Prema tome, ovaj rad nudimo tek kao uvod u Kovačića kao ličnost i nadamo se da je ponudio barem ponešto jasniju sliku identiteta, uloge i utjecaja ove ličnosti kao i ispravio mnoge greške o njegovim službama i osnovnim biografskim informacijama koje se protežu hrvatskom literaturom. Škrlečeva najava je ipak nešto što bi se trebalo razmotriti, jer njeno neostvarenje je doista tema za razmišljanje:

Već i ovako uvodiš novo doba; vranama si oči iskopao; pokazao si da za korisno pisanje o domovinskoj povijesti nije dovoljna maglovita učenost, koju su dosad jedino imali naši pisci; da za pravnu znanost nije dovoljna sudska praksa, da za vršenje zamašnjih poslova nije dovoljna dikasterijalna tehnika, već da treba ići samim izvorima: diplomama, saborskim aktima, javnim sporazumima. Stoga samo u svoju dušu unesi spokoj. Uguši svaku misao na gradnju karijere. Nagradu za svoj trud ne očekuj od sadašnjeg pokoljenja, nego od budućih. Dovrši li samo zbirke koje si započeo, crni će zaborav prekriti sva imena sadašnjih *velemožnih, prejasnih i preuzvišenih*, kad se tvoje bude spominjalo u besjedama svih znanstvenika; kad se bude govorilo „Kovačić je prvi otvorio put pouzdanim spoznajama o javnim znanostima, prvi je otvorio polje na kojem političar, i pravnik, i historičar može korisno razviti svoju marljivost...“³⁵³

³⁵² Čak se i ideološki zagovaratelji narativa „napretka ljudskog roda iz neprihvatljivog barbarskog srednjovjekovlja“ konstantno okreću prošlosti kao autoritetu i potvrdi njihovih stavova. U tom slučaju je sam Gustermann ponudio cijelu fiktivnu teoriju izvornih zanimanja ljudskog roda kao „kmetskog zanimanja poljodjelaca“ koja je iz današnjih kao i tadašnjih spoznaja bila, kako Kovačić tumači, „njegova fantazija“. No, ovaj narativ i percepcija su propagirani u mnogim ideologijama, posebice u komunizmu stoljeće kasnije (Kovachich, „Freymütige Anmerkungen“, 8; *Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung*, 1645-1648).

³⁵³ Jovanović, „Nikola Škrlec, Pisma“, 901.

LITERATURA:

a) Izvori

i. Rukopisi

HR-HDA-10 Acta banalia, mikrofilm Z-42 (kut. 95, No. 119/ 1811).

KOVACHICH, Martin Georg. „Freymüthige Anmerkungen über die Recension der von Piringerschen Ungarns Banderien welche zu erst 1816 in die allgemeine Wiener Litteratur Zeitung eingerückt, dann aber, um den Ungarn weher zu thun, bald besonders abgedruckt, zur beabsichtigten Schmach der Nation allenthalben verbreitet worden ist“, str. 1-56. U: *Notitiae variae*. Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije, signatura MP 39.

Portret Joanne Baptiste Kovačić, rođene Hajossy gravista Czettera Sámuela, (Grafička zbirka, Inv. Br. 410). Dostupno u niskoj rezoluciji na stranicama arhiva, <http://www.arhiv.hr/Portals/0/DigitalniArhiv/Portreti/Portreti-K-0410.htm>, 12. 4. 2019.

ii. Objavljeni izvori

„Beytrage zum gelehrten Österreich. 51. Joseph Niclas Kovachich v. Schenkwitz“. U: *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*, 17 (1826): 738-744.

CHOREBO, Victorinus. *Sylloge Actorum Publicorum quae celebris suo merito Pacificationis Wiennensis Anno 1606 initiae*. Pešta, 1790.

FESSLER, Ignaz Aurelius. *Dr Fessler's Rückblicke auf seine siebenjährige Pilgerschaft*. Breslau, 1824.

GAJ, Ljudevit. "Poziv pokojnoga episkopa Maximiliana Verhovca Rakitovackoga na sve duhovne pastire svoje episkopie, g. 1813. izdat". *Danica Ilirska*. 3/24, lipnj (1837): 93-97.

HORVÁT, Stephan von. *Ueber Croatien als eine durch Unterjochung erworbene ungarische Provinz und des Königreichs Ungarn wirklichen Theil: Aus dem Ungarischen übersetzt*. Leipzig: Karl Franz Köhler, 1844.

„Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den Österreichischen Staaten“, U: Annalen der Literatur und Kunst in den Österreichischen Staaten, god. 4, siječanj-lipanj /1, (1805): 1-48.

„Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes“. U: *Neue Annalen Literatur Österreichischen Kaiserthumes*, god. 2, siječanj/1 (1808): 1-48.

KOLINOVICS SENQUICZIENSIS, Gabrielis i KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Martinus Georgius. *Chronicon militaris ordinis equitum Templariorum e bullis papalibus, diplomatibus regiis, ceterisque instrumentis publicis tum coaevis, aliisve probatissimis scriptoribus collectum*. Pešta: Literis Trattnerianis, 1789.

KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Josephus Nicolaus. *Astrea, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis, et jurisprudentiam Hungaricam*, sv. 1. Budim: Typis Regiae Universitatis Hungariae, 1823.

KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Josephus Nicolaus. *Sylloge Decretorum Comitialium Inclyti Regni Hungariae: Quae in vulgato Corpore Juris Hungarici, hactenus, aut penitus desiderabantur, aut aliqua sui parte, manca referebatur, et oblivioni postliminio, recenter erepta sunt*, sv. 2. Pešta: Thomas Trattner, 1818.

KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Martinus Georgius, *Indices reales historici in decreta comitialia serenissimorum ac potentissimorum regum Hungariae*, Budim: Typis Regiae Universitatis Hungariae, 1806.

KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Martius Georgius *Dissertatio de Religione ut ea Reipublicae curae esse debet. Accedunt animadversiones episcoporum Hungariae in catechismum normalem, qui sub titulo: Erläuterter Katechismus zum Gebrauche der deutschen Schulen editus, in linguas vernaculas convertendus, & in scholas opulares Hungariae catholicas pro communi doctrinae religionis norma anno 1775 inducendas fuerat, nunc primum opera eiusdem edita*. Pešta: Literis Trattnerianis, 1788.

KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Martinus Georgius, *Nuncium ad Hungariae proceres et universos cives de collectionibus et lucubrationibus literariis, quibus, rerum Hungaricarum notitiam e suo instituto diplomatico-juridico-historico in lucem promere conatur*. Budim: Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1804.

KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Martinus Georgius. *Responsum ad epistolam excellentissimi illustrissimi ac reverendissimi domini Iosephi Mártonffi de Csik-Mindszent, episcopi Transylvaniae*. Budim: Typis Regiae Universitatis Hungariae, 1807.

KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Martinus Georgius. *Vestigia Comitiorum apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. Insertis decretis comitialibus. partim anecdotis partim sparsim hactenus editis, quae in corpore juris hungarici vel penitus desiderantur, vel textu non integro referuntur. E probatis scriptoribus. ac potissimum diplomatibus eruit, ordine chronologico disposuit, opportunis reflexionibus illustravit, et auspiciis*. Budim: Typis Regiae Universitatis, 1790.

KOVACHICH SENQUICZIENSIS, Martinus Georgius. *Vita Joannae Bapt. Kovachich natae Hajossy ab ejus viduo marito pro memoria filii Iosephi Nicolai paucis lineis adumbrata*, HR-HDA, Metropolitanska knjižnica u Zagrebu, 29c7/e, M 5270.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan. *Primanje hrvatskih spisa u Budimpešti god. 1849 – 1851*. Zagreb: Dionička tiskara, 1885.

„Literarische Nachrichten: Ungarische Literatur von 2. April 1808“. U: *Allgemeine Literatur-Zeitung*, 1/ siječanj – travanj (1808), 793-794.

„Literarische Nachrichten – Todesfälle“. U: *Allgemeine Literatur-Zeitung*, 3/ studeni - prosinac (1822): 359-360.

Merkur von Ungarn oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer, 1-6, ur.: Martin Georg Kovachich. Pešta: Lettnerischen Schriften, 1786.

NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, sv. 6. Pešta: Kiadja Ráth Mór, 1860, preuzeto sa <http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/> 20. 3. 2019.

PERTZ, Georg Heinrich. *Das Leben des Ministers Freiherrn vom Stein*, sv. 3 (1812 bis 1814). Berlin: Verlag von G. Reimer, 1851.

PERTZ, Georg Heinrich. *Das Leben des Ministers Freiherrn vom Stein*, sv. 4 (1814 bis 1815). Berlin: Verlag von G. Reimer, 1851.

TRENCK, Friedrich Freiherr von der. *Nachtrag zur Lebensgeschichte Friedrichs Freyherrn von der Trenck, sv. 4*. Altona, 1792.

Uebersicht des Briefwechsels (Von September bis Dezember 1821)“. U: *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters*. Sv. 4 (1822): 168-232.

„Ungarische Geschichte“, U: *Neue Leipziger Literaturzeitung*, 2/travanj-lipanj (1808): 667-668.

VRHOVAC, Maksimilijan. *Dnevnik (Diarium)*, sv. 2 (1810-1815). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, OOUR Globus i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1987.

Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung, Lipanj, br. 53-61 (1816): 1633-1696.

Zwey Recensionen über Piringers Banderien und eine zu Raab erschienene Hyperantiepiskepsis. Aus der Wiener allgemeinen Literaturzeitung, Nro. 103-106, besonders abgedruckt. Beč: Heubner und Volke, 1816.

b) Literatura

ALBERTINI, Christoph von. „Who is Who beim Wiener Kongress? Kürzbiografien“. U: *Europa in Wien: Who is Who beim Wiener Kongress 1814/15*, 100-326. Wien: Böhlau Verlag, 2015.

ALMÁSI, Gábor. *Faking the National Spirit: Spurious Historical Documents in the Service of the Hungarian National Movement in the Early Nineteenth Century*, preuzeto sa https://www.jstor.org/stable/44390756?seq=1#page_scan_tab_contents 10. 4. 2019.

ALMÁSI, Gabor, ŠUBARIĆ, Lav. „Introduction“, U: *Latin at the Crossroads of Identity*, 1-23. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015.

ANTOLJAK, Stjepan. *Hrvatska historiografija*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2004.

ASSOULINE, Zvezdana Sikirić. „The Latin Speeches in the Croatian Parliament: Collective and Personal Identities“. U: *Latin at the Crossroads of Identity*, 218-236. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015.

BAČIĆ, Slaven. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. 13, Ko-Kr. Subotica: Hrvatsko Akademsko Društvo, 2017.

BALOGH, Piroška. „The Language Question and the Paradoxes of Latin Journalism in Eighteenth-Century Hungary“, 166-189. U: *Latin at the Crossroads of Identity*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015.

BARANY, George. „The Age of Royal Absolutism, 1790 – 1848“. U: *A History of Hungary*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.

BEUC, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: Pravnopovijesne studije*. Zagreb, 1985.

BLEYER, Jakab. *Hazánk és a német filológia a XIX. század elején*. Budimpešta: Kiadja a Magyar Tud. Akadémia, 1910.

BÓDYNÉ MÁRKUS, Rozália. *Néhány adalék az 1780-as évek sajtótörténetéhez*, 235-244, preuzeto sa http://epa.oszk.hu/00000/00021/00365/pdf/MKSZ_EPA00021_1996_112_02_223-258.pdf#page=13 12. 4. 2019.

BOGDANOV, Vaso. *Jakobinska zavjera Ignjata Matrinovića*. Zagreb: Novinarsko izdavačko poduzeće, 1860.

BOJNIČIĆ, Ivan von. *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Nürnberg: Bauer und Raspe, 1899.

BRABEC, Ivan. *Kajkavci u dijaspori*, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/300994> 12. 4. 2019.

BRATULIĆ, Josip. „Školska djelatnost hrvatskih pavlina“. *Kaj*, XXI., 3-4 (1988): 81-87.

BUDAK, Neven, RAUKAR, Tomislav. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

CREVELD, Martin van. *The Rise and Decline of the State*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

ĆOSIĆ, Stjepan. „Apokrifni popis plemićkih rodova Bosanskoga kraljevstva“. U: *Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe*, 3 (2017): 167-178.

DAVIS, Walter W. *Joseph II: An Imperial Reformer for the Austrian Netherlands*. Hague: Martinus Nijhof, 1974.

DRAGIČEVIĆ, Josipa. „Maksimilijan Vrhovac i slobodno zidarstvo u 18. stoljeću“, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/104144> 12. 4. 2019.

Encyclopædia Britannica, 11. Edinburgh: A. Bell and C. Macfarquhar, 1911.

FILIPOVIĆ, Ivica. „Eva Windisch: Martin Juraj Kovačić i prvi pokušaji organizacije naučnog rada u Mađarskoj“. U: *Arhivski vjesnik*, 11-12/ 1 (1969): 434-435.

FILIPOVIĆ, Ivica. „Martin Juraj i Josip Nikola Kovačić u Hrvatskoj“. U: *Arhivski vjesnik* 9 (1966): str. 273-284.

FRIED, István. „Die rezeption der südslawischen Volksdichtung in der Literatur der ungarischen Aufklärung“, U: *Studia Slavica*, 15, 1-2 (1989): 103-118.

GRIMM, Herman, HEINRICHS, Gustav. *Briefwechsel zwischen Jacob und Wilhelm Grimm aus der Jugendzeit*. Hamburg: Severus Verlag, 2013.

GHERKE, Roland. „Zwischen 'vaterlandischer' Geschichtsbegeisterung und wissenschaftlicher Professionalisierung: Das historische Vereinswesen im deutschsprachigen Raum vor 1914“. U: *Institutionen der Geschichtspflege und Geschichtsforschung in Schlesien*, 27-44. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2017.

H. BALÁZS, Éva. „A reformkori nacionalizmus XVIII. századi gyökerei“, preuzeto sa https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1960_2-3/h.%20balazs.pdf 13. 4. 2019.

STEIN, Peter. *Epochenproblem „Vormärz“ (1815 – 1848)*. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 2017.

HEKA, Ladislav. „Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska“. U: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 28/ 2 (2007): 931-971.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje:

Biskup Maksimilijan Vrhovac, preuzeto sa:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65481> 12. 4. 2019.

Corpus Juris Hungarici, preuzeto sa:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12522> 12. 4. 2019.

Gabrijel Kolinović Šenkvički, preuzeto sa:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32425> 12. 4. 2019.

Josip Jakošić, preuzeto sa:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28562> 12. 4. 2019.

Monumenta Germaniae Historica, preuzeto sa:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=41835> 12. 4. 2019.

Nikola Škrlec Lomnički, preuzeto sa:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59708> 12. 4. 2019.

Hrvatski biografski leksikon, 7, Zagreb, 2009. preuzeto sa
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=10609> 12. 4. 2019.

HORBEC, Ivana. „Razvoj uprave i javnih službi Banske Hrvatske za vrijeme vladavine Marije Terezije“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2009.

HORVAT, Vladimir. „Kristijanović i Kopitar“. U: *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*. 14-15 (2004): 195-203.

HRG, Metod. „Sređivanje biskupskog arhiva u Zagrebu godine 1815.“. U: *Arhivski vjesnik 10* (1967): 167-184.

HULLIUNG, Mark. *Montesquieu and the Old Regime*. Los Angeles: University of California Press, 1976.

JOVANOVIĆ, Neven, preveo. „Nikola Škrlec, Pisma Mártonu Györgyü Kovachichu 1791-1798“, U: *Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799*, sv. 4., 888-988. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Pravni fakultet u Zagrebu, 2007.

JURIĆ, Šime. „Zbirka inkunabula Metropolitanske knjižnice u Zagrebu“. U: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, VIII, br. 3-4 (1962): 107-132.

KATALIN, Hámori. *Georg Raphael Donner hatása a magyar szobrászatra*. Doktorska disertacija. Budapest, 2014. preuzeto sa <http://doktori.btk.elte.hu/art/hamorikatalin/diss.pdf> 12. 4. 2019.

KAPRONCZAY Katalin, *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon - A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltárának kiadványai 4*. Budapest: Semmelweis Kiadó, 2007.

KECSKEMETI, Charles. „Les jacobins hongrois (1794-1795)“. *Annales Historiques De La Révolution Française*, 219-244. Preuzeto sa <http://www.jstor.org/stable/41914604> 20. 7. 2019.

KRPAN, Stjepan. *Gradišćanski portreti*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.

LEDIĆ, Stipe. "JOSIP KERESTURI – JAVNO DJELOVANJE I POLITIČKA MISAO." Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2018. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:478854>, pristup 12. 4. 2019.

LENGYEL, Réka. „The correspondence of Ferenc Kazinczy and Márton György Kovachich (1787 – 1789)“. U: *Learned Societies, Freemasonry, Sciences and Literature in 18th-Century Hungary: A Collection of Documents and Sources*, 100-108. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2017.

MISKOLCZY, Ambrus. „'Hungarus Consciousness' in the Age of Early Nationalism“, *Latin at the Crossroads of Identity*, 64-94. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015.

MUŽIĆ, Ivan. *Masonstvo u Hrvata*. Split: Laus, 2000.

NAGY, Lajos. „Budapest története 1686 – 1790“. U: *Budapest története III. A török kiűzetéstől a márciusi forradalomig*. Budimpešta: Akadémiai kiadó, 1975.

NICOLSON, Harold. *The Congress of Vienna: A Study in Allied Unity, 1812-1822*. New York: Grove Press, 2000.

PERIĆ, Ivo. „Stanje na hrvatskom prostoru u vrijeme Francuske revolucije i koalicijskih ratova protiv Francuske“. U: *Povijest Hrvata, od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata*. sv. 2., 345-353. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

PIRINGER, Michael v., *Ungarns banderien, und desselben gesetzmässige kriegsverfassung überhaupt*, sv. 1. Beč: Degenschen Buchdruckerei, 2010.

POÓR, János. „Egy recenzió és recenziója. Kovachich Márton György a magyar alkotmányról és hadszervezetről“. *Levéltári Közlemények*, 74, 1-2 (2003): 105–133.

RADY, Martyn. *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

SAUER, August. *Aus Jacob Grimms Briefwechsel mit slavischen Gelehrten*. Prag: Carl Bellmann, 1908.

SCHULER, Heinz. „Die St. Johannis-Freimaurerloge “Zur wahren Eintracht”. Die Mitglieder der Wiener Elite-Loge 1781 bis 1785“. U: *Genealogisches Jahrbuch 31* (1992), Neustadt/Aisch 1992, 5–41.

SZÓCS, Miriam, TÓTH, Mária, SZABÓ Máté. *Franz Xaver Messerschmidt's Bust of Martin Georg Kovachich*, preuzeto sa

https://www.academia.edu/37827231/Franz_Xaver_Messerschmidts_Bust_of_Martin_Georg_Kovachich 13. 4. 2019.

TÜSKÉS, Gábor; CSÖRSZ, Rumen István; HEGEDÜS, Béla; KISS, Margit i LENGYEL, Réka. *Lichtsucher: Aufgeklärte Sozietäten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2017.

SOÓS, István. „Diplomatika és politika: Horvát István kiadatlan Werbőczy-könyvének története“. U: *Levéltári Közlemények*, 59, (1988): 81-110.

SREMAC, Stjepan. „Pleszopiszen Maksimilijana Vrhovca ili kako je kolo postalo simbolom zajedništva“. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 39/2, (2002): 141-158.

STANKOVIĆ PEJNOVIĆ, Vesna. *Zamke prosvijećenog apsolutizma: slučaj Ignjata Martinovića*, preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/file/289438> 12. 4. 2019.

ŠIŠIĆ, Ferdo. „Iz arkiva u Körmendu“, U: *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 4 (1905): 209-228.

ŠUBARIĆ, Lav. „From the Aftermath of 1784 to the Illyrian Turn: The Slow Demise of the Official Latin in Croatia“, U: *Latin at the Crossroads of Identity*, 191-217. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2015.

V. WINDISCH, Éva. *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Budimpešta: MTA Történettudományi Intézete, 1998.

V. WINDISCH, Éva. „Kovachich Márton György és a magyarországi levéltári anyag feltárása a XIX. század elején“. U: *Levéltári Közlemények*, 37/1 (1966): 63–112.

V. WINDISCH, Éva. „Versgyűjtemény Kovachich Márton György felesége emlékére“. U: *Az országos széchenyi könyvtár évkönyve (1965-1966)*, 193-208. Budapest: Akadémiai kiadó, 1967.

VALJAVEC, Fritz. „Die Anfänge der Monumenta Germaniae Historica und die ungarische Geschichtsforschung“. U: *Ungarische Jahrbücher*, 17/1-3, travanj (1937): 129-138.

VERONA, Eva. „Jozefinske bibliotečno–političke mjere s osobitim osvrtom na sudbinu knjižnice Kr. Akademije (današnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke) u Zagrebu“. U: *Vjesnik bibliotekara hrvatske*, 24 (1979-80): 1-41.

WAGNER, Hans. *Freimaurerei um Joseph II: die Loge zur Wahren Eintracht*. Wien : Museumsverein Schloss Rosenau, Österreichisches Freimaurermuseum, 1980.

WANGERMANN, Ernst. *Die Waffen der Publizität: zum Funktionswandel der politischen Literatur unter Joseph II*. München: Verlag für Geschichte und Politik, 2004.

WINTER, Otto. „Ungarn und die deutsche Philologie am Anfange des 19. Jahrhunderts“. U: *Euphorion: Zeitschrift für Literaturgeschichte*. 19 (1912): 264-283.